منازل مسافر

بمع

ڪُليَاتِ مُسافِر

تصنيف ڪيل

محمد صديق "مسافر"

ڇپائيندڙ:

آر. ايڇ. احمد اينڊ برادرس

پبلشرس، بڪسيلرس، شاهي بازار، حيدرآباد سنڌ.

فون نمبر: ٢٧١٨

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

منازل مسافر

بمع

ڪليات مسافر

تصنيف ڪيل :
محمد صديق "مسافر"
پينشنر ماستر

ڇپائيندڙ جا سڀ حق ۽ واسطا قائم

ڇپائيندڙ :
آر. ايڇ. احمد اينڊ برادرس
بڪسيلرس، پبلشرس، شاهي بازار، حيدرآباد سنڌ.
فون نمبر : 3718

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

چاپو : پهو
تعداد : هڪ هزار
تاريخ : جولاءِ ١٩٦٥ع

[redacted] { [redacted] 7-50
[redacted]

ڇپيندڙ :

مدينه پرنٽنگ پريس،
رسالا روڊ، حيدرآباد سنڌ (پاڪ)
فون نمبر : ۲۴۷۴

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ديباچو

ڪن علم دوست سڄڻن جي فرمائش ۽ تاڪيدمو جب هيءُ ڪتاب مسمي به "منازل مسافر" بمع "ڪليات مسافر" تيار ڪري قارئين ڪرام جي خدمت بابرڪت ۾ پيش ڪريان ٿو.

منازل مسافر جي ٻهرئين ڀاڱي ۾ پنهنجي والد مرحوم جي سبق آموز زندگيءَ جون منزلون ۽ ٻئي ڀاڱي ۾ پنهنجي ناچيز زندگيءَ جون منزلون بيان ڪيون اٿم. **ڪليات مسافر** ۾ پنهنجي ڪلام کي ٽن ڀاڱن ۾ مرتب ڪيو اٿم: پهريون ڀاڱو غزليات (ديوان جي صورت ۾) ٻيو ڀاڱو متفرقه ڪلام يعني- مسدسات، مثنويات، رباعيات، قطعات ۽ مفردات، ٽيون ڀاڱو علم موسيقي جي اصول تي تاهيل ڪلام ۽ ڪافيون.

اوائلي زماني وارن غزلن ۽ ڪافين جو تعداد ادائي سؤ ڪن هو مگر ارمان آهي، جو منهنجي ١٩٠٨ع واري بيماريءَ جي وقت اهو بياض ڪم ٿي ويو، جنهن ۾ اوائلي زماني وارو سربستو ڪلام درج ٿيل هو. تندرست ٿيڻ کان پوءِ ڪم ٿيل بياض هٿ نه اچڻ ڪري جيڪي ڪلام پرائن رف نوٽبڪن مان يا ڪن دوستن جي بياضن مان هٿ اچي سگهيا سي ٿئين سر گڏ ڪيم ۽ انهن مان نوان ٺهيل وڌس شامل ڪندو، تان جو موجوده ڪليات صورت پذير ٿي چڪو آهي. علم دوست اصحاب ڪليات مطالع ڪرڻ مان معلوم ڪري سگهندا ته ڪهڙو ڪلام زندگيءَ جي اوائلي منزلن ۾ چيل آهي ۽ ڪهڙو پوءِ.

برگ سبز است تحفهء درويش

محمد صديق "مسافر"

ٽنڊو باگو
٢ آڪٽوبر ١٩٥٢ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

فهرست مضامين

صفحه	مضامين	نمبر
	ديباچو	١-
	پاڱو پهريون	
	سوانح حيات مسافر (منازل مسافر)	٢-
١٦	منزل ١- والد مرحوم جو ٻالپڻ ۾ سفر	٣-
١٨	منزل ٢-	٤-
١٩	منزل ٣-	٥-
٢٢	منزل ٤- آزادي	٦-
٢٣	منزل ٥- برادريءَ جو مکيه	٧-
٢٤	منزل ٦- ٻي شادي	٨-
٢٤	منزل ٧- والد مرحوم جي آخرين منزل	٩-
	پاڱو ٻيو	
	موجوده مسافر	
٢٦	پهرين منزل- ننڍپڻ ۽ ابتدائي تعليم	١٠-
٢٨	ٻي منزل- ابتدائي نوڪري	١١-
٣١	ٽين منزل- ٽريننگ ڪاليج ۾ تعليم	١٢-
٣١	(الف) پارسي جي تعليم	"
٣٢	(ب) عربي جي تعليم	"
٣٣	(ث) شعرسازي جي تعليم	"
٣٥	(ج) ڪتابن مطالع ڪرڻ جو شوق	"
٣٦	(د) پرنسپال صاحب جي نوازش ڀريل نظر	"

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحو
١٢-	چوٿين منزل - ٽريننگ ڪاليج ۾ نوڪريءَ جي شروعات	٣٥
"	(الف) پريڪٽسنگ اسڪول ۾ نوڪري	٣٧
"	(ب) انگريزي تعليم	٤٠
"	(ت) امتحان ۾ قدرتي رنڊڪ ۽ ديوان صاحب جن جا لائق	٤١
١٤-	پنجين منزل - خود ڪاليج ۾ نوڪري	٤٣
١٥-	ڇهين منزل - اوچتي تبديلي ۽ وطن جي خدمت جو وجهه	٤٤
"	(الف) اوچتي شرانگيزي	٤٤
"	(ب) وطن ۾ انگريزيءَ اسڪول برپا ڪرڻ	٤٧
١٦-	ستين منزل - پرديس ۾ آخرين نوڪري	٥٧
١٧-	اٺين منزل - پينشن تي لهڻ ۽ متفرقه حالات	٦٠
"	(الف) اوچتي قسمت	٦٠
"	(ب) وطن جي نيائين جي تعليمي خدمت	٦١
"	(ت) تصنيف ۽ تاليف جو ڪم	٦٤
"	(ج) مذهبي تعليم ۽ تربيت	٦٦
"	(د) عشق جي منزل	٧١
"	(هه) شادين ۽ اولاد	٧٢

ڪليات مسافر

پاڳو پهريون

غزليات يعني ديوان - مسافر ٧٥

رديف - الف

١٨- ١- مناجات ٧٥

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

فهرست مضامين

نمبر	مضامين	صفحو
١٩- ٢-	روزن تي اٿارڻ لاءِ جاڳو	٧٦
٢٠- ٣-	وطن جي ميڪ	٧٦
٢١- ٤-	ملڪ الشعراءِ سنڌ مرحوم سيد حاجي غلام محمد شاهه ”گدا“	٧٨
٢٢- ٥-	رقيبن جون رنڊڪون	٧٩
٢٣- ٦-	سچي سڄڻپائي	٨٠
٢٤- ٧-	پرين آيا	٨٠
٢٥- ٨-	دم ڪهڙا ڪهڙا	٨١
٢٦- ٩-	لوڪ جي ”ڇا ڇو“	٨٢
٢٧- ١٠-	دلربا جي نشاني	٨٢
٢٨- ١١-	محبوب جيءَ جيارو	٨٢
٢٩- ١٢-	مٺا ڪرم ڪر	٨٣
٣٠- ١٣-	آچا ۽ ماڻا	٨٤
٣١- ١٤-	خدا سلامت رکيئي	٨٤
٣٢- ١٥-	مستيءَ جا سور (غزل مستزاد)	٨٥
٣٣- ١٦-	مناجات	٨٦
٣٤- ١٧-	”	٨٦
٣٥- ١٨-	”	٨٧
٣٦- ١٩-	پاليسي	٨٧
٣٧- ٢٠-	پڙسو	٨٨
٣٨- ٢١-	فرقه پرستي	٨٩
٣٩- ٢٢-	مڪڙي پتر جو جواب پڙ	٩٠

رديف - ب

نمبر	مضامين	صفحو
٤٠- ٢٣-	رب جون پلائون	٩١

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحه
٤١- ٢٤-	دليا ڦالي	٩١
٤٢- ٢٥-	يار جي ياري	٩٢
٤٣- ٢٦-	جواني	٩٢
٤٤- ٢٧-	عشق جو شراب	٩٣
٤٥- ٢٨-	ڪتاب	٩٣
٤٦- ٢٩-	مڪتب	٩٤
	رديف- ٻ	
٤٧- ٣٠-	لونب لٻ	٩٠
٤٨- ٣١-	چڳيءَ پر چٻ	٩٥
	رديف- پ	
٤٩- ٣٢-	لاپ	٩٦
٥٠- ٣٣-	جدائيءَ جي جفا	٩٦
٥١- ٣٤-	لوپ	٩٧
	رديف- ت	
٥٢- ٣٥-	هاءِ قسمت	٩٧
٥٣- ٣٦-	ساري رات	٩٨
٥٤- ٣٧-	مناجات	٩٨
٥٥- ٣٨-	هيئون حبيب وٽ	٩٩
٥٦- ٣٩-	آڌي رات	١٠٠
٥٧- ٤٠-	چانڊوڪي رات	١٠٠
٥٨- ٤١-	مناجات	١٠١
٥٩- ٤٢-	وات	١٠٢
	رديف- ٽ	
٦٠- ٤٣-	ساٽ	١٠٢

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحو
٦١. ٤٤.	هٿ	١٠٣
	رديف - ٽ	
٦٢. ٤٥.	ووٽ	١٠٤
٦٣. ٤٦.	استاد جي لهاٽ	١٠٥
٦٤. ٤٧.	سهڻي واٽ	١٠٥
	رديف - ٺ	
٦٥. ٤٨.	ماٺ	١٠٦
٦٦. ٤٩.	نيٺ ڇا	١٠٦
٦٧. ٥٠.	مٺ پيڙي پلي	١٠٧
	رديف - ث	
٦٨. ٥١.	مناجات	١٠٧
	رديف - پ	
٦٩. ٥٢.	ٽپ ٽڙيا	١٠٨
٧٠. ٥٣.	پاپ	١٠٨
٧١. ٥٤.	ٻپ ٽ ڪر	١٠٩
	رديف - ڦ	
٧٢. ٥٥.	عشق جي ڀاڦ	١٠٩
	رديف - ج	
٧٣. ٥٦.	علاج	١١٠
	رديف - ڄ	
٧٤. ٥٧.	آڄ	١١٠
	رديف - جھ	
٧٥. ٥٨.	ٻاجھ	١١١

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحه
	رديف - ج	
٧٦. ٥٩.	آج	١١١
٧٧. ٦٠.	تري وچ	١١٢
	رديف - چ	
٧٨. ٦١.	سچ جي سوڀ	١١٢
	رديف - ڇ	
٧٩. ٦٢.	لوڇ-لوڇ	١١٣
	رديف - ح	
٨٠. ٦٣.	صبوح ۽ شام	١١٣
	رديف - خ	
٨١. ٦٤.	رخ	١١٤
	رديف - د	
٨٢. ٦٥.	فرهاد	١١٤
	رديف - ڌ	
٨٣. ٦٦.	ڪهڙي ماڳ هنڌ	١١٥
	رديف - ڏ	
٨٤. ٦٧.	هينئر ته ڇڏ	١١٦
	رديف - ڊ	
٨٥. ٦٨.	لنڊ	١١٦
	رديف - ڍ	
٨٦. ٦٩.	منڍ	١١٧
	رديف - ذ	
٨٧. ٧٠.	چا لذيذ آهي	١١٨

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحو
	رديف - ر	
٨٨- ٧١-	سڄڻ جو وصل	١١٨
٨٩- ٧٢-	هات حجاب نہ ڪر	١١٩
٩٠- ٧٣-	عشق جو گهر	١١٩
٩١- ٧٤-	خدا جا بندا خدا ڪر	١٢٠
٩٢- ٧٥-	بي تعصب رهہ	١٢٠
٩٣- ٧٦-	شاعرن کي صلاح	١٢١
	رديف - ڙ	
٩٤- ٧٧-	ڏکن جي هڙ	١٢٢
٩٥- ٧٨-	دل نہ لوڙ	١٢٣
	رديف - ز	
٩٦- ٧٩-	بي نياز اڳهان نياز	١٢٣
	رديف - س	
٩٧- ٨٠-	يارا ڏس	١٢٤
	رديف - ش	
٩٨- ٨١-	هوش سنڀال	١٢٤
	رديف - ص	
٩٩- ٨٢-	اخلاص	١٢٥
	رديف - ض	
١٠٠- ٨٣-	قبض	١٢٦
	رديف - ط	
١٠١- ٨٤-	يار جو خط	١٢٦
	رديف - ظ	
١٠٢- ٨٥-	خدا حافظ	١٢٧

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحو
	رديف - ع	
١٠٣- ٨٦-	الوداع	١٢٧
١٠٤- ٨٧-	الوداع	١٢٨
	رديف - غ	
١٠٥- ٨٨-	صبح جو سمر - باغ	١٢٩
	رديف - ف	
١٠٦- ٨٩-	حيف بي وفا کي	١٢٩
	رديف - ق	
١٠٧- ٩٠-	عشق	١٢٩
١٠٨- ٩١-	داستان - فراق	١٣٠
١٠٩- ٩٢-	فراق	١٣١
	رديف - ڪ	
١١٠- ٩٣-	فلڪ جا چلتر	١٣١
	رديف - ک	
١١١- ٩٤-	پنهنجو حال	١٣٢
	رديف - گ	
١١٢- ٩٥-	دوست ڏاران دل تنگ	١٣٢
	رديف - گھ	
١١٣- ٩٦-	راگھ	١٣٣
	رديف - کھ	
١١٤- ٩٧-	تن اندر تالکھ	١٣٣
	رديف - ڳ	
١١٥- ٩٨-	ڏنگ	١٣٤

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحو

رديف - ل

١١٦ ٩٩- حال اورڻ ١٣٤

رديف - م

١١٧ ١٠٠- سچائيءَ جو جام ١٢٥

١١٨ ١٠١- تاريخ ديوان - فاصل بمع شرح تيار ١٣٦

١١٩ ١٠٢- اسڪولي ٻارن لاءِ اسيمبلي جو واڪ ١٣٦

١٢٠ ١٠٣- مرحوم خانبهادر مير غلام محمد خان ٽالپر جي ياد ۾ ١٣٥

١٢١ ٠٤ - تاريخ طبع ديوان قادري ١٣٥

رديف - ن

١٢٢ ١٠٥- جان قربان ١٣٨

١٢٣ ١٠٦- يار جي جدائي ١٣٩

١٢٤ ١٠٧- ڪرن ڪونن جي آزمائش ٣٩.

١٢٥ ١٠٨- رمضان شريف جو جاڳو ١٤٠

١٢٦ ١٠٩- تعليم سان دل ١٤١

١٢٧ ١١٠- رات ۽ ڏينهن ١٤١

١٢٨ ١١١- درد دل ١٤٢

١٢٩ ١١٢- بالغن جي تعليم ١٤٢

١٣٠ ١١٣- ڪراچي جو مسافرخانو ١٠٣

١٣١ ١١٤- رب رحيم ڪريم جلشانه ١٤٤

١٣٢ ١١٥- يوم پاڪستان تي اسڪولي ٻارن لاءِ ٿاهيل ١٤٤

١٣٣ ١١٦- نعت حضرت رسول ڪريم صلعم ١٤٥

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

صفحو	مضامين	نمبر

رديف - ڻ

١٤٥	١١٧- اچڻ وڃڻ	١٣٤.

رديف - و

١٤٥	١١٨- دلدار آهو	١٣٥.
١٤٦	١١٩- نصيحت	١٣٦.
١٤٦	١٢٠- حيران دل	١٣٧.
١٤٧	١٢١- مون کي معلوم نه هو	١٣٨.
١٤٨	١٢٢- سنڌ جو ادبي واڌارو	١٣٩.
١٤٨	١٢٣- ڏسو	١٤٠.
١٤٩	١٢٤- دل ٺار ٺالي وارو	١٤١.
١٥٠	١٢٥- قومي ترانو	١٤٢.
١٥١	١٢٦- مرحوم شمس العلماء مرزا قليچ بيگ صاحب	١٤٣.

رديف - ه

١٥٢	١٢٧- علم	١٤٤.
١٥٢	١٢٨- ڏٺيءَ در سوال	١٤٥.
١٥٤	١٢٩- مناجات	١٤٦.
١٥٥	١٣٠- تعليم	١٤٧.
١٥٦	١٣١- تاريخ طبع فردوس غوثيه	١٤٨.

رديف - ي

١٥٧	١٣٢- لاشريڪ محبوب	١٤٩.
١٥٨	١٣٣- برسانڙي	١٥٠.
١٥٩	١٣٤- نعت حضرت رسول ڪريم صلعم	١٥١.
١٦٠	١٣٥- اسڪولي ٻارن لاءِ اسيمبلي جو راڳ	١٥٢.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر	مضامين	صفحو
١٥٣- ٣٦ -	سهڻن کي سچائي سونهي	١٦١
١٥٤- ١٣٧-	خدا تعاليٰ در سوال	١٦١
١٥٥- ١٣٨-	غمگسار نہ وڃي	١٦٢
١٥٦- ١٣٩-	دنيا گذر جو گام	١٦٣
١٥٧- ١٤٠-	بيدار ٿيءُ	١٦٣
١٥٨- ١٤١-	سولي اچي لاهه آزي	١٦٤
١٥٩- ١٤٢-	آدمي يا پري	١٦٥
١٦٠- ١٤٣-	سان صدقي	١٦٥
١٦١- ١٤٤-	ودامي رات	١٦٦
١٦٢- ١٤٥-	شل جدائي نہ هوي	١٦٦
١٦٣- ١٤٦-	پيري ۽ جواني	١٦٧
١٦٤- ١٤٧-	مرحوم خانبهادر مير غلام محمد خان ٽالپر جي ياد ۾	١٦٨

ڀاڱو ٻيو
(متفرق ڪلام)
(الف) مسدسات

نمبر	مضامين	صفحو
١٦٥- ١-	مسدس- راحت	١٧٠
١٦٦- ٢-	" سچ	١٧١
١٦٧- ٣-	" برسات	١٧٤
١٦٨- ٤-	" هاري ۽ سيارو	١٧٥
١٦٩- ٥-	" معلم	١٧٧
١٧٠- ٦-	" برسات نمبر ٢	١٧٩
١٧١- ٧-	" ڦليلي	١٨٠
١٧٢- ٨-	ڪاڇيا، نصير، مالڪ، ميرواه، ٻاگو	١٨٢
١٧٣- ٩-	مسدس- زال ذات جو درجو	١٨٣

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر		مضامين	صفحو
١٧٤-	١٠-	مسدس- قرض مرض آهي	١٨٦
١٧٥-	١١-	〃 رات رالي ۽ ڏينهن ڏينهن	١٨٨
١٧٦-	١٢-	〃 عيد جو چنڊ	١٨٩
١٧٧-	١٣-	〃 (بطور ترجيع بند) مناجات	٩٢

(ب) رباعيات (رباعيون) ١٩٠

نمبر		مضامين	صفحو
١٧٨-		نيڪي بابت	١٩٥
١٧٩-		نياز ۽ نئوت	١٩٨
١٨٠-		متو ڳالهائڻ	١٩٩
١٨١-		(ج) قطعات (قطعا)	٢٠٠
١٨٢-		(د) مفردات	٢٠١
١٨٣-		(ر) مثنويات (مثنويون)	٢٠٢
١٨٤-	١-	ثناء حق تعاليٰ	٢٠٢
١٨٥-	٢-	مثنوي مناجات	٢٠٤
١٨٦-	٣-	〃 خطبئه- جمع نماز	٢٠٦
١٨٧-	٤-	〃 بيان- عشق	٢٠٧
١٨٨-	٥-	〃 حياتيءَ جو شغل	٢٠٩
١٨٩-	٦-	〃 زماني جي گردش	٢٠٩
١٩٠-	٧-	〃 ثناء حق تعاليٰ	٢١٠
١٩١-	٨-	〃 ذاتي تعاليٰ جي صفت (ٻاراڻو ڪتاب)	٢١٢
١٩٢-	٩-	〃 رنگن بابت (ٻاراڻو ڪتاب)	٢١٢
١٩٣-	١٠	〃 ٻارن لاءِ نصيحت (ٻاراڻو ڪتاب)	٢١٣
١٩٤-	١١-	〃 وڏو ڏينهن (ٻهريون ڪتاب)	٢١٤

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

نمبر		مضمون	صفحو
١٩٥-	١٢-	معنوي ڏٺيءَ سگهوري جي صفت (ڀهريون ڪتاب)	٢١٤
١٩٦-	١٣-	" ٻني ۽ ڪڙمي (ڀهريون ڪتاب)	٢١٥
١٩٧-	١٤-	" برسات (ڀهريون ڪتاب)	٢١٥
١٩٨-	١٥-	" وڻ جا ڪم (ڀهريون ڪتاب)	٢١٦
١٩٩-	١٦-	" رنگن جي ملاوت (ڀهريون ڪتاب)	٢١٧
٢٠٠-	١٧-	" چار معدون (ٻيو ڪتاب)	٢١٧
٢٠١-	١٨-	" اورچائي (ٻيو ڪتاب)	٢١٨
٢٠٢-	١٩-	" صبح (ٻيو ڪتاب)	٢١٩
٢٠٣-	٢٠-	" هرڻي ۽ سردار (ٻيو ڪتاب)	٢٢٠
٢٠٤-	٢١-	" سچ ڳالهه (ٽيون ڪتاب)	٢٢١
٢٠٥-	٢٢-	" ٻين سان ڀلائي ڪر (ٽيون ڪتاب)	٢٢٢
٢٠٦-	٢٣-	" ڏيهان سان ڪم ڪرڻ (ٽيون ڪتاب)	٢٢٣
٢٠٧-	٢٤-	" خود باوري (ٽيون ڪتاب)	٢٢٤
٢٠٨-	٢٥-	" چڱن جي سنگت (ٽيون ڪتاب)	٢٢٥
٢٠٩-	٢٦-	" سهڻائي ۽ ڪوجهائي (ڪتاب حياتي جو دور)	٢٢٦
٢١٠-	٢٧-	" ڏٺيءَ در سوال (ڪتاب حياتيءَ جو دؤر)	٢٢٨

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سوانح حيات مسافر

منازل مسافر

ڀاڱو پهريون

مثنوي

مسافر جو پنهنجي مان مسافر ٿيس،
مسافر ٿي رهه عشق جي ۾ پيس،
ڪرم سان ڏنو حق صداقت ثمر،
رهيو سوڀ وارو ٿي ٿيندو سفر.

منزل اول

والد مرحوم جو ٻالپڻ ۾ سفر.

والد مرحوم جو زاد بوم آفريڪا کنڊ جو مشرقي علائقو زنجبار آهي. اتي حبشي قوم جا نرالا نرالا قبيلا رهندا آهن. جن ۾ قديم زماني کان وٺي اهو جاهلانو دستور قائم هو، جو جڏهن ڪي ٻه ٻه قبيلا ڪنهن خسيس ڳالهه تان ٻاڻ ۾ الڪندا هئا، تڏهن سندن وچ ۾ مارا ماري واري جنگ لڳندي هئي. ٻنهي جيڪا ڌر غالب ٿيندي هئي، سا مغلوب ڌر جا پڪڙيل مرد، زالون ۽ ٻار ٻند ڪري سامونڊي ڪناري تي اچي عرب سوداگرن

جي حوالي ڪندا هئا، جي خص طرح حبشي غلامن هٿ ڪرڻ لاءِ سامونڊي ڪناري تي تنبو هڻيو ويٺا هوندا هئا ۽ سنڌن ٻيڙا لنگر هڻيو بيٺا هوندا هئا. حبشي قبيلن جي انهيءَ جاهليت پرئين دستور موجب والد مرحوم ڇهن ستن ورهين جي عمر ۾ غلام بنجي مسقط ۾ آيو.

مسقط ۾ شيخ حسين نالي هڪڙو عرب، جو خاص غلامن جو واپار ڪندو هو، تنهن غلامن سان پرچي آيل تازو ٻيڙو خريد ڪيو، جن غلامن ۾ مرد، زالون ۽ ٻار هئا، تن ۾ والد مرحوم به هو. مگر سائس نه پيءُ هو ۽ نه ماءُ هئي، نه ڀائر هئس ۽ نه ڀينرون. اهڙيءَ حالت ۾ ڇهن ستن ورهين جو ٻار ڪيتري قدر جهوريءَ جهڄي ۾ هوندو، سو سيڪوئي سمجهو انسان هيٺئين سان هنداڻي سگهي ٿو. هن صغير سن غلام جي ڪا خوش قسمتي چئجي، جو شيخ حسن ڪيس گهر جي ڪم ڪاج ڪرڻ لاءِ گهرو غلام ڪري رکيو، ڪيس طهر به وهارياڻين ۽ سنڌس نالو رکيائين بلال.

منزل ٻي

بلال سانده ٻه سال کن شيخ حسين جي گهر ۾ مس رهيو، ته شيخ حسين غلامن جو هڪڙو وڏو ٽولو وڪري لاءِ سنڌ ڏانهن روانو ڪيو. ان ٽولي ۾ صغير سن بلال به شامل هو. غلامن جي ان ٽولي مان ڪي ڪٿي نيڪال ٿيا ته ڪي ڪٿي، مگر بلال کي نگر ٺٽي شهر ۾ غلام علي نالي هڪڙي سنگتراش خريد ڪيو، جنهن پڻ بلال کي گهرو ڪم ڪار لاءِ پنهنجي گهر ۾ رکيو. ان وقت سنڌ ۾ ٽالپرن جي حڪومت قائم هئي.

مير باگو خان ٽالپر، جو ڪلهوڙن کان سنڌ فتح ڪرڻ وقت ٽن ٽالپرن سپهه سالارن مان هڪڙو هو ۽ سنڌ فتح ڪرڻ بعد حڪومت ۾ حصه دار هئڻ جي بدران لاڙ ۾ جاگير تي رهڻ لاءِ رضامند ٿيو ۽ ٽنڊو باگو شهر ٻڌائي اتي پنهنجي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڪتب ۽ عملي سان اهي رهيو هو. تنهن جي وفات ڪرڻ بعد ان جي وڏي فرزند مير وليم خان ٽالپر ٽنڊو باگو شهر ۾ پنهنجي لئهن ڪوٽ ۽ ديري ٺهرائڻ لاءِ ٺٽگر ٺٽي شهر مان سنگتراش گهرايا هئا. * انهن سنگتراشن ۾ ميان غلام علي سنگتراش به شامل هو. مير وليم خان جي ڪوٽ ۽ ديري جي ڪم پوري ٿيڻ تائين ميان غلام علي سنگتراش ۽ ٻيا به ڪمتراڻي ٺٽگر ٺٽي جا ڪاريگر پنهنجن ٻارن ٻچن سميت ٽنڊي باگي ۾ عارضي طرح باگي واهه جي ڪناري تي تنبو اڏي اهي رهيا هئا. ميان غلام علي سنگتراش پنهنجي عيال سان پنهنجي صغير سن بلال کي به پاڻ سان آندو هو. ان وقت بلال جي عمر ڏهن ورهين جي اندر هئي.

منزل ٽيون

ميان غلام علي سنگتراش، صبح جو روز مره پوڙ ٻاڙي وٺي سندس زال کي تنبوءَ ۾ ڏيئي مير صاحب جي ڪم تي ويندو هو، ۽ ٻنپهرن جو ڪم تان موٽي اچي ماني کائيندو هو. هڪڙي ڏينهن صبح جو ميان غلام علي مڇيءَ جو ڪرڙو وٺي گهر ڏيئي، ڪم تي ويو. مائي مڇي وڏي ڪني ٿالهي ۾ وجهي پنهنجي صغير سن غلام بلال کي ڏني ته "واهه جي ڪپ تي وڃي، مڇي ڌوئي اچ" بلال جيئن مڇي وٺي ڌوئي ٿيڻ اتفاق سان

---

* مير وليم خان ٽالپر جو ٺهرايل اڏايل ڪوٽ ٽنڊه باگي شهر ۾ انهيءَ پيڙهيءَ تي هو، جنهن پيڙهيءَ تي هينئر مير غلام محمد اينڊ لارينس مدرسه هاءِ اسڪول جي بلڊنگ آهي. انهيءَ ڪوٽ جي ٻاهران مير وليم خان جيڪا مسجد ٺهرائي هئي، سا انهيءَ ساڳيءَ پيڙهي تي هئي، جنهن پيڙهيءَ تي هينئر لارينس مدرسه جي مسجد اڏيل آهي. مير وليم خان اهو نئون ڪوٽ ١٨٠٦ع ۾ ٺهرايو هو.

ٿالھي هٿ ۾ان ٺڪري ورس، جنهن مجيءَ سميت وڃي واهه ۾ ترورتو. بلال روئي ماٺيءَ وٽ آيو. ماٺي بلال کي ٿڦڪيون ڏيئي وانگر پرچائيندي هئي، ۽ روئڻ لڳي، ڇو جو ان کي سندس مڙس جي ڇيڙاڪ طبيعت جي خبر هئي، تنهن وچاريءَ کي اهو ئي وسواس رهيو، ته ”مڙس گهر تان موٽي وقت رکي ماٺي تمام ٺول ڏسي بلال سان الائي ڪهڙي عقوبت ڪندو“!

ميان غلام علي گهر تان موٽيو ۽ گهر ۾ ڪُنڌُ نه هئڻ جي حقيقت معلوم ڪري جڏهن ڪاڙهو ٿي ويو. ماٺي جي منٿن آزين ڪندي به ٽڪا ڪمائين هر ٽڪا تر، بلال کي به-لي ٿڏو هئي ڪڻ ڪان جهلي تينوار ڪرڻ لاءِ بازار ڏانهن روانو ٿيو؛

رنگريزن جي محلي واري شاهي کهٽيءَ، جنهنجي وچ ۾ گهٽين واري جامع مسجد قائم آهي، تنهن کهٽيءَ ۾ مسجد سان لڳو لڳ اوڀر طرف مخدوم حر علي ٿالي ڪهڙي بزرگ جي حويلي هوندي هئي. مخدوم حر علي * حويليءَ جي ٻاهرئين دروازي وٽ ڪنهن ماڻهوءَ سان ٻئي گفتگو ڪئي. ڏانئين ته ميان غلام علي سنگتراش ڪهڙي حبشي ڇوڪر کي ڪ.ل

---

* مخدوم اسماعيل سومرو، جنهنجو قبو ماٺلي تعلقي جي اڪهاماٺي ڳوٺ ۾ عام خاص لاءِ وڏي زيارتگاهه آهي، جنهن بزرگ جو احوال تحفته الڪرام ۾ لکيل آهي، تنهن مخدوم اسماعيل رحه جو اولاد به مخدوم سڏبو هو ۽ سنڌ ۾ سندن گهڻا مريد خادم هوندا هئا. حر علي به انهن مخدومن سان هو. ٺٽي ۽ الهيار ۽ لاڙ جا ٻانولي ۽ ميمڻ سندس خاص مريد هوندا هئا، جي بزرگ مخدومن جي گذرڻ بعد پير سائين پاڳاري ۽ ٻين بزرگن جا مريد وڃي ٿيا آهن.

ڪان جهلو ۽ بازار ڏانهن ويو پئي ويو ته چوڪر مون روئندو پئي ويو. مخدوم صاحب غلام علي کان پڇيو ته هن ڇوڪر کهڙو ڏوهه ڪيو آهي، جنهن ڪري ڏکرتيءَ جو کهندو پيو وڃي؟ جواب ڏنائين ته، منهنجو غلام آهي، بازار ۾ وڪڻ لاءِ وٺيو ٿو وڃانس. مخدوم صاحب کي ۾ ڪا غلام ڇوڪر جي گهرج هئي، سو جيڪي پيسا ميان غلام عليءَ چيا، سي بروقت ان کي ڏنائين ۽ بلال ڇوڪر کي پنهنجي قبضي ۾ ڪري حويليءَ ۾ وٺي ويو.

مخدوم صاحب جي بيبي نهايت رحمدل ۽ خدا ترس انسان هئي، تنهن بلال کي دلداريون ڏيئي ماٺ ڪرائي ۽ پنهنجو پنهنجو غلام ڪري گهرو ڪم ڪار لاءِ رکيائونس. مخدوم صاحب جن وٽ بلال تمام سکيو ۽ خوش گذاريندو رهيو.

مخدوم حر علي کي ڪوبه اولاد ڪونه هو. بيبي صاحبه پنهنجي صغير غلام بلال کي پنهنجو ٻچو ڄاڻي سنڀاليندي هئي. مخدوم صاحب خواه بيبي صاحبه جن بلال کي ذڪر ۽ نماز جي تعليم جي عادت ننڍي هوندي کان وڌي جا عادت وفات جي وقت تائين منجهس قائم رهي. تنهن کان سواءِ آٿ ويهه جا ادب ۽ اخلاق به تمام چڱيءَ طرح سيکاريائونس.

هڪڙي پيري بلال سخت بيمار ٿي پيو. ان جي صحت لاءِ پين حيلن سان گڏ بيبي صاحبه، مخدوم صاحب کي بلال جي نالي مٺائي جي به صلاح ڏني. مخدوم صاحب، بيبي صاحبه جي اها صلاح قبول ڪري بلال جو نالو مٺائي رکيو گلاب.

گلاب به سچي ايمانداري ۽ ادب سان مخدوم صاحب جي خدمت ۾ گذاريندو رهيو. گلاب، جڏهن جوان ٿيو، تڏهن مخدوم صاحب هڪڙي نوجوان حبشياڻي خريد ڪري ان سان

گلاب جو نڪاح ڪرايو. ان مائيءَ جو نالو سليمت هو. مخدوم صاحب جي اوطاق جو ڪم ۽ حويليءَ جو ٻاهريون ڪم ڪار گلاب جي حوالي هوندو هو ۽ حويليءَ جو اندريون ڪم ڪار مائي سليمت جي ٻلي هوندو هو.

منزل چوٿين

آزادي: سنه ۱۸۴۳ع ۾ جڏهن سنڌ انگريزن فتح ڪئي، تڏهن انگريز سرڪار جي طرفان عام اعلان ٿيو ته، غلامن جي خريد و فروخت قانوني ڏوهه آهي، تنهنڪري جن جن مالڪن وٽ ٻالها ۽ ٻانهيون هجن، سي هڪدم انهن کي آزاد ڪن. انهيءَ اعلان موجب ساري ملڪ ۾ حبشي غلام آزاد ٿي ويا ۽ سڀڪو حبشي پنهنجي مرضيءَ موجب پنهنجي منهن سر پيٽ گذران لاءِ ڪونه ڪو ڌنڌو ڪندو رهيو. انهيءَ سرڪاري اعلان موجب مخدوم حر علي صاحب، گلاب کي غلاميءَ کان آزاد ڪيو ۽ ان سان پنهنجي همدرديءَ جو نالو قائم رکيائين. گلاب کي پنهنجي جاءِ جي پرسان هڪوي جدا جاءِ ٺهرائي ڏنائين، جنهن ۾ هو پنهنجي ٻهرڻءَ زال ۽ ٻارڙن سان رهندو هو. پنهنجي گذران لاءِ جاين راکڻ جو ڪم ڪندو هو ۽ وقت بوقت مخدوم صاحب کي نمڪ حلال نوڪر وانگر ڪم ڪار لاءِ سڏ سان سڏ پيو ڏيندو هو.

جڏهن مخدوم حر علي صاحب وفات ڪئي، تڏهن سنديس بيبي صاحبه ۽ پيا عزيز ٽنڊي باگي سان لڏي، مخدومن جي ڪوٽ ۾ وڃي رهيا، جو اڄ تائين قتل حالت ۾ ٽنڊي باگي کان تلهار ڏانهن ويندڙ شاهي رستي تي آهي ۽ مخدومن جو ڪوٽ سڏبو آهي. ان ڪوٽ ۾ اچا به مخدومن جو هڪڙو گهر

موجود آهي، مگر منجهن وڏن واري بزرگي ۽ خدا پرستيءَ جي بوءِ به ڪانهي.

وڃا سي وڻجهار، هيرو لعل ولڏين جي؛
تنهين سندا پوپان، سيهي لهن نه سار،
ڪتين ڪٽ لهار، هاٿي آڻهين پيٽئين.

(شاه ڀٽائي عليه‌الرحمة)

منزل پنجين

برادريءَ جو مکيه: سنڌ ۾ انگريزن جي حڪومت شروع ٿيڻ ۽ غلاميءَ جي سرشتي بند ٿيڻ بعد جيئن ٻين شهرن ۾ تيئن ٽنڊي باگي ۾ سيدي آزاد ٿيڻ تي حبشين پنهنجي پنهنجي جماعت قائم ڪئي ۽ پاڻ سان هڪڙو شخص چونڊي تنهن کي پنهنجو اڳواڻ مقرر ڪيائون؛ جنهن کي "جمعدار" يا "مکي" سڏيندا هئا. 'مکي' وري ساري برادريءَ مان چار همراه پنهنجا صلاحڪار چونڊيندو هو. هڪڙو وزير، ٻيو قاضي، ٽيون خليفو ۽ چوٿون چوبدار. برادريءَ ۾ شادين ۽ غمين جي موقعن تي سڀ انتظام انهن ٻرين ماڻهن جي هٿ ۾ هوندو هو ۽ برادريءَ جا گهرو تڪرار . اهي ٻيا ماڻس سيپيئي پاڻ کڏ ڪري، تن جي وچ ۾ فيصل ڪندا هئا ۽ ڏوهيءَ کي ڏنڊ يا ٻي مناسب سزا ڏيندا هئا. اهو انتظام گهڻن ئي شهرن خواه ٽنڊي باگي ۾ اڃا قائم آهي.

آزاديءَ جي زماني شروع ٿيڻ مهل ٽنڊي باگي جي حبشين جيڪو پنهنجو پهريون جمعدار يا مکي، مقرر ڪيو هو، ان جو نالو به گلاب هو. ان کي چوندا هئا، وڏو گلاب ۽ والد مرحوم کي سڏيندا هئا ننڍو گلاب. وڏو گلاب هڪڙو نيڪدل درويش صفت پير مرد هوندو هو. ان کي اولاد ڪونه هو. والد مرحوم (ننڍو گلاب) ان جي خدمت چاڪري ڪندو هو. جڏهن وڏي

ڳلاب وفات ٿي ڪئي، تڏهن برادريءَ جي سڀني ڳڻ مڙسن کي پاڻ وٽ گهرائي وصيت ڪيائين ته، "منهنجي وفات کان پوءِ جمعداريءَ جي پڳ ننڍي ڳلاب کي ڏجو."

وڏي ڳلاب جي وفات کان پوءِ ٽنڊي باڳي شهر ۽ آسپاس جي ڳوٺن ۽ شهرن جي حبشي پاڙن ٽنڊي باڳي ۾ گڏ ٿي شهر جي برادريءَ جي پڳ ننڍي ڳلاب (والد مرحوم) کي ٻڌائي. ان وقت کان وٺي نه رڳو حبشي قوم جا پاڙا ٻڌڪ پر سڀني قومن جا چڱا سڄاڻ وارا ماڻهو کيس مکي ڳلاب يا جمعدار ڳلاب سڏيندا هئا.

منزل ڇهين

ٻي شادي: والد مرحوم جي زبان جي ڳالهه آهي ته، سنڌ ۾ انگريزن جي حڪومت شروع ٿيڻ وقت، سندس عمر ٻٽيهه ورهن کي لڳ ڀڳ هئي. انگريزن جي حڪومت شروع ٿيڻ کان ڏهه سال پوءِ، والد مرحوم جي پهرين زال مائي سليمت وفات ڪئي. والد مرحوم کي سليمت مان ٽي پٽ ۽ ٻه ڌيئون جملي ارڙهن ٻار ڄاوا هئا، پر اهي سڀ ننڍي هوندي ئي وفات ڪندا ويا. ارڙهن ٻار ڄڻڻ بعد مائي سليمت سوانجي ۾ ئي وفات ڪئي.

مائي سليمت جي وفات کان پوءِ ملڪ ۾ وڏي ڳلاب جمعدار والد مرحوم کي پنهنجي برادريءَ مان مائي ٻيگم نالي هڪ ڪنواري ڇوڪريءَ سان شادي ڪرائي. ان گهر مان به والد مرحوم کي پٽ ۽ ڌيئون جملي ٻارهن ٻار ٿيا، جن مان هن وقت فقط راقم نيازمند (مسافر) پنهنجي اولاد سميت زنده آهي.

منزل ستين

والد مرحوم جي آخرين منزل: آزادي ملڻ کان پوءِ جيئن هر هڪ حبشي ڪنهن نه ڪنهن ڌنڌي

۾ لڳي ويو، تنهن والد مرحوم ٻهراڙين جاين ۽ راڳڻ جي ڏنڊي ۾ مشغول رهيو، پر جلدئي پيهن ڪٽڻ جي ڏنڊي کي لڳو، جنهن ڏنڊي ۾ پڇاڙيءَ تائين لڳو رهيو. هن وقت ٽنڊو باگو ۾ پيهن ڪٽڻ جو ڪوبه ڪارخانو ڪونهي، پر ان وقت شهر ۾ ٻه وڏا ڪارخانا خواجن جا هئا، جن مان هرهڪ ۾ ٻه ٻه پا ئلي ٿي پيهن ڪٽڻ جا آڪر هوندا هئا. انهن آڪرن کي پيڙڻ سان هلائڻ لاءِ طاقتمند ماڻهن جي گهرج هوندي هئي. والد مرحوم کي خدا تعاليٰ بدني طاقت ۽ صحت اهڙي بخشي هئي، جو وفات جي بيماريءَ وارن ڇهن پنجن ڏينهن کان سواءِ هڪڙو ڏينهن به بنان ڌنڌي گهر ۾ نه ويٺو.

والد مرحوم روز مره فجر جو اٿي ذڪر ڪندو هو ۽ نماز پنج ئي وقت پڙهندو هو، جا سنتي ٽنڊي هوندي ڪان ئي مخدوم صاحب مرحوم کان مليل هيس. سنديس نهٺائي، سادگي، ۽ همدرديءَ جون ڳالهيون شهر جا وڏي عمر وارا ماڻهو اڄ تائين ڳائيندا رهن ٿا. والد مرحوم تاريخ ۹ ربيع الثاني سنه ١٣٠٥ هه (برابر سنه ١٨٨٨ع) ۾ جمع جي فجر جو وفات ڪئي. وفات ڪرڻ وقت ست ٻار ڇڏيائين. پنج نياڻيون (جن مان هڪ نياڻي شادي ڪيل) ۽ ٻه پٽ جن مان هڪڙو راقم نياز سنڌ (مسافر) ۽ ٻيو ابراهيم، والد مرحوم جي وفات وقت سنديس عمر اسي ورهين ڪان مٿي هئي. ان وقت منهنجي عمر نوَ سال ۽ منهنجي ننڍي ڀاءُ ابراهيم جي عمر ٻه سال هئي. پنجن ڀينرن مان چار مون کان وڏيون هيون ۽ پنجين منهنجي پٺ جي هئي. هن وقت انهن ستن ٻارن مان فقط آءٌ پنهنجي اولاد سميت حياتيءَ جون منزلون طي ڪري رهيو آهيان.

ڀاڱو پهرو

موجوده مسافر

پهرين منزل

ننڍپڻ ۽ ابتدائي تعليم:-

منهنجي ولادت تاريخ ٨ ماه محرم الحرام سنه ١٢٣٦ هه تي ٿي هئي. اسڪول ۾ داخل ٿيڻ وقت ان وقت جي هيڊ ماستر صاحب هجري سنه ۽ عيسوي سنه جي ڀيٽ ڪري جنرل رجسٽر ۾ منهنجي جنم جي تاريخ پهرين اپريل ١٨٧٩ع ۾ داخل ڪئي. آءٌ جڏهن ڇهن ورهين جي عمر جو هوس، تڏهن والد مرحوم مون کي قرآن شريف جي تعليم لاءِ مڪتب ۾ وهاريو، جو مڪتب اسان جي پاڙي ۾ ئي هو. والده مرحوم جي مردانگيءَ پرٺل زندگي ۽ منهنجو سڳو مامو حاجي عارف، جنهن کي رنگريزي ڪم جو شاهي دڪان هو، تنهن جي پيار ۽ همدرديءَ سببان مون کي پنهنجي والد مرحوم جي وفات جو ڪوبه احساس نه رهيو.

والد مرحوم جي وفات بعد ان جي ٽيجهي جي ڏينهن شهر آسپاس جا پيڙا خواه جوان حبشي پاڙي ماما صاحب جي دڪان ۾ اچي گڏ ٿيا ۽ مون کي مڪتب مان گهرائي ورتائون، هڪڙو اچو ٿئون پٽڪو هڪڙي پرٺي مڙس منهنجي، مٿي تي ٻڌو ۽ پوءِ حاضرينن مون تان پئسا گهوريا ۽ هڪٻئي کي مبارڪون ڏيڻ لڳا. آءٌ فقط ٿئين پٽڪي ٻڌڻ جي خوشيءَ ۾ محو رهيس مگر انهيءَ ڪارروائيءَ جو مقصد بالڪل سمجهي نه سگهيس. پوءِ اهو پرٺو مڙس جنهن مون کي ٿئون پٽڪو پنهنجن هٿن سان ٻڌايو هو، جنهن کي لائق ٿيندي وقت ڪان وٺي اسين. "نانا، نانا" سڏيندا هئاسون، سو مون کي انهيءَ محفل مان اڏاري ٿئين

ٻڪي سميت پنهنجي ڪچ تي کڻي، منهنجي گهر والده صاحب جي اڳيان آيو ۽ ان کي اهي چيائين ته، ”اماں بيگما توکي مبارڪون هجن، گلاب جمعدار جي پڳ هن ننڍڙي صديق کي ٻڌائي اٿون. جيسين هي وڏو ٿيو ۽ لائق ٿئي تيسين برادريءَ جي ڪمن ڪارين فيصل ڪرڻ جي واڳ تنهنجي ڀاءُ عارف جي حوالي ڪئي اٿون.“ ان وقت مون سمجهيو ته مون کي منهنجي والد مرحوم واري جمعداريءَ جي پڳ ٻڌائي آهي.

مڪتب ۾ قرآن شريف پڙهي پوري ڪرڻ بعد ان وقت جي دستور موجب ابوالحسن جي سنڌي جو سبق ورتم. هڪ سال کن پوءِ به مڪتب ۾ گذارڻ بعد تاريخ ١- آگسٽ سنه ١٨٩٣ع تي ماما حاجي عارف مرحوم مون کي مڪتب مان حافظ صاحب کان موڪلائي سنڌي اسڪول ۾ اچي داخل ڪيو ان وقت منهنجي عمر چوڏهن سال کن هئي.

ٽنڊه باگي جي سنڌي اسڪول جو هيڊ ماستر ڏيپارچا تولقه هورة جو وينل مسٽر وياک سنگ نالي خالصو هو، جو نهايت صاف دل ۽ بي تعصب شخص هو. آن مون کان سنڌي پهرئين ڪتاب ۽ ٻئي ڪتاب جا سبق پاڙهيا، ته ٻنهي اٽڪ پڙهي ويس ۽ ڪي لفظ لکايائين ته لکي ڏيکاريامانس، تنهنڪري منهنجو نالو ٻئي درجي ۾ داخل ڪري فقط حساب سيکارڻ تي خاص طرح زور رکيائين. ڊسمبر ١٨٩٣ع ۾ اسڪول جو ساليانو امتحان ٿيو ته ٻئي درجي جي ڪلاس ۾ پهريون نمبر پاس ٿيس.

جنوري ١٨٩٤ع ۾ ٽئين درجي ۾ داخل ٿيس، ته مسٽر ويساکه سنگ بدلي ٿي ويو، وري ڪوڪر تعلقه ٽنڊه الهيار جو وينل مسٽر مولچند لعلچند صاحب هيڊ ماستر ٿي آيو، جو صاف

دليءَ ۽ غربا نوازيءَ ۾ مسٽر وسواڪ- بيڪ ڪان به ڪي رتيون ڪثر هو. ڊسمبر ١٨٩٤ع واري ساليانِي امتحان ۾ ان ٽئين ۽ چوٿين درجي جو گڏي امتحان ڏنارو، ته پهريون نمبر پاس ٿيس. ڊسمبر ١٨٩٥ع ۾ پنجون درجو پاس ڪيم. پوءِ دري ڪوڪر تعلقه ٽنڊو الهيار جو ويٺل پيو جهولو ماستر مسٽر سهجرام صاحب* آيو جو سنڌي ادب ۾ تمام هوشيار هو، پر پارسي به چڱي ڄاڻندو هو. ان صاحب وٽ ڪي ڇهين درجي ۾ چار روپيه پگهار سان اسڪول ۾ پيوپل ٽيچريءَ جي جاءِ به، وٺائي ڏني ۽ ورنيڪيولر فائنل امتحان جي تياري ڪرائڻ سان گڏ پارسيءَ جو سبق به ڏيندو رهيو.

سپٽمبر ١٨٩٦ع ۾ ورنيڪيولر فائنل امتحان تي ويس ۽ خدا تعاليٰ جي فضل سان پاس ٿيس.

ٻي منزل

ابتدائي نوڪري: ورنيڪيولر فائنل امتحان ۾ پاس ٿيڻ جي تسلي ٿيڻ تي مسٽر سهجرام صاحب جي معرفت ضلع جي ڊپوٽي ايجوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب کي نوڪريءَ لاءِ درخواست ڪيم. تنهن تي ٽنڊه آدم جي سنڌي اسڪول ۾ نائب ماستر مقرر ٿيڻ جو حڪم اچي پهتو. مسٽر سهجرام صاحب هدايت ڏني ته، ”هيڪر حڪم جي تعميل ڪري مقرريءَ جي جاءِ تي ضرور وڃڻ گهرجي، پوءِ بدلي ڪرائڻ ڪا ڏکي ڳالهه ڪانهي.“ انهيءَ هدايت موجب فيبروري ١٨٩٨ع جي پهرين تاريخ ٽنڊه آدم وڃي نوڪريءَ تي دخيلڪار ٿيس. خوش قسمتيءَ سان اتي جو هيڊ ماستر صاحب مرحوم آخوند عبدالرحيم صاحب حيدرآبادي هو، جو مشهور

* هي اهو صاحب آهي، جنهنجي ڏاهپ سنڌي ڊڪشنري ”سهج ڪوش“ سنڌ جي ادبن ۾ چڱي طرح مشهور آهي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

خوش طبع، پارسا ۽ خانداني علم دوست شخص هو. پينشن وٺڻ کان پوءِ حيدرآباد مان "جعفر زٽلي" نالي هيڪو ماهوار رسالو جاري ڪيو هئائين، ان رسالي جي نزاڪت ان وقت جي علم دوستن کي هرگز وسرڻي نه آهي.

اسڪول سان شامل جيڪا ماسترن جي رهڻ جي خانگي جاءِ هئي، تنهن ۾ ٻه پرديسي نائب ماستر اڪيلي هيڊ ماستر صاحب سان گڏ رهندا هئا، مون کي ٻه هيڊ ماستر صاحب ان جاءِ ۾ پاڻ سان رهڻ ۽ گڏجي رڌل پچائڻ ۽ کائڻ پيئڻ جي اجازت ڏني. اتي کائڻ پيئڻ ۽ رس رهاڻ جي ڪري نه تمام خوش وقت گذريو ٿي، ۽ مسٽر سهجرام صاحب ٽنڊي باگي واري استاد، جا پارسي جي چاشني چکائي ڇڏي هئي، تنهن جي اثر ڪري "دو وابو"، "نه وابو" ۽ "پندنامه سعدي" اهي ٽيئي ڪتاب سان هيم، جن مان مرحوم مسٽر عبدالرحيم صاحب کان فرصت جي وقت ڪجهه پڇندو هوس، ته خوشيءَ سان سمجهائي ڏيندو هو ۽ پارسيءَ جي اڀياس لاءِ چڱيءَ طرح همٿائيندو هو.

ڊسمبر ١٨٩٧ع ۾ ضلع جو ڊپٽي ايجوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب مرحوم ميرزا صادق علي بيگ صاحب ٽنڊي آدم ۾ آيو، ان کي پنهنجي وطن ڏانهن بدلي ٿيڻ بابت عرض ڪيم. مرحوم آخوند عبدالرحيم صاحب هيڊ ماستر به چڱيءَ طرح سفارش ڪئي، تنهنڪري مرزا صاحب مرحوم منهنجي بدلي ڳوٺ سنجاڻپور تعلقه ٽنڊو باگي جي اسڪول ۾ هيڊ ماستريءَ جي جاءِ تي ڪئي.

سنجاڻپور ڳوٺ ٽنڊي باگو کان نوَ ميل ڪن پري هو. اتي جو زميندار رئيس ڦارو خان جمالي بلوچ هو، جنهنجي ڪوشش سان اسڪول جاري ٿيو هو، تنهن جا پٽ، پاڻيا ۽ عزيز ڇوڪر

اسڪول ۾ پڙهندا هئا، تنهنڪري ڪاڏو پيتو مفت ۾ ملندو هو ۽ ڳڏهن ڳوٺ اچڻ جو خيال ٿيندو هو، ته ڳڏهن وهٽ به ملندو هو، رئيس ٿاري خان جو ڳوٺ سنجاپور کان ميل ڪن پري هوندو هو. شام جو اسڪول بند ڪري، ان ڳوٺ جي ڇوڪرن ساڻ گڏجي اوڏانهن ويندو هوس. صبح جو وري ٿيرن ڪري، ڇوڪرن سان گڏجي اچي اسڪول کوليندو هوس. ٻنهرن جي ماني ڇوڪرن جي مانيءَ سان گڏ ايندي هئي. سانجهي، سوهڻي ۽ فجر نماز رئيس ٿاري خان جي ڳوٺ واري مسجد ۾ پيش امام ٿي پاڙهيندو هوس. وڏن شاگردن کي نماز سيکاريندو هوس ۽ پاڻ سان گڏ نماز پاڙهيندو هوس، تنهنڪري رئيس ٿارو خان خواه ٻيا آسپاس جي ڳوٺن جا ماڻهو تمام خوش رهندا هئا.

جيڪو وقت آءٌ سنجاپور ۾ رهيس، تنهن وچ ۾ مولوي محمد سليمان نظاماڻي تلهار جي آسپاس جو رهاڪو ٽي - چار ڀيرا سنجاپور ۾ آيو هو، جو سنجاپور جي رنگريزن، پرورن ڏاڀرن ۽ ٻين پر وارن ڳوٺن جي ماڻهن سان گهڻي سينڌ ملوڪت هوندي هيس. مولوي صاحب جيڪو وقت اتي رهندو هو، سو وقت ڏينهن جو ٽي - چار ڪلاڪ منهنجي اسڪول ۾ اچي رهندو هو ۽ پارسي بيت، جي برزبان هوندا هئس، سي پڙهندو ۽ انهن جي معني مون کي سمجهائيندو هو ۽ ڪي بيت .ون کي سمجهائيندو هو ۽ ڪي بيت مون کي لکائيندو به هو، تنهن کان سواءِ شريعت جا ڪيترائي اصول ۽ عقيدا به سمجهائيندو هو.

مولوي محمد سليمان صاحب جي صحبت ۽ رهاڻ سان هڪڙي پاسي مون کي پارسي پڙهڻ جو شوق گهڻو پيدا ٿيو، ٻئي پاسي قرآن شريف جي معني ۽ شرعي اصولن سان وڌيڪ واقف ٿيڻ لاءِ بي آرامي پيدا ٿي، ته ٽئين پاسي شعر سازيءَ جو

اشتياق جاڳيو. ڇاڪاڻ جو مولوي صاحب پنهنجا ڏاهپ ڀريا فارسي ۽ سنڌي بيت به گفتگو ڪندي ڪهڙي قدر پڙهائيندو هو. انهن جذباتن ڪري ئي مون کي ٽريننگ ڪاليج ۾ تعليم وٺڻ لاءِ گهڻو چاهه پيدا ٿي پيو.

انهن ڏينهن ۾ ڪاميٽي امتحان پاس ڪيل ماستر وري پيو امتحان سڏبا هئا. پوءِ جيڪي اميدوار امتحان ۾ پاس ٿيندا هئا، تن کي ٽريننگ ڪاليج جي پهرئين سال ۾ اچي تعليم وٺڻ جي اجازت ملندي هئي. سنجاڻپور ۾ نوڪري ڪندي داخلا جي امتحان جي تياري به پيو ڪندو هوس. آخر ڊسمبر ١٨٩٧ع ۾ داخلا جو امتحان پاس ڪيم ۽ ٽريننگ ڪاليج ۾ تعليم وٺڻ جو حڪم اچي مليم، تنهنڪري نوڪريءَ تان استعيفا ڏيئي جنوري ١٨٩٩ع جي شروع ۾ اچي ٽريننگ ڪاليج جي پهرئين سال جي ڪلاس ۾ داخل ٿيس.

منزل ٽين

ٽريننگ ڪاليج ۾ تعليم:-

(الف) پارسي جي تعليم:- ٽريننگ ڪاليج جي پهرئين سال جي ڪمن ۾ پارسي جا ٽي ڪتاب رکيل هئا. ( ) آغاز پارسي (٢) پند نامہ سعدي ۽ (٣) پارسي آموز (گرامر). آغاز پارسي ۽ پندنامہ سعدي تہ اڳيئي مونهنجا چڱيءَ طرح سمجهيل ۽ حل ڪيل هئا، تن سان گڏ دو وايہ، تہ وايہ ۽ آمد نامہ بہ چڱيءَ طرح سمجهيل هئم، تنهنڪري پارسي آموز حل ڪرڻ ۾ مون کي ڪاهہ ڏکيائي ڪانہ ٿي. ان وقت جي پارسي ماستر مرحوم قاضي اميد علي صاحب گل انداز حيدرآبادي ڏاڍا لائق ڪيا، جو مون کي "گلستان" ۽ "بوستان" ڪتابن پڙهڻ جي صلاح ڏنائين، جي ٻئي ڪتاب ٽريننگ ڪاليج جي ٻئي سال ۾ پڙهائبا هئا. اهي ٻئي

ڪتاب خانگي طرح پڙهيم ۽ جتي ڪا مشڪلات ٿيندي هيم، آئي مرحوم قاضي صاحب کان سندس واندڪائيءَ وارن پهرن ۾ يا موڪل جي ڏينهن سندس اوطاق تي وڃيو ڪانئس سمجهائي وٺندو هوس. پوءِ مرحوم قاضي صاحب جي هدايت موجب ته لغت جا ڪتاب (هڪ ڪريم اللغات ۽ ٻيو غياث اللغات) ڪاليج جي لئبرري مان وٺي پاڻ وٽ رکيم ۽ لئبرري مان جدا جدا پارسي ڪتاب (نثر ۽ نظم جا) واري وٽيءَ تي وٺيو ايندو هوس ۽ انهن لغتن جي وسيلي بنا تڪليف ڏکيا ڏکيا پارسي ڪتاب آسانيءَ سان مطالع پيو ڪندو هوس.

(ب) عربي جي تعليم:- ٻئي سال جي پهرئين ٽرم ۾ مرحوم قاضي اميد علي صاحب پرشن ٽيچر مون کي عربي پڙهڻ جي صلاح ڏني. آرتوار جي ڏينهن مون کي سندس پاڙيسري مرحوم جناب سيد محمد فاضل شاهه صاحب وٽ وٺي هليو، جو ستر کن ورهين جي عمر جو بزرگ سندن جامع مسجد ۾ قرآن شريف جو تفسير لکي رهيو هو، مرحوم سيد محمد فاضل شاهه اول نمبر جو مشهور عالم ۽ مفتي هو ۽ سارو ڏينهن مسجد ۾ لکڻ ۽ پڙهڻ جي ڪم ۾ مشغول رهندو هو. قاضي صاحب جي سفارش ڪرڻ تي وڏي حب ۽ خوشيءَ سان مون کي عربي جي تعليم ڏيڻ منظور ڪيائين. بروقت ته ئي عربي صرف ۽ نحو جي ڪتابن جا نالا لکايائين ۽ لاهور جي بڪسيلر جي ائڊريس لکايائين. اتان اهي ڪتاب گهرائڻ لاءِ فرمايائين ۽ ڪتابن اچڻ تي سبق وٺڻ لاءِ اچي حاضر ٿيڻ جو حڪم ڏنائين في الحال ٽي ڪتاب ”صرف مير“، ”نحو مير“ ۽ ”مائة عامل“ ڪلايائين. هر آرتوار تي ۽ ڪنهن به موڪل ۾ جوقت وٺي

ويندو هوس ته انهن ڪتابن مان صرف ۽ نحو جا قاعدا بر زبان سمجهائيندو ويندو هو. آءٌ پنهنجي روءِ سوءِ جيڪي سبق سمجهي ۽ ياد ڪري ايندو هوس تن جو استعمال برزبان پڇندو هو.

صرف نحو جي قاعدن حل ڪرڻ بعد ”تفسير حسيني“ ۽ ”مشڪوات شريف“ ڪتابائين. پوءِ ”شرح ملا“ ۽ ”منطق الطير“ عربي ڪتابائين. مطلب ته اهو سڄو سال پنهنجن ڪلاس جي ڪمن تي محنت ڪرڻ سان گڏ عربي تي به شوق سان محنت ڪندو رهيس، تان جو ڪنهن به عربي عبارت جي معنيٰ سمجهڻ ۾ ڪابه آنڪ ڪانه رهي، جي ڪٿو ڇيهه ته ”نفائس اللغات“ ۽ ”غياث اللغات“ مان ڪهڙي به عربي لفظ جو بنياد ڪڍي سگهيو هو.

(ث) شعر سازيءَ جي تعليم:- مرحوم سيد محمد فاضل شاه صاحب جهڙو هو عالم تهڙوئي هو باڪمال شاعر. آءٌ ننڍپڻ آدم ۾ هٿ جي وقت کان وٺي ڪنهن ڪنهن وقت پنهنجي دل ٺارڻ لاءِ ڪچو ڦڪو شعر ٺاهيندو هوس مگر شعر سازيءَ جي اصول ۽ قاعدن جي خبر نه هوندي هيم. هڪڙي پيري سائين محمد فاضل شاهه وٽ عربيءَ جو سبق پئي ورتم، ته مرحوم سيد غلام محمد شاهه (گدا) حيدرآباد جو نامور شاعر ڪراچي واري معين الاسلام اخبار ڪٺي آيو، جنهن ۾ اتر سنڌ جي ڪنهن شاعر جو غزل ڇاپيل هو. ان غزل جي سقمن تي ٻنهي صاحبن جيڪو بحث ڪيو، سو مون پوري ڌيان سان پئي ٻڌو ۽ ٻئي واري تي آءٌ پنهنجو ڪچو ڦڪو غزل ٺاهي سائين محمد فاضل شاه وٽ کڻي آيس. مرحوم منهنجو غزل ڏسي مرڪيو ۽ چيائين ”بابا، توڻ خاطري ڪر تو کي شعر جا قاعدا چڱي طرح سمجهائيندس“ مون کي ”چهار گلزار“ ۽ ”حدائق البلاغت“ انهن ٻنهي ڪتابن

خريد ڪرڻ جو حڪم ڏنائين، جي هتي آرتوار تي سون وٽس آڻي حاضر ڪيا. اول ”چهار گلزار“ مان علم عروض وارو ڀاڱو پڙهي ۽ عروض جي قاعدن پڙهڻ لاءِ حڪم ڏنائين. جئن ته ڪتاب جي پارسي عبارت پڙهڻ ۽ سمجهڻ ۾ سون کي ڪاهه تڪليف ڪانه ٿيندي هئي، تنهنڪري علم عروض جا بحر، ارڪان ۽ تقطيع ۾ ڪٿي ڪٿي سائين مرحوم کان سمجهالي وٺڻ جي ضرورت ٿيندي هئي، باقي ”علم بدايع“ وارو ڀاڱو جنهن ۾ لفظي ۽ معنوي صنعتون سمجهايل هيون تن ۾ سائين مرحوم کان سمجهائيون وٺندو هوس جن جا مثال سائين مرحوم پنهنجي سنڌي نظر مان سمجهائيندو هو. ساڳيءَ طرح تشبيهون، ڪنايا ۽ استعارا ۾ سنڌي نظمن مان مثال ڏيئي سمجهائيندو هو. تنهنڪري هن ڪتاب جي مشڪلاتن ۾ ڏکيائي جيڪا ڪتاب ۾ هئي سا ساڳيءَ طرح حل ٿي ويا. پوءِ ڪوبه نظم ٺاهي سائين مرحوم کي آڻي ڏيکاريندو هوس ۽ تمام خوش ٿيندو هو ۽ جتي ڪنهن درستيءَ جي ضرورت هوندي هئي اتي درستي ڪري ڏيئي فرمائيندو هو.

افسوس! جو سائين محمد فاضل شاهه مرحوم نومبر ١٩٠٠ع ۾ وفات ڪئي، جڏهن ڪ آءٌ هتي سال جو ساليانو امتحان ڏيئي رهيو هوس. سائين مرحوم جي وفات کان پوءِ جيڪڏهن ڪنهن به عربي ڪتاب جي ڪنهن عبارت سمجهڻ ۾ مشڪلات ٿيندي هيم، ته ان بزرگ عالمن مان ڪنهن هڪڙي کان اها وڃي حل ڪرائيندو هوس، جي ان وقت حيدرآباد ۾ برک عالم مڃيورا هوندا هئا، هڪڙو مرحوم مولوي حاجي عبداللطيف صاحب، جنهنجو شاهي عربي تعليم جو مدرسو تلاهه ٣ تي قائم هو ۽ ٻيو مرحوم مولوي سيد حاجي محمد علي شاهه صاحب جو الهندي ڪچي واري لاڪن جي جامع مسجد جو پيش امام هو

۽ هر جمع ڏينهن جمع نماز بعد ان مسجد ۾ قرآن شريف مان وعظ ڪندو هو. جيڪڏهن ڪنهن به نظم ڏي علم عروض جي اصول يا فصاحت بلاغت جي ڪنهن مسئلي بابت بحث ڪرڻو هوندو هوم ته مرحوم آخوند فقير محمد صاحب (عاجز) مان وٽي مشڪلات حل ڪرائيندو هوس، جو هڪڙو چڱو شاعر حيدرآباد ۾ ميراڻي ملان محلي ۾ رهندو هو.

(ج) ڪتاب مطالع ڪرڻ جو شوق: جنوري ١٩٠١ع

۾ ٽريننگ ڪاليج جي ٽيئن سال جي ڪلاس ۾ داخل ٿيڻ بعد پنهنجي ڪلاس جي ڪمن ڪرڻ سان گڏ ڪتابن مطالع ڪرڻ جو شوق اچي جاڳيم. ٽريننگ ڪاليج جي شاگردن لاءِ جا لائبرري هوندي هئي، تنهن ۾ اردو ۽ پارسي ڪتاب نثر خواه نظم جا گهڻيئي موجود هوندا هئا. پيري پيري سان هڪڙو ڪتاب اشو ڪرائي کڻيو ايندو هوس. اهي مطالعه ڪري سولائي وري پيا ڪتاب اشو ڪرايو کڻيو ايندو هوس. اهڙيءَ طرح مون کي خاطري آهي، ته انهيءَ لئبرري جو ڪوبه ڪتاب منهنجي مطالعه کان رهجي نه ويو هوندو.

منهنجي عادت هوندي هئي، ته ڪنهن به ڪتاب ۾ ڪو نئون لفظ نظر ايندو هو ته ان جي معنيٰ ضرور معلوم ڪندو هوس. پارسي ۽ عربي ٻوليءَ جي لفظن جي معنيٰ معلوم ڪرڻ ۾ ته ڪابه تڪليف ڪانه ٿيندي هئي، ڇاڪاڻ جو لغتون مون وٽ موجود هونديون هيون. مگر ڪن هندو صاحبن جي تصنيف ڪيل ڪتابن ۾ سنسڪرت لفظ ڪم آيل هوندا هئا، تن جي معنيٰ معلوم ڪرڻ ۾ مشڪلات ٿيندي هئي، تنهنڪري اهڙا سنسڪرت لفظ هڪڙي نوٽبڪ ۾ لکندو ويندو هوس. جڏهن اهڙن لفظن جو وڏو اندازو نوٽبڪ ۾ جمع ٿي چڪو، تڏهن هڪڙي ڏينهن اهو نوٽبڪ پنهنجي هم ساٿي ڪم سڪاريندڙ

استاد" مسٽر اڏلمل مترامداس سڏالي (ٺٽوي) وٽ ڪلي ويس، جو جهونو ۽ سنڌي جو به قابل استاد هو. مسٽر اڏلمل صاحب مون کي شاباس به ڏني ۽ بروقت ٽريننگ ڪاليج جي ماسترن واري لئبرريءَ مان "وٽيپٽي ڪوش" نالي ڇاپل سنڌي ڪتاب گهرائي، ڏنائين جنهن ۾ الف بي وارا نج سنڌي ۽ سنسڪرت لفظن جا اشتقاق ۽ معنائون لکيل هيون، اهو ڪتاب ڪجهه وقت ماستر صاحب منهنجي حوالي ۾ ڇڏيو. پوءِ ته ڪهڙي به سنسڪرت لفظ جي معني سمجهڻ ۾ ڪابه تڪليف نه ٿيندي هئي ۽ نه اڄ تائين ڪا تڪليف ٿئي ٿي.

(د) پرنسپال صاحب جي نوازش ڀري نظر

ٽريننگ ڪاليج ۾ ٽيهرٽين سال جي ڪلاس ۾ تعليم حاصل ڪرڻ وقت ڪاليج جو پرنسپال سرڳواسي راءِ بهادر ديوان ڪوڙومل چندنمل کلڻاڻي (پرباڻي) هو. اهو سنه ١٨٩٩ع جي پڄاڙيءَ ۾ پينشن تي ويو، پوءِ راءِ بهادر ديوان تارا چند شوقيرام آڏواڻي (حيدرآبادي عامل) جو اول وائيس پرنسپال هو، سو پرنسپال ٿيو ۽ سرڳواسي ديوان تارا چند صاحب صوفي طريقي جو هڪڙو درويش صفت بزرگ هوندو هو. هو برهمو سماجي فرقي جو بي تعصب ماڻهو هو ۽ برهمو مندر، جو اڄ تائين نور محمد هاءِ اسڪول جي سامهون الهندي طرف موجود آهي، ان جو اڳوان هوندو هو. برهمو سماج جي پاران هڪڙو ماهوار رسالو جاري ڪيو هئائين، ان ۾ تصوف جي خيالن سان ڀريل مضمون شايع ڪندو هو. ان کي جڏهن خبر پيئي ته "مسافر" کي نظم ناهڻ جو استعمال آهي، تڏهن الهيءَ برهمو سماجي رسالي لاءِ نثر ۾ لکي ڏنل ٽڪرا مون کان نظم ۾ لکائيندو هو، جي تمام پسند

ابتدا هئس، رسالي جي بروقت ڏسڻ جو ڪم بہ مون تي رکيائين.

نومبر ١٩٠١ع ۾ جڏهن ٽئين سال جو ساليانو امتحان خير سان پورو ٿيو، تڏهن ديوان صاحب مون کي پاڻ وٽ گهرائي چيو تہ: ”منهنجي مرضي آهي، تہ تون هت منهنجي زيردستيءَ ۾ نوڪري ڪر، مون کي تنهنجي سڌاري ۽ ترقي جو خاص اونو آهي، تون ڇا ٿو چوين؟“

اگرچ مون کي دل و جان سان پنهنجي وطن ڏانهن وڃي نوڪري ڪرڻ جي اميد ۽ ارادو هو، مگر ديوان صاحب جا نوازش ۽ خير خواهي پربا لفظ ٻڌي، مجبور ٿي پيس ۽ سندس زيردستيءَ ۾ نوڪري ڪرڻ لاءِ رضامندي ڏيکاريم.

چوٿين منزل

ٽريننگ ڪاليج ۾ نوڪريءَ جي شروعات:-

(الف) پرڪٽسنگ اسڪول ۾ نوڪري:- ٽئين سال جو امتحان پاس ڪري ونڪيشن تي پنهنجي ڳوٺ آيس، ڊسمبر ١٩٠١ع جي پڇاڙيءَ ۾ ايجوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب سنڌ جو حڪم پهتو تہ: ”توکي ٽريننگ ڪاليج حيدرآباد جي پرڪٽسنگ اسڪول ۾ اسسٽنٽ ماستر مقرر ڪيو ويو آهي.“ حڪم ملڻ بعد سال ١٩٠٢ع جي شروع ۾ نوڪريءَ تي اچي حاضر ٿيس. ان وقت پرڪٽسنگ اسڪول جو هيڊ ماستر مسٽر تارو مل صاحب حيدرآبادي عامل هو.

نوڪريءَ تي حاضر ٿيڻ شرط ديوان تارا چند مون تي اها مهرباني ڪئي، جو مون کي شهر جي مسواڙ کان بچائڻ

خاطر رهڻ لاءِ ڪاليج جي هاسٽل ۾ هڪڙي عاليشان ڪوٺي ڪٽ، ميز ۽ ڪرسي سميت ڏياريائين ۽ منهنجي ماني جو بندوبست مسلمانن جي بورڊنگ هائوس ۾ رکيائين، جنهنجي ڪري مون کان ڪڏهن به گهرڻ يا وڃڻ ۾ نه آئي.

پرئڪٽسنگ اسڪول ۾ مقرر وقت تي نوڪري ڏيڻ کان پوءِ ديوان صاحب جي طرفان مون تي اهو ڪم رکيل هوندو هو، جو جڏهن ڪوبه تعليم کاتي جو ڪتاب نظرثانيءَ لاءِ وٽس ايندو هو يا منظور ٿيڻ لاءِ ايندو هو، تڏهن اهو منهنجي حوالي ٿيندو هو ۽ آءٌ اهو ڪتاب خيال سان نظر مان ڪڍي، ان ڪتاب جي عبارت ۾ ڪي گراميٽيڪل غلطيون يا ڇاپي جون چوڪون هونديون هيون، ته سي نشان ڪري جدا ڪاغذ تي لکي، ديوان صاحب جي پيش ڪندو هوس، پوءِ پاڻ اهو ڪتاب پنهنجي رپورٽ سان مٿي موڪليندو هو. ديوان صاحب جي برهمو سماج واري رسالي جا پروف ڏسڻ ۽ ان رسالي لاءِ ديوان صاحب جي فرمائش موجب نثر يا نظم تيار ڪرڻ به منهنجي ذمي هوندو هو.

ٽريننگ ڪاليج مان ڪوبه ماستر موڪل تي ويندو هو، ته ان جي جاءِ تي مون کي ائڪٽنگ طور رکيو ويندو هو، جتي ٽنهي سالن جي شاگردن کي پارسي ۽ سنڌي پاڙهڻ جو ڪم منهنجي ذمي هوندو هو. پرئڪٽسنگ اسڪول ۾ مون کي ساليانا اضافا به تڪڙا ۽ چڱا ملندا هئا.

سال ٤-١٩٠٣ع ۾ تعليم کاتي جي طرفان جا ”اخبار تعليم“ پرنسيپال صاحب جي زيراهتمام جاري ٿي هئي، تنهن جا ايڊيٽوريل فرض به ديوان تاراچند صاحب منهنجي حوالي ڪيا ۽ جيڪو ماهوار سرڪاري ايڊيٽوريل الائونس ملندو هو، سو به مون کي

ڏياريائين. ان وقت کان وٺي جيڪي نثر جا مضمون ۽ نظم منهنجي ناليءَ سان يا ايڊيٽوريل مٽر ۾ لکوليءَ ۾ اخبار تعليم ۾ شايع ٿيندا هئا، تن ۾ ساک اڃ به اخبار تعليم جا جهونا دفتر ڏيئي سگهن ٿا، جيڪي گهڻو ڪري سنڌ جي هرهڪ اسڪول ۾ اڃ به حفاظت ۾ رکيل آهن.

سال ٦-١٩٠٥ع ۾ بمبئي ڪاني سرڪار، بمبئي ڪانيءَ جي جدا جدا ٻولين جا درسي ڪتاب ساڳيءَ ٽائيپ تي ٺهيل سر تيار ڪرڻ لاءِ جا ٽيڪسٽ بڪ ڪميٽي پونا ۾ وهاري هئي، تنهن ٽيڪسٽ بڪ ڪميٽيءَ تي سنڌ جي طرفان راءِ بهادر ديوان پرمچند آوتراءِ جهانگياڻي مقرر ٿي ويو هو، جو ان وقت حيدرآباد ضلع جو ڊپوٽي ايجوڪيشنل انسپيڪٽر هو. ديوان پرمچند سنڌي درسي ڪتابن جو سب ميٽر سنڌ ۾ رهندڙن پنهنجن ٻن دوستن هرهڪ راءِ بهادر ديوان بولچند ڏيارام پرنسپال نولراءِ هيرانند اڪيڊمي حيدرآباد ۽ راءِ بهادر ديوان تاراچند شوقيرام آڏواڻي پرنسپال ٽريننگ ڪاليج حيدرآباد جن جي معرفت ۽ صلاح مصلحت سان سنڌ مان تيار ڪرائي پاڻ وٽ پونا ۾ گهرائيندو هو. راءِ بهادر ديوان بولچند صاحب ۽ راءِ بهادر ديوان تاراچند صاحب ان وقت سنڌي پهرئيز، هئي ۽ ٿئين ڪتاب جا سڀ نظم ۽ ڪي نثر جا سبق مسڪيه مسافر کان تيار ڪرائي ديوان پرمچند صاحب ڏانهن پونا موڪليا هئا؛ جي نظم اڃ تائين انهن ڪتابن ۾ موجود آهن ۽ مون پنهنجي ”ڪليات“ ۾ به داخل ڪري ڇڏيا آهن. جڏهن پونا واري ٽيڪسٽ بڪ ڪميٽي پنهنجو ڪم پورو ڪيو، تڏهن ديوان پرمچند صاحب جي سفارشي رپورٽ موجب ڊائريڪٽر صاحب آف پبلڪ انسٽرڪشن بمبئي جن مون کي پنجاهه رپيا نقد انعام ۽ هڪڙو آفرين نامون پرنسپال صاحب جي معرفت موڪلڻ فرمايو هو.

(ب) انگريزي تعليم: پريڪٽسنگ اسڪول ۾ اڃا نوڪريءَ تي چڙهڻ کان چار پنج مهينا پوءِ ديوان تاراچند صاحب پرنسپال مون کي انگريزي پڙهڻ لاءِ صلاح ڏني، جا مون شڪرگذاريءَ سان قبول ڪئي. ديوان صاحب جا ٻه سالا انگريزي ڇهون درجو پڙهندا هئا، سي روزمره رات جو منهنجي ڪوٺيءَ تي اچي مون کان پارسيءَ جو سبق وٺندا هئا ۽ مون کي انگريزيءَ جو سبق ڏيندا هئا. آرتوار يا ٻئي ڪنهن موڪل جي وقت ڏينهن جو ٻه اڍائي ڪلاڪ اچي پارسي پڙهندا هئا ۽ مون کي انگريزي پاڙهيندا هئا. اٺن ڏهن مهينن ۾ ٽي ريڊر آءٌ چڱيءَ طرح معنيٰ ۽ ايڪسرسائس سان پڙهي ۽ سمجهي ويس، پر انگريزي گرامر هو ٻئي ڄڻا مون کي چڱيءَ طرح سمجهائي نه سگهندا هئا. مون کي خدا تعاليٰ جي فضل سان سنڌي، پارسي ۽ عربي گرامر جي ماهيت تمام چڱي هوندي هئي، ان ماهيت جي مدنظر تي انگريزي گرامر بابت انهن کان سوال پڇندو هوس ته، هو مون کي جواب ڏيئي نه سگهندا هئا. ديوان صاحب جن کي اها حقيقت عرض رکيم تنهنڪري ديوان صاحب وري ٽريننگ ڪاليج جي هڪڙي گريجوئيٽ اسسٽنٽ ماستر مسٽر ليلارام پريم چند واڌواڻي کي، جو نهايت نيڪ طبيعت ۽ قابل ماستر هو ۽ هائوس ماستر هئڻ ڪري هاسٽل ۾ ئي باعيال رهندو هو، تنهن کي منهنجي انگريزي تعليم لاءِ سفارش ڪئي، جا ان نهايت فراخدليءَ سان قبول ڪئي. آءٌ رات جو روزمره هڪ ڪلاڪ ڪن ماستر ليلارام صاحب وٽ ويندو هوس، جنهن نه رڳو انگريزي ريڊرس ۽ گرامر تمام چڱي طرح سمجهايا، بلڪ ارٿميٽڪ، سائنس ۽ هسٽري، جاگرافي جن بابت سنڌيءَ ۾ ڪشادي ماهيت هيم، تن بابت به انگريزي اصطلاح ۽ اصول تمام چڱيءَ طرح خيال ۾ ويهاريائين.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سنه ۱۹۰۸ع ۾ جڏهن مسافر ميٽرڪيوليشن امتحان ڏيڻ لاءِ تيار ٿيو تڏهن مسٽر ليلارام صاحب وٽ تعليم وٺڻ بعد
ان صاحب ديوان تاراچند صاحب کي خاطري ڏني ته هاڻي
مسافر ميٽرڪيوليشن امتحان ڏيئي سگهي ٿو. گورنمينٽ هاءِ
اسڪول جي هيڊ ماستر صاحب کي سنه ۱۹۰۸ع ۾ جيڪي شاگرد
ميٽرڪيوليشن امتحان تي موڪلڻا هئا، تن جي پرلمنري امتحان
۾ ديوان تاراچند صاحب جي چوڻ موجب هيڊ ماستر صاحب مون
کي به ويهاريو. انهيءَ امتحان ۾ آءٌ چڱين مارڪن سان پاس ٿيس.
هاءِ اسڪول جي هيڊ ماستر مسٽر خوبچند لعلواڻي صاحب پيپرن
جاچڻ کان پوءِ ديوان تاراچند صاحب کي خاطري ڏني ته "مسافر
کي ميٽرڪيوليشن امتحان ۾ ويهارڻ جو بندوبست ڪريو، اميد
آهي ته هو ضرور پاس ٿيندو."

(ث) امتحان ۾ قدرتي رنڊڪ ۽ ديوان صاحب
جو چا لائق:- ميٽرڪيوليشن امتحان لاءِ درخواستن ۽ فين
موڪلڻ ۾ ڪو ٿورو وقت اچا هو، ته جولاءِ ۱۹۰۸ع جي
پڇاڙيءَ ۾ آءٌ ڪالرا جي بيماريءَ ۾ گرفتار ٿي پيس، جا ان وقت
حيدرآباد شهر ۾ زور شور سان ڦهليل هئي. انهن ڏينهن آءٌ
ٽنڊي ولي محمد پاڙي ۾ سسواڙي جاءِ ۾ رهندو هوس؛ ڇاڪاڻ
جو سنه ۱۹۰۵ع ۾ شادي ڪرڻ بعد اها جاءِ سسواڻ تي ورتي
هيم، جنهن ۾ پارن ٻچن سميت رهندو هوس. ٿورا مهينا گذريا
هئا، جو اهليه وفات ڪري ويئي هئي، تنهنڪري سنه ۱۹۰۸ع ۾
ڪالرا ۾ وٺجڻ وقت آءٌ اڪيلو ان سسواڙي جاءِ ۾ رهندو هوس.

ڪالرا جي حالت ۾ ايندڙ ويندڙ دوستن جي صلاح موجب
مون ڏاڏن پيٽ ۽ وهنجڻ تي گهڻو زور رکيو. نتيجو اهو ٿيو،
جو دست ۽ الٽيون بند ٿي ويون، مگر دماغ جا پردا اهڙا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

خراب ٿي ويا، جو صفا چرٻو ٻنجي پيس. نه ڪائڻ پيئڻ، نه ننڊ، نه آرام، رکو ٻڪ هڪ ۾ سڄو ڏينهن يا سڄي رات گذري ويندي هئي. انهيءَ دماغ جي خرابيءَ جي جڏهن ديوان تاراچند صاحب کي خبر پيئي، تڏهن ٻه پٽيوالا وٺي، گهوڙي گاڏيءَ ۾ چڙهي منهنجي جاءِ تي آيو ۽ مون کي گاڏيءَ ۾ چاڙهي، ٽريننگ ڪاليج ۾ آندائين ۽ هڪڙي خلاصي ڪوٺيءَ ۾ رهائي، پٽيوالن کي ڪوٺيءَ جي در تي ويهاري، سول اسپتال مان يورپين سول سرجن کي وٺي آيو. جنهن مون کي چڱي طرح تپاسي، دوا ڪرڻ شروع ڪئي. سول سرجن ديوان صاحب کي تاڪيد ڪيو ته: ”هن کي ڪوبه ڪتاب يا اخبار پڙهڻ لاءِ نه ڏجو ۽ نه هن وٽ ماڻهن جو گهڻو ڳالهائڻ ٿيڻ ڏجو، نڪي ٻاهر نڪرڻ ڏجوس. حاجت ضروري لاءِ ڪمبورڊ ڪوٺيءَ ۾ هڪ ڀاسي رکيو هجي، جو ڀنگي صبح ۽ شام صاف ڪري.“ کاڌ خوراڪ لاءِ به ديوان صاحب کي خاص هدايتون ڪيائين.

ديوان صاحب، ٽنهي سال جو هڪڙو شاگرد ۽ هڪ پٽيوالو منهنجي نظرداريءَ لاءِ ڇڏيو، جي ڪوٺيءَ جي ٻاهرئين پاسي کٽولا وجهيو ويٺا هوندا هئا. سول سرجن جيڪي پيئڻ جي دوا جا وزن ڏيندو هو، سي وقت تي پيارينداهئا ۽ جيڪا مٿي تي مالش ڪرڻ ۽ سنگهڻ جي دوا ملندي هئي، سا مالش ڪندا ۽ سنگهائيندا هئا.

ديوان صاحب ڪاليج ۾ ماڙيءَ تي عيال سميت رهندو هو، جنهن ماڙيءَ تي اڄ تائين ڪاليج جا پرنسيپال رهندا اچن ٿا. صبح جو، ٻنپهرن جو ۽ شام جو ديوان صاحب پنهنجي بورچيخاني مان رڌل پڪل طعام منهنجي کائڻ لاءِ موڪليندو هو. صبح جو، شام جو ۽ بعضي رات جو ڪوٺيءَ تي منهنجي نگاهه ڪرڻ ايندو هو. ٽيهارين ڏينهن ۾ هڪ نه ٻئي ڏينهن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ديوان صاحب پاڻ سان سول سرجن کي وٺي ايندو هو، جو اهي مون کي تپاسيندو هو ۽ پوءِ هفتي ۾ هڪ دفعو بعضي ٻه دفعا بورڇين سول سرجن کي پاڻ سان وٺيو ايندو هو. ساڍا ٽي مهينا ڪن سول سرجن منهنجي دوا ڪندو ۽ وقت به وقت مون کي تپاسيندو رهيو ۽ ڳاڙهو خوراڪ ديوان صاحب پنهنجي گهر جي بورچيخاني مان مون کي موڪليندو رهيو. انهيءَ عرصي ۾ آءٌ به پاڻ کي ڏينهون ڏينهن وڌيڪ چاق ۽ نيڪ دماغ سمجهندو رهندو هوس. ٽن مهينن کان پوءِ سول سرجن دوا ڏيڻ بند ڪئي ۽ پڙهڻ، پاڙهڻ ۽ چوٽ کهڻ ڦرڻ جي اجازت ڏنائين. ٽن مهينن کان پوءِ آءٌ پنهنجي نوڪري پوري طرح ڏيندو رهيس، مگر ڪجهه پڙهڻ لکڻ کان ديوان صاحب مون کي روڪيندو رهندو هو.

اهوئي سبب هو، جو مئٽرڪ امتحان ڏيڻ کان رهجي ويس ۽ وري دوباره امتحان جي تياري ڪرڻ جي ڪوشش ئي ڪانه ڪيم. فقط انگريزي ڪتاب مطالعه ڪندو ۽ انهن مان مضمون ترجمو ڪندو رهيس. هينئر ڪهڙي به انگريزي ڪتاب جي ترجمه ڪرڻ ۾ ڪابه رڪاوٽ نه ٿيندي آهي.

پنجين منزل

خود ڪاليج ۾ نوڪري: ساڍا ڏهه سال پرئڪٽسنگ اسڪول ۾ نوڪري ڪيم، تنهن وچ ۾ ڪيترائي ڀيرا خود ڪاليج ۾ ائڪٽنگ طور پرشن ٽيچر ۽ سنڌي ٽيچر ٿي رهيس ۽ ٻه ٽي ڀيرا اسڪول جو ائڪٽنگ هيڊ ماستر ٿي رهيس. آخر سنه ١٩٠٢ع ۾ ڪاليج جي پرشن ٽيچر قاضي جمال الدين صاحب شڪارپوري بيماريءَ جي ڪري موڪل تي ويو ۽ اتان پينشن تي وڃڻ جي درخواست ڪيائين. پرنسپال صاحب مون کي اڳيئي ائڪٽنگ طرح پرشن ٽيچر ۽ سنڌي ٽيچر ڪري رکيو

هو، باقي وري جو قاضي جمال الدين صاحب جي پينشن تي وڃڻ جي درخواست ڏني، تنهن تي ديوان صاحب مون کي ڪنهن ٻئي طرح ڪاليج ۾ پرشن ٽيچر ۽ سنڌي ٽيچر ڪري رکڻ لاءِ زوردار سفارش ڪئي. جيسين اها سفارش بمبئي مان ڊائريڪٽر صاحب پبلڪ انسٽرڪشن ڪان منظور ٿي اچي، تيسين تاراچند صاحب جي پينشن تي لهڻ جو وقت پڄي آيو ۽ ديوان پريم چند اوتراءِ جهانگياڻي صاحب ٽريننگ ڪاليج جنهن پرنسپال مقرر ٿي آيو. ديوان پريم چند صاحب سنه ١٩١٣ع جي شروع ۾ اچي، پرنسپاليءَ جي چارج ورتي، تنهن کان پوءِ ترت ئي منهنجي ڪنهن طرح ڪاليج ۾ پرشن ٽيچر ۽ سنڌي ٽيچر مقرر ٿيڻ جو حڪم اچي ويو.

ديوان پريم چند صاحب سان پونا واري ٽيڪسٽ بڪ ڪميٽيءَ جي زماني ۾ ئي منهنجو تعارف ٿي چڪو هو، تنهنڪري پرنسپال ٿي اچڻ بعد پنهنجي مهربانيءَ جي نظر قائم رکيائين. تعليم کاتي جي درسي ۽ انعامي خواه لئبرري ڪتابن جي نپاس جو جيڪو ڪم راءِ بهادر ديوان تاراچند صاحب مون کان وٺندو هو، سو راءِ بهادر ديوان پريم چند صاحب به مون کان وٺندو آيو ۽ اخبار تعليم جي ايڊيٽريءَ جا فرض، جيڪي ديوان تاراچند صاحب جي وقت ۾ منهنجي حوالي هئا، اهڙي طرح سانده ڇهه سال ديوان پريم چند جي زبردستيءَ ۾ به بالڪل خير ۽ خوبيءَ سان گذري آيا.

ڇهون منزل

اوچتي تبديل ۽ وطن جي خدمت جو وجهه

(الف) اوچتي شرانگيز: سال ١٩١٩ع ۾ جڏهن هندوستان ۾ قطع تعلقات يعني ترڪ حوالات جي تحريڪ زور هئي ۽ هندو مسلم اتحاد قائم ٿي ويو هو ۽ برٽش گورنمينٽ

نرتلي ۾ پهچي ويٺي هئي ۽ قومي اڳواڻن شهر شهر ۾ جي جوشيلون تقريرون ڪيون، تن جي اثر ڪري ڪيترن وڏن مالهن سرڪاري مليل لقب، سرڪار کي واپس ڏنا ۽ ڪيترن ئي سرڪاري عهديدارن خواه ننڍن نوڪرن، سرڪاري نوڪريون ڇڏي ڏنيون هيون، ان وقت حيدرآباد ۾ مولانا محمد علي ۽ مولانا شوڪت علي ۽ مهاتما گانڌي جهڙن قومي اڳواڻن ۽ سنڌ جي ڪن قومي ڪم ڪندڙن مسلمانن ۽ هندن هڪٻئي پٺيان جيڪي تقريرون ڪيون هيون، تن بابت هڪڙي پيري آءٌ ۽ هڪڙو نو مسلم شيخ صاحب ماستر ماسترس روم ۾ گفتگو ڪري رهيا هئاسون ۽ تقرير ڪندڙن جون تعريفون ڪري رهيا هئاسون. هڪڙو حيدرآبادي عامل ماستر جو ڪجھ وقت کان سون کي حسد جي نگاھ سان پيو ڏسندو هو، تنهن به ساڳي روم ۾ پري اخبار منهن کي آڏي ڏيو اسان جي گفتگو ٻڌي پئي هئي. اُن اسان جي گفتگو ۾ مرچ مصالح ملائي پرنسپال صاحب جا وجهي ڪن ڀريا، اهڙي قدر، جو پرنسپال صاحب کي پڪ ٿي ويئي، ته هي ٻئي مسلمان ماستر ڪاليج جي شاگردن ۾ قطع تعلقات جو جوش پيدا ڪندا ۽ ڪاليج ۾ ڪا خرابي پيدا ٿي پوندي.

پرنسپال صاحب اسان کان نڪا پڇا ڳاڇا ڪئي ۽ نڪا دريافت، هڪدم اسان ٻنهي جي برخلاف ڪانفيڊنشل رپورٽ ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب کي سخت لفظن ۾ لکي موڪليائين. شيخ صاحب جو ڪو سڄڻ ڪراچيءَ ۾ رهندو هو، جنهن جو ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب جي آفيس وارن سان ڪو گهڙو تعلق هو، تنهن شيخ صاحب کي ساري حقيقت خط ۾ لکي موڪلي ۽ صلاح لکيائين ته جيستائين انهيءَ رپورٽ جي نتيجي بابت اوهان کي حڪم اچي پهچي، تنهن کان اڳ موڪل تي لهي پوءِ ڪو تدارڪ ڪريو.

شيخ صاحب ۾ وقت خط مون کي ڏيکاريو. مون ان وقت ئي ريزڪي موڪل جي درخواست ڏني، جا پرنسيپال صاحب چپ چاپ ۾ منظور ڪئي. مون ٻي شادي ڪئي هئي ۽ ٻارن ٻچن سان حيدرآباد ۾ رهندو هوس، سو ٻار وٺي ٽنڊو ڳوٺ آيس. مرحوم خان بهادر مير غلام محمد خان ٽالپر او. بي. اي جاگيردار سان اچي ملاقات ڪيم، جنهن سڀڪنهن موڪل جي موقعي تي ڪندو هوس. مير صاحب سان انهيءَ شر انگريزيءَ جو احوال ڪيم، جا منهنجي خلاف ڪاليج ۾ ڪئي ٿي هئي. مير صاحب بختاور (خداوند ڪريم جلشانهٗ شل سندس نيڪ روح کي فردوس اعليٰ ۾ جايون بخشي) ڪل مڪانيءَ سان فرمايو ته ”ماستر! مون ته اهي والون ٻي کوليون، ته شل جلد خير سان نوڪريءَ ڪان آجو ٿي ڳوٺ ۾ اچي رهين. تون نوڪريءَ جو ڪوبه فڪر نه ڪر، انهيءَ ڳالهه کي انشاء الله تعاليٰ پهچي وينداسون، پر هينئر هڪدم فرلو موڪل جي درخواست ڏياري موڪل ته هت پنهنجي ڳوٺ ۾ انگريزي اسڪول کوليون. پنهنجي گهر جو سامان سڙو وڃي حيدرآباد سان ڪٺي اچ.“

مون ذري ساعت ماٺ ۾ رهي پوءِ عرض ڪيو ته ”حاضر سائين! جنهن اوهان جي مرضي هوندي، تنهن ڪرڻ لاءِ تيار آهيان.“

مير صاحب ۾ وقت مس قلم ۽ اچو پنو اندران بنگلي مان گهرائي ورتو ۽ فرمايائين ته ”فرلو موڪل جي درخواست لکي“. ان وقت درخواست جا ٻه فرد تيار ڪيم، هڪڙو پرنسيپال صاحب جي معرفت ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب ڏانهن ۽ ٻيو سڌو ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب ڏانهن موڪليم.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

درخواست ۾ جيڪي جڙتو خانگي سخت ضرورتون ڏيکاريون هيون، سي پڙهي مير صاحب مرحوم ڏاڍو ڪليو ۽ خوش ٿيو. لفافا مير صاحب وٽ ميز جي خاني ۾ موجود هئا، بروقت درخواستون لفافن ۾ بند ٿيون، ائڊريسون لکيون، ۽ لفافا مير صاحب پنهنجي نوڪر کي پوسٽ رجسٽر ڪري اچڻ لاءِ ڏنا. سڀئي نوڪر ۽ لفافا رجسٽر ڪري رسيدون آڻي، مير صاحب کي ڏنيون. مير صاحب ان وقت پنجاه رپيا مون کي ڏنا ۽ چيائين ته "حيدرآباد مان وڃي پنهنجي گهر جو سامان کڻي اچ".

ٻه ٽي ڏينهن گهوٽ نرمي حيدرآباد آيس، اتي ڪن مهربانن جي وسيلي احوال معلوم ڪيم ته "فرلو موڪل واري درخواست پرنسيپال صاحب چڱي سفارش سان مٿي رواني ڪئي آهي درخواست رواني ٿيڻ کان پوءِ ٻئي ڏينهن ڪانفيڊنشل رپورٽ جو فيصلو پرنسيپال جي آفيس ۾ اچي ويو آهي، جنهن ۾ ڏيکاريل آهي ته "مسافر جي بدلي ٽريننگ ڪاليج مان ڪري، ان کي گهوٽ ٻهارا تعلقه ميرپور ساڪره ضلع ڪراچي جي لوڪلبورڊ سنڌي اسڪول جو هيڊ ماستر مقرر ڪجي ٿو."

پرنسيپال ايتري مهرباني ڪئي، جو پنهنجي ڪلارڪ کي چيائين، ته ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب وارو مسافر جي بدلي جو حڪم سنڀالي رکي ڇڏ، جڏهن مسافر فرلو موڪل تان موٽي ايندو، تڏهن بروقت ڪيس روبرو اهو حڪم ڏنو ويندو.

اها ساري حقيقت ڪاليج ۾ نوڪري ڪندڙن ڪن سڄڻن کان معلوم ڪري پنهنجي گهر جو سامان ٻيڙيءَ ۾ چاڙهي اچي گهوٽان نڪتس.

(ب) وهان ۾ انگريزي اسڪول برپا ڪرڻ:-

پارسي واري سچ چيو آهي:-

خدا شري برانگيزد که خير مادر آن باشد

يعني ”خدا تعاليٰ پنهنجي حڪمت سان اهڙي ڪا اڻ وڻندڙ حالت پيدا ڪندو آهي، جا اسين پنهنجي حق ۾ زيان جهڙي سمجهندا آهيون، پر درحقيقت انهيءَ حالت ۾ اسان لاءِ ڪا ڀلائي سمايل هوندي آهي.“

انهيءَ گفتي موجب ٽريننگ ڪاليج ۾ نيڪ نيتيءَ سان نوڪري ڪندي، ٻئي ڀيان ڪيل شرانگيزي جا منهنجي حق ۾ پيدا ٿي، تنهن مان منهنجي لاءِ وڏي ڀلائي اها پيدا ٿي، جو مون کي پنهنجي وطن جي خدمت ڪرڻ جو وجهه ملي ويو ۽ گذران ۾ سکيو ۽ سولو حاصل ٿي پيو.

جيسيتائين آءٌ حيدرآباد مان پنهنجي ٽپڙ ٽاڙي ڪلاڻي آس، تيسيتائين مرحوم خانبهادر مير صاحب، منهنجي پاڙي ۾ اسڪول لاءِ هڪڙي جاءِ سنواري ٺاهي ڇڏي ۽ چار پنج ڪاٺ جا ٿوان ٻنچ ۽ واڍن کان ٺهرائي ڇڏيا. ميزون ۽ ڪرسيون ته مير صاحب جي بنگلي ۾ اڳيئي موجود هيون.

حيدرآباد مان موٽڻ شرط سنواريل جاءِ، ٻنچ، هڪ ميز ۽ ٻه ڪرسيون، مير صاحب منهنجي حوالي ڪيون. اسڪول ۾ ٻائي موجود رکڻ لاءِ مٽ، دلا، ڪرا ۽ ڪاغذ پٽ خريد ڪرڻ لاءِ پئسا ڏنائين ۽ فرمايائين ته هاڻي شاگرد هٿ ڪر ۽ بسم الله ڪري اسڪول چالو ڪر. شهر جي ماڻهن کي ته اعتبار ئي نه پيو اچي، ته ٽنڊي باگي ۾ ڪو انگريزي اسڪول هلي سگهندو. انهيءَ ڪري آٺ پاڙي ڪري ٽنڊي باگي کان ۱۰ ميل پري ٿهي ڪوٽ ۾ ويس، جتي وڏو رجسترڊ مڪتب سجهندو هو. اتي ميان جي محمد حسن خان لغاري، جو هلڪو زميندار به هو ۽ هڪڙو وڏو مڪتب به هلائي سندس وڏا شاگرد هلائيندا هئا ۽ سرڪار مان مڪتب لاءِ چڱي ساليانى گرانٽ ملندي هيس. ميان جي محمد حسن خان

سان ڪجهه واقفيت اڳ ۾ هئي، ان سان خانبهادر مير صاحب جي ارادي جو احوال ڪيم، جو علم وارو ۽ سمجهو انسان هو، سو ڏاڍو خوش ٿيو ۽ سون ڪي چيائين ته هن مڪتب ۾ جيترا شاگرد ويٺل آهن، تن جو امتحان وٺي جيڪي به شاگرد پسند اچنوَ سي وٺي اسڪول ۾ داخل ڪريو. سون امتحان وٺي في الحال پنج ڇوڪر پسند ڪيا، جن سان هڪڙو خود ميان محمد حسن خان جو فرزند هو. ميان محمد حسن خان اهي پنج ئي شاگرد ڪتابن ۽ هنڌ بسترن سميت منهنجي حوالي ڪيا ۽ ڪجهه جيترا جانور به انهن ڇوڪرن جي کاڌي خوراڪ لاءِ ڏنائين. اهي پنج شاگرد ساڻ ڪري سون تاريخ ۱ جنوري سن ۱۹۲۰ع تي اسڪول اچي کوليو.

خانبهادر مير صاحب انهن ڇوڪرن جي انگريزي پهرئين درجي جي ڪتابن گهرائڻ جو حڪم ڏنو. هفتي کن جي اندر حيدرآباد مان ڪتاب جي وي. پي اچي نڪتي جنهن جا پئسا مير صاحب بروقت ڏنا. اهي شاگرد منهنجي اوطاق ۾ رهندا سهڙندا هئا ۽ سنڌي سالي ڏکي منهنجي گهر ۾ رڌجهندي پچندي هئي. پوءِ ته جيئن وقت گذرندو ويو، تيئن شهر جا هندو خواه مسلمان ڇوڪر به اسڪول ۾ داخل ٿيندا رهيا ۽ ڀرواري جي اسڪولن ۽ مڪتبن مان به ڇوڪر ايندا رهيا. جڏهن پندرهن سورهن پرديسي ڇوڪر اچي گڏ ٿيا، تڏهن ميرصاحب اسڪول جي پرسان هڪڙي ٻي وڏي جاءِ به بورڊنگ هائوس لاءِ سوا تي وٺي ڏني ۽ هڪڙو پگهار دار بورچي رکي ڏنائين ۽ بورڊنگ هائوس جي سيڌي سامان لاءِ مودي رکي ڏنائين. بورڊنگ هائوس جي روزمره جو خرچ باقاعدي لکبو هو. سيڪنهن مهيني جو خرچ اندازً مهيني جي پهرين تاريخ ميرصاحب جي اڳيان حاضر ڪبو هو ۽ وري ٻئي مهيني جو خرچ هلائڻ شروع ڪبو هو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

مرحوم خانبهادر مير صاحب جو وقت بوقت اهوئي چوڻ هوندو هو، ته خرچ منهنجو ۽ محنت ۽ ايمانداري تنهنجي، ڪڏهن به دل سست نه ڪج!!

سال ١٩٢١ع جي شروع ۾ اسڪول ۾ چاليهه ڪن شاگرد ٿي ويا، جنهن مان ڏهاڪو ڪن شهر جا ۽ باقي سڀ ٻاهر جا شاگرد هئا. ان وقت هوشيار هوشيار پندرهن شاگرد انگريزي ٽئين درجي ۾ هئا ۽ پنجويهه ڪن ٻهرين درجي ۾. هڪڙو مئٽرڪ ۾ فيل ٿيل واقفڪار غريب شاگرد حيدرآباد مان گهرائي ٻاڻ وٽ اسسٽنٽ ڪري رکيم ۽ بورڊنگ هائوس جي نظرداري ۽ سنڀال به ان جي حوالي ڪيم.

مارچ ١٩٢١ع ۾ سنڌ جو ڪمشنر مسٽر ريو صاحب گشت ڪندي ٽنڊي باگي ۾ منزل انداز ٿيو هو. ميرصاحب اڳواٽ مون کي گهرائي پنهنجي راءِ ڏني ته ”ڪمشنر صاحب کي وٺي اچي اسڪول ڏيکارجي ۽ اسڪول جي مستقبل بابت به ٿي ڳالهيون عرض رکي ڪائنس انهن جي برٿوابيءَ لاءِ مدد گهرڻ گهرجي.“ مون کي ميرصاحب جي اها راءِ تمام پسند آئي، مير صاحب بروقت ڪجهه پئسا ڏنا ته اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس کي دهلي دروازن ۽ جهنڊين مان سينگاري تيار ڪر. مون اها سرانجامي ڪئي. اسڪول جي ڇوڪرن کي علم ۽ ڏئي وارو ڊائلاگ تيار ڪرايم، مرحبا جو راڳ ۽ شهنشاهه جي دعا جو راڳ چڱن سرن ۾ استعمال ڪرائي ڇڏيو مان.

ڪمشنر صاحب هڪڙي ڏينهن ٽنڊي باگي ۾ آيو ته ٻئي ڏينهن صبح جو ميرصاحب کيس ٻاڻ مان اسڪول ۾ وٺي آيو. ڪمشنر صاحب سنڌي ٻولي به سمجهندو ۽ ڳالهائيندو هو. اسڪول ۾ سادي لباس وارا ٻاهراڙيءَ جا ڇوڪر ڏسي ڏاڍيو خوش ٿيو، راڳ ۽ ڊائلاگ به گهڻي قدر پسند آيس. ٻئي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

درجي وارن ڪن شاگردن کان انگريزي ۾ سليس سوال ڪيائين. مثلاً: تنهنجو نالو ڇا آهي؟ تنهنجي پيءُ جو نالو ڇا آهي؟ تون ڪهڙو درجو پڙهين ٿو؟ وغيره. انهن سوالن جا درست جواب ٻڌي ڏاڍو خوش ٿيو. وري مير صاحب جي عرض ڪرڻ تي بورڊنگ هائوس هلي ڏٺائين. وري اسڪول ۽ اهي ڇوڪرن جي حاضريءَ جو رجسٽر ڏٺائين، جو شروعات کان وٺي اڄ ڏينهن تائين ليکي ڪم آندو ويو هو. حاضريءَ جو رجسٽر ڏسي وري اسڪول بورڊنگ هائوس ۾ خرچ جي داخلا وارا ڪتاب ۽ ووچر گهرايائين، جي باقاعدي لکيل هئا ۽ پيش ڪيا ويا. وري وزيٽرس بڪ گهرايائين جو پڻ اڄ ڏينهن جو ٺهيل پڪي جلد سان موجود هو. پوءِ ان وزيٽرس بڪ جا ٻه صفحا پرهيائين. ان ريمارڪ ۾ خانبهادر مير صاحب جي دريادليءَ جي نهايت عمدن لفظن ۾ تعريف ڪيائين ۽ لاڙ جهڙي ڏتڙيل ملڪ ۾ اهڙي بندوبست ۽ انتظام سان انگريزي اسڪول چالو ٿيڻ تي نهايت گهڻي خوشي ظاهر ڪيائين. مير صاحب اسڪول جي مستقبل بابت جيڪي مکيه ٽي ضرورتون پيش ڪيون هيس، تن جي تمام زوردار لفظن ۾ پٺڀرائي ڪيائين. خانبهادر مير صاحب اسڪول جي بهبوديءَ لاءِ ٽي ضرورتون پيش ڪيون هيون، سي هيءُ هيون: (١) اسڪول رجسٽرڊ ٿئي. (٢) ماستر محمد صديق گورنمينٽ سرونٽ آهي، ان جي سروس باقاعدي سان اسڪول لاءِ مون کي لينٽ ٿي ملي ۽ (٣) آءٌ خاصي رقم تعليم کاتي ۾ انڊوومينٽ طور رکان. ان انڊوومينٽ (ڏراوت) جي وياج مان ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس جو خرچ هلائي.

ڪمشنر صاحب وزيٽرس بڪ تي ريمارڪ لکي ۽ مير صاحب جا گهرايل مانيءَ جا ٽڪرا پنهنجي هٿ سان شاگردن کي ورهائي

ڏين ۽ باقي ٻچيل ٻڙا منهنجي حوالي ڪري، خير سان ٻنگلي ڏانهن روانو ٿيو.

هڪڙي ڏينهن ڪمشنر صاحب ٽنڊي باگي مان منزل ڪٽي ته پئي ڏينهن، خانبهادر مير صاحب مون کي هال سان ڪري وزيٽرس بڪ ڪٽائي ڪراچيءَ هليو.

ھيءَ به ڪا منهنجي خوش نصيبي چئبي، جو سال ۰ ۹ ع جي پڇاڙيءَ ڌاري ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب جو پرسنل اسسٽنٽ مسٽر نورالدين ٽاٽا صاحب مقرر ٿي آيو، جنهن سان منهنجي نيازمندي، جي وات ان وقت کان هئي، جڏهن اهو صاحب حيدرآباد جي گورنمينٽ هاءِ اسڪول ۾ اسسٽنٽ ماسٽر هو ۽ آءٌ پرئڪٽسنگ اسڪول ۾.

مسٽر ٽاٽا صاحب پرسنل اسسٽنٽ ٿي اچڻ بعد اول ته اهو احسان ڪيو، جو مون کي هڪڙي فرلو موڪل ڏياريائين، ٻي فرلو موڪل ملڻ ۾ ڪابه رنڊڪ ڪانه ٿي پئي ۽ هر مهيني ۾ هڪ ٻه دفعا ڪراچيءَ وڃڻو ٿيڻ جاري ڪيل انگريزي اسڪول بابت ڪانئس صلاحون ۽ هدايتون حاصل ڪندو هوس. ان کان به وڏو احسان اهو ڪيائين، جو منهنجي برخلاف ديوان پرمچند صاحب پرنسپال واري رپورٽ پٺيان منهنجي بدلي جا ٽريننگ ڪاليج مان ڪوٽ ڀهارا تعلقه ميرپور ماٿري ٿي هئي، سا بدلي منهنجي فرلو موڪل هلندي رد ڪرائي، وري ساڳيءَ جاءِ تي، ساڳئي پگهار ۽ حق سان ٽريننگ ڪاليج ۾ مقرريءَ جو حڪم ڏياري موڪليائين. مرحوم خانبهادر مير صاحب مون کي ٽريننگ ڪاليج ۾ وڃڻ نه ڇڏيو، تنهنڪري ٽاٽا صاحب جي صلاح موجب هڪر حڪم جي پيروي ڪري هفتو کن ٽريننگ ڪاليج ۾ وڃي نوڪريءَ تي چڙهيس، پوءِ ترت ئي وري ٽئين فرلو موڪل جو سلسلو جاري رکيم.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

مٿي بيان ڪيل ڪمشنر صاحب جا ريمارڪ ڪٺي خان بهادر مير صاحب سان گڏجي جڏهن ڪراچي ويس، تڏهن مير صاحب انگريزي ۾ هڪڙي وڏي درخواست ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب جي نالي ٽائيپ ڪرائي ۽ ڪمشنر صاحب وارو ريمارڪ به ٽائيپ ڪرائي درخواست سان شامل ڪيائين. درخواست ۾ خاص طرح ٽن ڳالهين جي سوال تي زور رکيائين:- ”(١) اسڪول رجسٽرڊ ٿئي (٢) مسافر جي سروس قاعدي روءِ آڏاري ملي ۽ (٣) انڊوومينٽ سرڪار پاڻ وٽ رکي ۽ ان جي وياج مان ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس جو خرچ هلائي.“

اها درخواست مير صاحب ۽ آءٌ ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب جي آفيس ۾ کڻي وياسون. اول نانا صاحب جي آفيس ۾ اڳ ڪلاڪ کن ان سان گفتگو هلي ۽ پوءِ نانا صاحب مير صاحب سان گڏجي مسٽر ڪنٽرڪٽو صاحب (پارسي) ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب وٽ مٿي ماڙيءَ تي ويو. اڌ ڪلاڪ کن ڳالهه ٻولهه هئي جا ٻئي ڪلندا هيٺ لٿا. نانا صاحب خاطري ڏني ته انشاالله تعاليٰ ڏهه ان جون ٽيئي ضرورتون جلد پوريون ڪيون وينديون.

ڪراچيءَ کان موٽي اچڻ کان پوءِ جلد ئي حيدرآباد ضلع جي ڊپٽي ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب پنهنجو اسسٽنٽ ٽنڊي باگي موڪليو، جنهن ٽئين جاري ٿيل اسڪول جي شاگرد جو امتحان دستور موجب اچي ورتو. ٻئي درجي مان ٻارهن شاگردن پاس ڪري ٽئين درجي ۾ چاڙهيائين. ۽ پهرئين درجي مان چوڏهن شاگردن پاس ڪري ٻئي درجي ۾ چاڙهيائين. اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس جو رڪارڊ نظر مان ڪڍيائين ۽ آئنده لاءِ سڀ رڪارڊ ڇاپي فارمن ۾ رکڻ لاءِ صلاح ڏنائين. وزيٽرس بوڪ ۾ تمام

سٺو ريمارڪ لکيائين. پوءِ خان بهادر مير صاحب سان ملاقات ڪري ان کي اسڪول رجسٽر ٺيڪ لاءِ خاطري ڏنائين. جلد ئي اسڪول رجسٽر تي چڪ جو آرڊر خان بهادر مير صاحب کي اچي پهتو.

مير صاحب ڇوڪرن جي حاضري جو رجسٽر، جنرل رجسٽر، وزيٽرس بڪ، آمدني ۽ روانگي رجسٽر، روزنامچو، رسيد بڪ وغيره فارم حيدرآباد جي پريس سان ڇاپارائي سنهنجي حوالي ڪيا، جن تي داخلائون شروع ڪيون ويون.

جولاءِ ١٩٢١ع ۾ ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب ڪان هيءُ آرڊر خان بهادر مير صاحب کي پهتو ته "محمد صديق جي سروس توهان کي لينٽ (اڌاري طرح) ڪري ڏجي ٿي. جنهن پگهار (ستر رپيه ماهوار) تان ٽريننگ ڪاليج سان ٺرلو سوڪل ني لٿل آهي سو ماهوار پگهار ان کي ڏيندا رهجو ۽ پنج رپيا ساليانو اضافو جيئن ٽريننگ ڪاليج ۾ ان جو حق آهي، سو به سال بسال ڏيندا رهجو ۽ ان جو پينشن فنڊ توهان ڪان وقت بوقت ورتو ويندو."

سڀئين ٺهي آرڊرن اچڻ ڪان پوءِ خان بهادر مير صاحب هڪ لک رپيا، جي جنگي قرض طور سال ١٩١٤ع واري عالمگير جنگ وقت سرڪار کي ڏنا هئا ۽ اڃ تائين موٽائي نه ورتا هئائين، سي وياج سميت ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر کي ڏيارڻا ۽ هي رقم به ٽرسٽ ڏيڻ جو وعدو ڪيائين ۽ لکي موڪليائين ته انهيءَ ايڊووسنٽ (ڊراوت) مان ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس جو خرچ باقاعدي هلائي. جيڪا سرڪاري گرانٽ ۽ ڊسٽرڪٽ لوڪلبورڊ گرانٽ اسڪول کي سال بسال ملندي هجي سا به انهيءَ ڊراوت ۾ شامل ٿيندي رهي.

انهيءَ انتظام تي رهڻ کان پوءِ سال ١٩٢٢ع جي شروع ۾ خانبهادر مير صاحب اسڪول جي نئين بلڊنگ ٺهرائڻ شروع ڪئي، جنهن ۾ اڄ ڏينهن اهو اسڪول گورنمينٽ هاءِ اسڪول جي صورت ۾ هلندو رهي ٿو.

سال ١٩٢٣ع ۾ موجوده بلڊنگ جو خاص پاڱو يعني پنج ڪلاس روم، هڪ هيڊ ماستر جي آفيس، ماسترس روم، بورڊنگ هائوس جي اتر طرف واري لائين ۽ بورچيخانو، ڊائننگ روم، پرديسي ماسترن جي رهڻ لاءِ ڪوارٽر ۽ جامع مسجد تيار ٿي چڪي هئي. خانبهادر مير صاحب اسڪول تي نالو رکيو "لارينس مدرسو" ۽ تيار ٿيل بورڊنگ هائوس لائين تي نالو رکيو "گبسن بورڊنگ هائوس." لارينس صاحب ڪنهن زماني ۾ سنڌ جو ڪمشنر هو ۽ گبسن صاحب ڪنهن زماني ۾ حيدرآباد جو ڪليڪٽر هو. انهن ٻنهي صاحبن سان خانبهادر مير صاحب جا سنڌ ڪومت جي زماني ۾ خاص طرح دوستانا تعلق هئا.

جنوري ١٩٢٤ع ۾ مون کي مير صاحب حڪم ڏنو، ته "اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس واريون سڀ سواڙي جايون ڦٽيون ڪري، نئين تيار ٿيل بلڊنگ ۾ اچي اسڪول هلاءِ." نئين بلڊنگ ۾ آفيس جو فرنيچر به سڀ تيار ڪرائي ڏيو هو، بورڊنگ هائوس جا کٽولا به نوان موجود رکايا ويا هئا. پوءِ جيئن شاگردن جو تعداد ۽ ماسترن جو تعداد وڌيو ويندو، تيئن تيئن مير صاحب بلڊنگ ۾ وڌيو واڌارو ڪندو، تان جو بلڊنگ هاڻوڪي موجوده صورت ۾ قائم ٿي وئي.

نئين بلڊنگ جي جيڪا گرانٽ مير صاحب کي ملي، سا به ايڊووومنٽ ۾ داخل ڪرايائين ۽ هڪ لک رپيا نقد پيا به ايجوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب کي روبرو ڪرائي، ۾ ڏنائين، ايڊووومنٽ فنڊ جي ڪل موڙي اڍائي لک رپيا قائم ڪيائين.

اپريل ١٩٢٠ع کان وٺي اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس جو سمورو خرچ مهيني ٻه مهيني ايجوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب کان برابر ملندو هو. ماهوار خرچ جا بل به ان صاحب ڏانهن ويندا هئا ۽ سال ۾ هڪ دفعو اسڪول ۽ بورڊنگ هائوس جو حساب ڪتاب ان صاحب جو ڪلارڪ اچي چيڪ ڪندو هو. امتحان به تعليم کاتي جا آفيسر اچي وٺندا هئا. جيڪي ڇوڪر ڇهون درجو پاس ڪندا هئا، تن مان غريب ۽ هوشيار شاگردن کي مير صاحب پنهنجي خرچ سان سنڌ مدرسه ڪراچي يا گورنمينٽ هاءِ اسڪول حيدرآباد ۾ وڌيڪ تعليم لاءِ موڪليندو هو. بورڊن جو جيڪو تعداد سال بسال ايجوڪيشنل صاحب مقرر ڪندو هو، تنهن کان جيڪڏهن وڌيڪ ڪي غريب شاگرد اچي ٿهڙندا هئا، ته انهن جي ويسي مير صاحب پنهنجي هٿئون ڏيندو هو. ازانسواءِ غريب پرديسي شاگردن کي ڪتاب ۽ ڪپڙا به مير صاحب جي طرفان خيرات طور ملندا هئا

سال ١٩٢٥ع جي شروع ۾ مير صاحب اسڪول ۾ ستين درجي پاڙهڻ جي منظوري گهري؛ سا مليءَ؛ مگر ايجوڪيشنل انسپيڪٽر زور رکيو، ته هائي اسڪول جو هيڊ ماستر ڪو گريجوئيٽ رکڻ ضروري آهي. مير صاحب منهنجي هيڊ ماستري قائم رکڻ لاءِ زور لاتو، مگر ايجوڪيشنل انسپيڪٽر نه مڃيو ۽ هڪڙو گريجوئيٽ هيڊ ماستر ڏياري موڪليائين؛ جنهن اپريل ١٩٢٥ع ۾ مون کان اچي هيڊ ماستريءَ جي چارج ورتي ۽ آءٌ فرسٽ اسسٽنٽ ۽ بورڊنگ هائوس جو مئنيجر ليکيو ويس. جو اسڪول مون پنجن شاگردن سان ۽ پنجاهه روپيه ماهوار پگهار سان شروع ڪيو هو، تنهن ۾ منهنجي چارج ڏيڻ وقت ڏيڍ سؤ شاگرد هئا ۽ ست ماستر ڪم ڪندڙ هئا. اسڪول ۽

بورڊنگ هائوس جو ماهوار خرچ ٻارهن سو رپيا هو. في بورڊ ٧٢ هئا ۽ هرهڪ في بورڊ جو ماهوار خرچ ڏهه رپيا ملندو هو.

ڪجهه وقت فرسٽ اسسٽنٽ طور گذاري پوءِ مير صاحب کان منٿون ۽ آزيون ڪري موڪل ورتم ۽ رورٽ (واپس گورنمينٽ سروس ۾ وڃڻ جي درخواست ڪيم سا قبول پيئي ۽ مون کي بدلي ڪري شڪارپور گورنمينٽ هاءِ اسڪول ۾ اسسٽنٽ ماستر ڪري رکيائون. ڪجهه وقت موڪل تي رهيس، فيبروري ١٩٢٧ع ۾ شڪارپور وڃي پنهنجي مقرري واري جاءِ تي حاضر ٿيس، جتي چوٿين درجي جي ڪلاس کان وٺي ستين درجي جي ڪلاس تائين پارسي ۽ سنڌي پاڙهيندو هوس.

ستين منزل

پرديس ۾ آخرين نوڪري؛

شڪارپور شهر اڳ ڪڏهن به منهنجو ڪونه ڏٺل هو، پر ٻه ٽي جهونا شڪارپوري ماستر اتڙا ٻ هئا، جن سان ٽريننگ ڪاليج ۾ تعليم وٺڻ وقت هم ڪلاس ٿي گذاريو هوم ۽ ڪجھ جهڙا نوجوان ماستر اتڙا به هئا، جي ٽريننگ ڪاليج ۾ منهنجي پرشن ليڪچر هئڻ وقت مون کان تعليم وٺي ويا هئا، تنهنڪري شڪارپور ۾ رهڻ سهڙڻ ۽ کائڻ پيئڻ بنسبت مون تمام سولو وقت گذاريو، مگر لاڙ جو ماڻهو ٿي ڪري شڪارپور جي گرمي ۽ سرديءَ جا جيڪي سواد پوکيم، سي ڪڏهن به نه وسرندم.

ساڍا ٻارهن مهينا ڪن شڪارپور ۾ گذاريم، ته ايتري ۾ مسٽر نورالدين نانا صاحب ٽريننگ ڪاليج حيدرآباد جو پرنسيپال مقرر ٿي آيو، تنهن مئي ١٩٢٨ع ۾ منهنجي بدلي دوباره ٽريننگ ڪاليج ۾ ڪرائي. حيدرآباد ته منهنجو وطن ٿي رهيو هو،

تنهنڪري ڪوٺان ٻار ٻچا وٺي وري به حيدرآباد ۾ گهر ٻار ڪري اچي گذاريم.

سانده ٻه سال ٽريننگ ڪاليج ۾ پنهنجي ڊيوٽي ادا ڪرڻ سان گڏ، نانا صاحب وٽ درسي ڪتابن جاچڻ جي اها خدمت به بجا آڻيندو رهيس، جا خدمت اڳين هندو پرنسپال صاحبن وٽ بجا آڻيندو هوس. ازانسواءِ نانا صاحب جي فرزند فيروزالدين نانا کي، جو ان وقت بي - اي - ڪاليج ۾ پڙهندو هو (۽ هينئر خدا تعاليٰ جي فضل سان سيشن جج آهي.) تنهن کي خانگي طرح پارسي جي تعليم به ڏيندو هوس.

مئي ١٩٢٨ع جي پوين تاريخن ۾ هڪڙي ڏينهن مون ڪلاس ۾ ٽئين سال جي شاگردن کي شاه جي رسالي جي بيتن جي سمجهاڻي پئي ڏني ته اتري ۾ خان بهادر مير صاحب السلام عليڪم ڪري ڪلاس ۾ گهڙي آيو. مون آدر ڀاءُ ڪري ڪرسيءَ تي ويهاريومانس. پاڻ بختاور فرمائڻ لڳو، ته ”آءٌ ويٺو آهيان، تون پلي ڪلاس جو ڪم پورو ڪري وٺ.“ جيسين پيرڊ پورو ٿيو، تيسين مون شاگردن کي بيتن جي معنيٰ پئي سمجهائي ۽ پاڻ بڪ خيال ٿيو ويٺي پڙهائين. جڏهن پيرڊ پورو ٿيو ۽ آءٌ ڪلاس کان ٻاهر نڪتس تي، تڏهن پاڻ به مون سان گڏ ڪلاس مان نڪتو ۽ مون کي چيائين ته، ”شام جو منهنجي اوطاق تي مون سان ضرور اچي ملجانءِ.“

شام جو مير صاحب سان سندس اوطاق تي وڃي مليس، فرمايائين ته، ”صبح جو نانا صاحب سان سندس آفيس ۾ ملاقات ڪري پوءِ تو وٽ ڪلاس ۾ آيو هوس. مون زناني اسڪول لاءِ پڪين سرن جي جاءِ تيار ڪرائي ڇڏي آهي. منهنجي مرضي آهي، ته تنهنجي پنشن جو وقت هاڻي ويجهو آهي، تنهنڪري موڪل وٺي هلي، اهو اسڪول چالو ڪر ۽ پوءِ اتان

پيشن لاءِ لکيو هئاءِ. پر ناناصاحب اها صلاح قبول نه ڪئي؛ تنهنڪري في الحال تون فقط هڪڙو ڪم ڪر، جو مون کي ڪا ٽرينڊ ماستربائي هٿ ڪري ڏي، جا اهو اسڪول هلي، چالو ڪري. اسين ان مائي ماستربائيءَ کي تمام خوش ۽ سکيو رکندا سون“.

مون مير صاحب کي ماستربائي هٿ ڪري ڏيڻ لاءِ. خاطري ڏني ۽ انهيءَ ڪوشش ۾ لڳس. هڪڙي حيدرآباد جي وڌل ٽرينڊ مائي، جنهن زناني ٽريننگ ڪاليج جي ٽنين سال جي امتحان پاس ڪرڻ بعد لاڳيتا اٺ ڏهه سال زناني ٽريننگ ڪاليج جي پرئڪٽسنگ اسڪول اسسٽنٽ ۾ ماستربائي ٿي ڪي گذاريو، تنهنجي چاچن سان منهنجو پاڻون جهڙو رستو هو، تنهن کي ٽنڊو باگي هلڻ لاءِ تيار ڪيم. ان مائيءَ کان بدلي جي رضامندي جي درخواست وٺي، ان تي زناني ٽريننگ ڪاليج جي ليڊي سپرنٽينڊنٽ صاحبه، کان نوٽ ورتم ۽ مير صاحب کان ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب جي نالي درخواست ورتم ۽ ڪراچي روانو ٿيس. ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر صاحب کان مائي جي بدلي جو آرڊر وٺي آئي مائي ماستربائيءَ کي ڏنم. مائي پنهنجو عيال (مڙس، ٻه ٻار، ٿي مڙس جا ننڍا ڀائر، جي اسڪول ۾ پڙهندا هئا، ۽ هڪڙي مڙس جي ڀيڻ ڇوڪري جا سنڌي پنج درجا پڙهيل هئي) ساڻ ڪري ٽنڊي باگي ۾ آئي ۽ تاريخ پهرين آگسٽ ١٩٢٨ع تي اچي مير صاحب وارو زنانو اسڪول چالو ڪيائين. مير صاحب جن مائي ماستربائيءَ کي ڪاڏي پيٽي جي گذران ۾ اهڙو خوش رکيو، جو مائي تمام خوش گذاريندي رهي ۽ مائيءَ جا حيدرآباد وارا عزيز پردس ۾ مائيءَ جي عزت معلوم ڪري تمام خوش ٿيا.

نئين اسڪول چالو ڪرڻ ۾ مائي کي مشڪلات فقط هيءَ ٿي، جو زناني ٽريننگ ڪاليج واري پريڪٽيسنگ اسڪول ۾ مائيءَ کي چوڪرين جي حاضريءَ جي رجسٽر کان سواءِ اسڪول جي ٻئي ڪنهن به دفتر سان واسطو ڪونه رهيو هو، مگر ٽنڊي باگي جي نئين اسڪول ۾ مائيءَ کي اسڪول جو سڀ دفتر (حاضري جو رجسٽر، آمدني ۽ روانگي رجسٽر، روزنامچو، رسيد بوڪ وغيره) پنهنجي هٿ سان لکڻو ۽ هلائڻو هو. مائي پنهنجا اهي مشڪلات مون ڏانهن لکي موڪليا. ان وقت مهيني کان پوءِ مون کي جا سياري جي وئڪيشن ملي، سا سڄي مون ٽنڊي باگي ۾ اچي گذاري ۽ مائيءَ کي اسڪول جو دفتر ۽ لکپڙهه چڱيءَ طرح سمجهايم. پوءِ مائيءَ کي ڪنهن ڪاغذ پٽ يا لکپڙهه ۾ مونجهه ٿيندي هئي ته ان جي سمجهاڻي ڪيس حيدرآباد مان لکيو موڪليندو هوس.

اٺين منزل

پينشن تي لهڻ ۽ متفرقه حالت:-

(الف) اوچتي قسمت:- فيبروري ١٩٣٠ع ۾ منهنجو مربي مامو حاجي محمد عارف جنهن مون کي پٽن وانگر پاليو ۽ نپايو هو، جو منهنجي پاران برادريءَ جي مکيه جا فرض ادا ڪندو رهندو هو ۽ منهنجين قربائتين جاين جڳهن جي سنڀال ڪندو رهندو هو، تنهن وفات ڪئي. ان جي سخت بيماريءَ جي اطلاع پهچڻ تي آءٌ عيال سميت ٽنڊي باگي آيس، منهنجي اچڻ کان ٻه ڏينهن پوءِ ان وفات ڪئي. انهيءَ قضيي جي موقعي تي دستور موجب اوري پري جا عزيز ۽ پاڙي آهي گڏ ٿيا. انهن سڀني مون تي زور رکيو، ته هيترا ڏينهن پرديس مٿس ويٺو هو، ته ترتي پاڻ برادريءَ جي ڪاڄ ميار ڪانه هئي، پر هاڻي توکي ضرور پنهنجي وطن ۾ رهڻو ۽ پاڻ برادريءَ جي شادين غمين جي ڪاروبار جو انتظام رکڻو آهي.

هنن ئي ہامي وري خانبهادر مير صاحب زور رکيو تہ هائي فرلو موڪل وٺي پينشن لاءِ لکپڙه ڪر ۽ وطن ۾ رهي ٽئين چالو ڪيل زناني اسڪول جي انتظام ۽ تعليم ۾ (مائي) ماستريائيءَ سان مددگار رهہ.

منهنجي ڳالهين جي ويچار بعد وطن ۾ گذارڻ ضروري ڄاتم، تنهنڪري فرلو موڪل جي درخواست روانی ڪيم ۽ ان جي پٺيان پينشن ملڻ جي درخواست بہ ڪيم ۽ حيدرآباد وڃي حالتون خانبهادر نانا نورالدين صاحب سان بيان ڪيم، جنهن بہ مون کي بي ميار سمجهيو.

ان وقت کان وٺي پرديس جي نوڪريءَ جا لاڳاپا لاٿم ۽ وطن ۾ گذارڻ لڳس.

(ب) وطن جي نياڻين جي تعليمي خدمت

اها بہ مون پنهنجي خوش قسمتي سمجهي، جو هڪڙي پاسي پنهنجي ابائي پڳداريءَ جي برادرانہ فرض ادا ڪرڻ جو وجهہ مليم، جي فرض خدا تعاليٰ جي فضل سان اڄ تائين بخوبي ادا ڪندو رهان ٿو ۽ ٻئي طرف وطن جي نياڻين جي تعليمي قيمتي خدمت پنهنجي سچي وطن پرست خيرخواه مربي خانبهادر مير صاحب سان ٻانهن ٻيلي ٿي ٻيهڻ جو سڌورو موقعو حاصل ٿيم.

(مائي) ماستريائي (مائي ڪتو احمد يونساڻي) بہ منهنجي وطن ۾ رهڻ تي ڏاڍي خوش ٿي. هوءَ مون کي پنهنجو سڳو ابو ڪري سمجهندي هئي ۽ آءٌ ان کي پنهنجي سڳيءَ ڌيءَ ڪري سمجهندو هوس. اڄ تائين اڃيءَ دل ۽ سچيءَ خيرخواهيءَ سان منهنجي ۽ انهيءَ مائيءَ جي وچ ۾ پيءُ ۽ ڌيءَ جهڙو ناتو قائم آهي. هن وقت اها مائي ٽنڊه قيصر جي زناني اسڪول ۾ هيڊ ماستريائي آهي ۽ جلد پينشن تي وڃڻي آهي.

خانبهادر مير صاحب جي طرفان مون تي اها فرمائش رکيل هئي، ته روز مره ۾ ادائي ڪلاڪ اسڪول ۾ مائي ماسترياڻيءَ سان ڇوڪرين جي تعليم ۾ مدد ڪريان ۽ اسڪول جي انتظام ۽ تعليم جي ڪم ۾ مائيءَ جي رهنمائي ڪندو رهان ۽ اسڪول جي هر کهرج ۽ ضرورت سندن ڏيان ني آڻيندو رهان. مير صاحب پنهنجي ڏيري وارن خواه ٻين ميرصاحبن جي نندين خواه وڏين نياڻين کي اهڙي هدايت ڪري ڇڏي هئي، جو اهي سڀ نياڻيون مون کي پنهنجو وڏو مائٽ ڪري سمجهي بنا حجاب اسڪول ۾ مون کان تعليم وٺندڀون رهنديون هيون ۽ آءُ انهن کي پنهنجا ٻچا ۽ نياڻيون ڄاڻي ايمانداريءَ سان تعليم ڏيندو رهندو هوس

شهر جي ٻين قومن جي سيٺين معزز مائٽن جون نياڻيون ۽ اسڪول ۾ داخل ٿينديون رهيون. جئن جئن اسڪول ۾ ڇوڪريون وڌنديون رهيون، تئن تئن مائي هيڊ مسٽريس کي سرڪاري طرح اسسٽنٽ ماسترياڻيون به ملنديون رهيون. غريب مائٽن جي سيٺين نياڻين کي ڪتاب ۽ ٻيو تعليمي سامان خانبهادر مير صاحب جي طرفان ملندو هو. اسڪول کلڻ جي وقت کان وٺي هڪڙي قرآن ٽيچر مائي مير صاحب پنهنجي پگهار سان رکي هئي، ۽ پوءِ ان مائي کي به سرڪاري پگهار چار رپيا ۽ پوءِ پنج رپيا ملندو هو. تنهن به مير صاحب ان قرآن ٽيچر مائي تي پنهنجي شروعاتي نوازش قائم رکندو آيو مون مسڪين تي جيڪي مير صاحب جون نوازشون ۽ احسان هوندا هئا، تن جي پوري پوري شڪرگذاري بجا آڻڻ لاءِ ته منهنجي زبان کي طاقت ئي نه آهي.

جيڪي تعليم کاتي جا عملدار (ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر ناٿين) خواه روينيو کاتي جا عملدار (ڪمشنر ناٿين) زنانو اسڪول

ڏسڻ ايندا هئا، سي تمام خوش ٿي عمدا عمدا ريمارڪ وزٽرس بڪ ۾ لکيو ويندا هئا. ڪي عملدار پنهنجن ريمارڪن ۾ منهنجي خانگي خدمت جو ، جس لکيو ويندا هئا.

انهيءَ اسڪول جي ترقي لاءِ خانبهادر مرحوم اڃا بہ. هڪڙي عمدي قدم کڻڻ جو پڪو ارادو ڪيو هو، سو ارادو هي هو تہ هڪڙي موٽر بس يا لاري رکجي، جا ڀرپاسي جي ڇوڪرين کي صبح جو گهرن مان کڻي اسڪول ۾ آڻي ۽ سڄي ڏينهن جي پڙهائي کان پوءِ ساڳين گهرن ۾ پهچائي اچي ۽ ٻيو تہ اسڪول سان لاڳو ڇوڪرين لاءِ بورڊنگ هائوس ٺهرائجي، جنهن ۾ ٻاهر جي غريب ڇوڪرين جي رهڻ سهڻ ۽ کائڻ پيئڻ جو مناسب بندوبست رکجي.

افسوس! جو انهن ارادن کي خانبهادر مرحوم اڃا عملي جامون پهريو ئي نہ هو، تہ سندس نيڪ روح کي دارالبقا ڏي سڏ ٿيو ۽ تاريخ ١٢ فيبروري ١٩٣٢ ع تي رحلت ڪيائين. إنا لله و إنا إليه راجعون.''

خانبهادر مير صاحب جي وفات کان پوءِ بہ اسڪول باقاعدي ''گورنمينٽ پرائمري گرلس اسڪول'' جي نالي سان هلندو اچي ٿو. خدا تعاليٰ جي وڏي مهرباني هيءَ آهي، جو پنجن ڇهن ورهين کان وٺي اسڪول جون هيڊ ماسترائيون، نائب ماسترياڻيون ۽ قرآن ٽيچر هن ڳوٺ جون ويل ٽرينڊ، ڪواليفائيڊ خواهہ اَن ڪواليفائيڊ نياڻيون ئي هڪٻئي پٺيان ٿينديون اچن ٿيون، جن پهرين درجي کان وٺي، هن اسڪول ۾ ئي تعليم ورتي هئي ۽ آءٌ بہ اڄ ڏينهن تائين بنا ڪنهن اجوري ۽ لالچ جي انهن نياڻين سان اسڪول جي ترقي، انتظام ۽ تعليم ۾ مددگار ۽ رهنما ٿيندو رهي پنهنجو وطني ۽ اخلاقي فرض ڄاڻندو رهان ٿو.

(ث) تصنيف ۽ تاليف جو ڪم:- سنه ١٩٠٢ع ۾ ٽريننگ ڪاليج ۾ نوڪري تي دخلڪار ٿيڻ بعد مون پنهنجي فرصت جو گهڻو ڀاڱو ڪتابن مطالع ڪرڻ ۽ ترجمي، تصنيف ۽ تاليف جي ڪم ۾ صرف ڪرڻ شروع ڪيو. شروعات وارا تاهيل ڪتاب مسٽر هريسنگ بڪسيلر سکر ۽ مسٽر ڀوڪرداس بڪسيلر شڪارپور ڏانهن موڪليندو هوس، جي ان وقت ليٿو ۾ ڪتاب ڇاپيندا هئا. ان وقت جي ڇاپيل ڪتابن مان ڪو ورلي ڪتاب هن وقت هٿ اچي سگهندو. پوءِ مسٽر مولچند وشنداس بڪسيلر حيدرآباد واري پنهنجو بڪ ڊيپو کوليو، تڏهن ان کي پنهنجا تاهيل ڪتاب ڏيڻ شروع ڪيم. وري جڏهن سنڌ مسلم ادبي سوسائٽي شروع ٿي، تڏهن ان کي پنهنجا لکيل ڪتاب ڏيڻ شروع ڪيم. پوءِ حيدرآباد جي محمديوسف اينڊ برادرس بڪسيلرز کي، مگر هاڻي پنهنجي تصنيفات جو سڀ ڪار وهنوار حيدرآباد وارن آر- ايچ- احمد اينڊ برادرس سان قائم آهي.

شروعات کان وٺي اڄ تائين تاهيل ڪتابن مان مکيه ڪتاب هي آهن:-

(١) سپاهي زاده (اردو نظم جو سنڌي نظم ۾ ترجمو)

(٢) هدية المسلمين (اسلامي عقائد ۽ ارڪانن جون سمجهاڻيون جدا جدا ڇهه جلد)

(٣) رموز القرآن (قرآن شريف جي صحيح پڙهڻ ۽ وقفن يعني بيهڪ جي نشانين بابت سمجهاڻيون)

(٤) ناول گلبدن (اردو تان ترجمو)

(٥) مهرور بانو (بهادر دانش پارسي جي حڪايت ڀاڱي جو ترجمو)

(٦) همراز دمساز (اردو تان ترجمو تڪ بندي سان ڇپي چڪي تي مضمون موافق سنڌي شعرن سان)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٧) سنڌي سونهان (سنڌي ٻئي ڪتاب کان ستين ڪتاب تائين لفظن جون معنائون، اشتقاق ۽ ٻيتن جون سمجهاڻيون جدا جدا ڇهه ڪتاب)

(٨) ديوان فاضل (سائين فاضل شاهه مرحوم جي سوانح عمريءَ سميت)

(٩) قرب ِ قليچ (مرحوم شمس العلماء ميرزا قليچ بيگ صاحب جي مختصر سوانح عمري)

(١٠) شهيد ِ ڪربلا يا شهادت نامون

(١١) حيانيءَ جو دور پاڳو ڀريون ۽ ٻيو (اردو تان ترجمو)

(١٢) سچال زالون (تواريخي ڪتابن مان تاليف ڪيل)

(١٣) سنڌي گرامر (ٽي ڀاڱا)

(١٤) سنڌ جي تاريخ

(١٥) سنڌ جي جاگرافي

(١٦) سنڌ جي ڪن تعلقن جون جدا جدا جاگرافيون

(١٧) ڏيهي حساب

(١٨) ورنيڪيولر فائنل امتحان جي پيپرن جا جواب (١٩٢٩ کان اڄ تائين)

(١٩) جوهر ِ اسلام (اصحابن سڳورن جا نيڪ اعمال انگريزي تان ترجمو)

(٢٠) جاميٽري: جدا جدا ٽي

(٢١) انگي حساب (ٻئي درجي جي ڪورس کان پنجين درجي جي ڪورس تائين جدا جدا چار جلد)

(٢٢) تجارتي حساب ڪتاب (لئين نموني جو ڏيهي حساب)

(٢٣) غلامي ۽ آزاديءَ جا عبرتناڪ نظارا - (حبشي قوم جي غلامي ۽ آزاديءَ جو تاريخي ۽ تمدني احوال)

(٢٤) منتخب مضامين (نثر ۽ نظم، ٽي جلد)

(٢٥) منازل مسافر بمع ڪليات مسافر

مذهبي تعليم ۽ تربيت: مڪتب ۾ قرآن شريف جي تعليم وٺڻ واري وقت ۾ پنهنجي استاد مرحوم جي پنهنجي نماز پڙهڻ ۽ ان کي سانجهيءَ نماز کان پوءِ ذڪر ڪندو ڏسڻ، گهر ۾ والد مرحوم کي روزمره آڌيءَ رات جو ذڪر ڪندو ڏسڻ ۽ گهر ۾ ان کي ۽ مامي حاجي عارف کي نماز پڙهندو ڏسڻ، استاد مرحوم کي خواه مائٽن کي روزا رکندو ڏسڻ، اهي اهڙيون حالتون هيون، جن جي ڪري ڏهن ٻارهن ورهين جي عمر ۾ رسمي طرح نماز پڙهڻ ۽ روزن رکڻ جي عادت پئجي ويئي، مگر انهن اعمالن جي حقيقت ۽ روحاني اثر بابت ڪابه سڌ ڪانه هوندي هئي.

اسان جي ڳوٺ جا مير صاحب، اسان جا سڀ مائٽ، سيڪي پاڙيسري ماڻهو پير سائين ٻاڪاري جا مريد هوندا هئا ۽ اڄ تائين انهن جا صادق مريد آهن ۽ پنهنجن ٻارن کي نندي هوندي ئي مرشد وٺائيندا هئا. انهيءَ رواج موجب آءٌ جڏهن اڃا مڪتب ۾ قرآن شريف جي تعليم پيو وٺندو هوس، تڏهن مون کي پير سائين ٻاڪاري جي خاندان مان، پير علي حيدر شاه (عليه الرحمت) جو مريد ڪيائون يعني پير صاحب دستور موجب پنهنجن خليفن ۽ فقيرن سان گڏجي پاڙي ۾ زيارت ڪرائڻ آيو هو. پير صاحب ڪٽ تي ويٺو هو، پيا سڀ خليفا، فقير ۽ مريد چوڌاريءَ فرش پيا هئا. ڪٽ جي اڳيان وڇايل تڏي تي مون کي انهن وهاريائون جيئن نماز جي قعده ۾ وهبو آهي. پوءِ پير صاحب ذڪر (تهليل) جي چئن لفظن مان هرهڪ لفظ چوندو ويو ۽ آءٌ پنهنجي اهي لفظ چوندو آيس. پوءِ پير صاحب ڪي گهٽي دعا پڙهي ۽ پنهنجي رت نپرائين. مون حاضر بيٺل مائٽن جي چوڻ موجب پير صاحب جي پيرن تي هٿ رکيا ۽ سندن هٿ چميم.

تنهن کان پوءِ جڏهن سانجهيءَ نماز کان پوءِ ٻين جماعت وارن سان گڏ گڏجي پنهنجي روءِ سوءِ موٽڻي نماز جي پهيان يا فجر نماز کان اڳ امو ذڪر پيو ڪندو هوس، پر انهيءَ ذڪر حقيقي فائدي ۽ روحاني راحت جي خبر ان زماني ۾ بلڪل ڪانه هيم.

جڏهن ٽريننگ ڪاليج ۾ تعليم وٺڻ وقت سنڌي، اردو ۽ پارسي مذهبي ڪتاب مطالع ڪيم ۽ استاد مرحوم سيد محمد فاضل شاه صاحب کان عربي تعليم حاصل ڪري بعد قرآن شريف جي معني سمجهيم، تفسير حسيني ۽ امام غزالي (عليه الرحمة) وارو ڪتاب "ڪيمياء سعادت" ذري پرزي پڙهيم ۽ سمجهيم ۽ تصوف جا روحاني مسئلا زباني طرح معلوم ڪيم تڏهن خبر پيم ته اسلام جي حقيقت ڇا آهي ۽ ان جي ارڪان ۾ ڪهڙو روحاني فلسفو سمايل آهي ذڪر ڪرڻ سان ڪئن روحاني روشني ۽ روحاني راحت حاصل ٿئي ٿي.

مذهبي بحث مباحثي ۾ مرحوم سائين فاضل شاه کي وقت جا ميٺي عالم مجرائي ڏيندا هئا. هي ڪيترن مخالفن کي مذهبي بحث مباحثه ڪندي عالم ميدان ۾ لاجواب بنائي ڇڪو هو. ان مرحوم جي هيءَ هدايت هوندي هئي ته اسلام جي مخالفن جا تصنيف ڪيل ڪتاب جيڪي به هٿ اچي سگهني سي ضرور مطالع ڪر. انهن سان جن ڪتابن جا جواب عالمن لکيا آهن، سي به ڪوشش ڪري ڪر پڙهه جيڪڏهن ڪنهن به مخالف جي ڪتاب جا جوابي ڪتاب هٿ نه اچني ته انهن جا پورا پورا شافي جواب تفسير حسيني ۽ "ڪيمياء سعادت" مان تو کي ملي سگهندا.

انهيءَ هدايت موجب مون ڪيترائي ڪرستان جا ۽ آريا سماجين جا لکيل ڪتاب پڙهيا جن ۾ اسلام جي ارڪان ۽

آصولن تي سخت نڪتہ چينيون ۽ حملا ٿيل هئا، مگر خدا تعاليٰ جي فضل سان انهن نڪتہ چينين ۽ حملن جا تسلي بخش رد تفسير حسيني جهڙي قرآن جي آيتن جا روحاني راز سمجهايا آهن، تن مان ۽ ڪيمياءِ سعادت جي معنوي سمجهاڻين مان چڱيءَ طرح ملي ٿي سگهيا.

ان زماني ڪان وٺي اڄ تائين منهنجو مذهبي دستور العمل هيءُ آهي، جنهنجي قرآن ۽ تصوف جا اصول ڪلي ڪلائي پنيرائي ڪن ٿا:-

(١) خدا تعاليٰ جي پاڪ هستيءَ کي حق ڪري ڄاڻڻ ان کي هيڪڙو ڪري سڃاڻندا، هر جاءِ حاضر ناظر ڄاڻندا چالي ۽ سچي ويساه سان هر وقت ۽ هر حال ۾ ان جو پاڪ نالو ياد ڪندو رهڻ.

(٢) مقرر وقتن تي ان جي عبادت ڪرڻ. دل جي حضور ۽ خشوع (نماڻائيءَ) سان ان ڪان مدد جي توفيق پنڻ. جيڪي عبادت ۾ پڙهجي، سو سمجهي پروڙڻ، تمام ضروري آهي. ڇاڪاڻ سمجهہ ۽ پروڙ جي ناممڪن آهي جو حضور ۽ خشو سان عبادت ٿي سگهي.

(٣) روزمره، خاص ڪري فجر نماز بعد قرآن شريف جو جيترو ۽ ٿورو يا گهڻو ڏؤر ٿي سگهي، اوترو ڪرڻ ۽ جيڪي پڙهجي تنهن جي معني سمجهڻ ۽ دل سان هنڊائڻ.

(٤) جنهن پاڪ رسول يعني حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليہ وسلم جي معرفت اسان کي خدا تعاليٰ جي پاڪ هستيءَ جي واقفيت ۽ قرآن شريف جا احڪام پهتا آهن، تنهن تي هيڪنهن وقت خاص ڪري عبادت سان صلوات سگهوري پڙهندو رهڻ.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٥) مرشد ڪامل ملڻ ذڪر ڪنهن نه وقت، خاص ڪري سانجهيءَ ۽ سوٻهڻيءَ نماز جي وچ ۾ يا پره ڦٽيءَ مهل ڪندو رهي ۽ سمجهندو رهي ته ذڪر وارن لفظن ۾ ڇا ڇا چيو ويو آهي. اهو ذڪر ئي آهي، جو روح ۽ رب جي وچ ۾ سچو تعلق ۽ سچي حب قائم رکي ٿو.

(٦) دنيا جي ڪاروبار ۾ پنهنجي حال آهر نيڪي ۽ خير جي ڪمن جي ڪوشش ڪندو رهي ۽ بدي ۽ بدنيتيءَ جهڙن ڪمن کان پاڻ کي پري رکندو رهي، اها خدائي نعمت تڏهن حاصل ٿيندي، جڏهن هر نماز ۾ دل جي حضور ۽ خشوع سان ”اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم“ (يا الله سائين! اسان کي انهيءَ سنئين واٽ تي هلاءِ، جنهن واٽ تي تو پنهنجا نوازيل انسان هلايا.“

(٧) ڪنهن به ٻئي فرقي يا ٻئي مذهب واري شخص سان نفرت ۽ ڌڪار جهڙو رستو نه وٺي. ڪهڙي به فرقي ۽ مذهب جو ماڻهو هجي، ته ان سان دنيا جي ڏيتي ليتي ۽ ڪار وهنوار ۾ صاف دل ۽ صلح پسند ٿي هلڻ گهرجي. مذهبي تعصب ۾ وير وروڌ رکڻ جي ڪهڙي ضرورت، جڏهن خدا تعاليٰ پنهنجي پاڪ ڪلام ۾ صاف صاف فرمايو آهي ته:

(الف) ”وَ اِنْ جَادَلُوْكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝ اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ.“ (سوره الحج پاره ١٧ رڪوع ١٠/٨)

معنيٰ: (اي حضرت رسول ڪريم صلعم) جيڪڏهن مخالف مذهبن وارا توسان مذهب جي باري تڪرار ٿا ڪن، ته تون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

انهن کي چئو تہ جيڪي توهين ڪريو ٿا سو ڏسڪجهہ. الله تعاليٰ ڄاڻي ٿو. جن ڳالهين بابت توهين مخالفت ڪريو ٿا، تن جو فيصلو الله تعاليٰ پاڻيهي قيامت جي ڏينهن ڪندو.

(ب) وَ إِنَّ هٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً فَاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُوْنِ. فَتَقَطَّعُوْا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ. (سورة المومنون پاره ١٨ رڪوع ٢)

معنيٰ:- اي نبيوا اي مذهبي پيشوائوا تحقيق هي جيڪي بہ مذهبي فرقا آهن، سي سڀ ساڳي مذهبي اصول جي تعليم مليل ٽوليون آهن ۽ آءٌ اوهان جو پالڻهار آهيان، تنهنڪري منهنجو خوف ڪريو. پوءِ انهن ٽولين پاڻ ۾ جهيڙا جهٽا ڪري انهيءَ ڀڪي ۽ اصلي اصول کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري جدا جدا مذهبي فرقا بنايا آهن ۽ سڀڪو فرقو پنهنجي اختيار ڪيل اصول تي ناز ڪري رهيو آهي.

(ت) لَاۤ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَ اللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ

(سورة البقرة پاره ٣ رڪوع ٣٣-)

معنيٰ:- سچ پچ سوالائي ۽ گمراهي پڌري پٽ تي پيئي آهي تنهنڪري مذهب جي تبديل لاءِ ڪنهن تي زبردستي ڪم آڻڻ جي ڪابہ ضرورت ڪانهي. انهيءَ صورت ۾ جيڪو گمراهہ ڪندڙ طاقت کان پاڻ ڇڏائي سچي الله ۾ ايمان آڻي ٿو،

سو جن اهڙي رسي کي هٿ وجهي ٿو، جو ٽٽڻي نہ آهي ۽ الله تعاليٰ سڀڪجهہ ٻڌندڙ ۽ ڄاڻندڙ آهي.

(ث) قُلْ يَا اَيُّهَا الْڪَافِرُوْنَ لاَ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ وَلاَ اَنْتُمْ عَابِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ وَلاَ اَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ وَلاَ اَنْتُمْ عَابِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ لَڪُمْ دِيْنُڪُمْ وَلِيَ دِيْنُ (سورة الڪافرون پاره ٣٠)

معنيٰ:- اي رسول ڪريم صلعم، تون چئو تہ اي اسلام کي نہ مڃيندڙؤ! جن بتن جي اوهين پوڄا ڪريو ٿا، تن جي پوڄا آءٌ نہ ڪندس ۽ آءٌ جنهن الله جي عبادت ڪريان ٿو، تنهن جي عبادت اوهين نٿا ڪريو، تنهنڪري اوهين پنهنجي دين تي رهو ۽ آءٌ پنهنجي دين تي محڪم رهان.

سبحان الله! ڪهڙي نہ صلح ڪل هلت چلت!

غير مذهب وارن سان صلح ساڌ سان هلڻ بابت حضرت پيغمبر ڪريم صلعم جن جي مبارڪ زندگيءَ جا مثال موجود آهن ۽ قرآن شريف مون پيون ڪيترين ئي آيتون شاهد آهن.

عشق جي منزل:- محبت، انسان ذات جي من جو مٺو آهي. جڏهن الفت جي آگ کي وجهڙي جو واءُ پڙڪائي ٿو، تڏهن اها محبت، "عشق مجازي" جي ڏاڪي سان سڏجي ٿي، جنهنجي معنيٰ ظاهري هستين جي محبت جو ڏيک، جنهن کي حقيقي نظاري سان ڪوئي واسطو نہ هجي. ڪوبہ ڪامل مرشد يا استاد پنهنجي تجربي ۽ ررشندليءَ جي وسيلي مجازي عاشق جي

روح کي مجازي خوبين ۽ خصلتن جي اصليت ۽ حقيقت ڏي رجوع ڪري ٿو يا نقش ثان هٽائي، نقاش سان ملائي ٿو، تڏهن اهو مجازي عشق سندجي حقيقي عشق جي صورت وٺي ٿو، جو ٿي انساني روح لاءِ بقادار، ورونهن ۽ اصلي مقصد آهي.

ڪامل استاد مرحوم سيد محمد فاضل شاهه جي صحبت ۽ فيض بخشيءَ ڪري اڳ الڙهپائيءَ جي وقت ۾ سندنجي من تي جيڪا مجازي عشق جي ضرب لڳي هئي، تنهن جو اثر نه ان تجربيڪار استاد مرحوم جي فهمائشن ۽ هدايتن سان زائل ٿي ويو، پر سندن وفات کان پوءِ به عشق مجازي جيڪو سخت حملو سندنجي روح تي ڪيو هو، تنهن کي به خدا تعاليٰ جي فضل سان انهيءَ مرحوم ڪامل استاد جي هدايتن جي ياد آوري گهڻو وقت جٽاءُ ڪرڻ نه ڏنو.

حق تعاليٰ جلشانه جي حمايت موجوده حقيقي راهه تي شل آخرين دم تائين ثابت قدم رکي، آمين ثم آمين.

(د) شاديون ۽ اولاد:- سندنجي پهرين شادي پاڻنجي نياڻ وارن مان تنده محمد خان ۾ ٿي هئي، جنهن نه تنده باڪي سان ڇڄ ڪري اڇلو هو، تنهنڪري زياده خرچ ٿيلو هو، انهيءَ مد نظر تي سرڳواسي ديوان تاراچند شوقيرام آڏواڻي پرنسيپال صاحب موهن سان ازخود پنهنجي ڏوڪڙ جي چڱي مدد ڪئي، جنهنڪري شادي خير و خوبيءَ سان ٿي گذري. اها شادي اپريل ١٩٠٥ع ۾ ٿي هئي. انهيءَ گهر مان موهن کي هڪ نياڻي ٿي، جا ڇهن ڪان پوءِ ترت وفات ڪري ويئي ۽ انهيءَ گهر واريءَ ٢ نومبر ١٩٠٦ع ۾ وفات ڪئي.

هي شادي ٽنڊو باگي کان ميل کن جي مفاصلي تي ڳاهڙ مري جي ڳوٺ مان پنهنجن عزيزن منجهان مارچ ١٩١٠ع ۾ ڪيم. انهيءَ گهر مان مون کي نوَ ٻار ٿيا: ٣ پٽ ۽ ٦ نياڻيون. ڊسمبر ١٩٣٠ع ۾ جڏهن منهنجي انهيءَ اهليه وفات ڪئي هئي، تڏهن انهن نون ٻارن مان فقط ٻه نياڻيون حيات هيون، جن مان وڏي نياڻي پنهنجي عزيزن ۾ تلهار تعلقه بدين، پرڻائي ڏنيم جنهنجي هڪ نياڻي زنده آهي، جا تلهار ۾ پنهنجن ڏاڏاڻن ۾ رهي ٿي ۽ پنهنجي گهر ۾ نياڻين کي قرآن شريف جي تعليم ڏيندي آهي ۽ ننڍي نياڻي ڪنواري هوندي ئي وفات ڪري ويئي.

ٻين شادي پينشن شروع ٿيڻ وقت اپريل ١٩٣٢ع ۾ پنهنجن ڀاڙيسري عزيزن مان ڪيم. انهيءَ گهر مان ٻه پٽ ۽ ٻه نياڻيون ٿيم. هڪڙو پٽ ۽ هڪ نياڻي ٻالپڻ ۾ ئي گذري ويا، باقي هڪ نياڻي جا سيپٽمبر ١٩٣٤ع ۾ ڄائي هئي، سا پنهنجي گهرڻ واري ۽ هڪ فرزند جي ماءُ آهي ۽ هتي جي زنانه اسڪول ۾ ماستريائي آهي ۽ ٻيو فرزند عطاءالله جو مارچ سنه ١٩٤٠ع ۾ ڄائو هو، سو هينئر انگريزي ٻيو درجو پڙهندو آهي. الله تعاليٰ جلشانه شل ان کي علم ۽ فضيلت جو خزانو بخشي ۽ بخت سڪندري ۽ عمر خضري عطا فرمائي. آمين!

هينئر حياتيءَ جي سفر جو چوهتريون سال طئي ڪري رهيو آهيان. خداوند ڪريم جلشانه شل پنهنجي فضل ۽ ڪرم

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

مان باقي عرصو ايمان جي سلامتيءَ ۽ ڪنهن جي منت محتاجيءَ
کان سواءِ گذارائي. آمين!

آخرت دنيا ڪان افضل يا خدا
ڪج بحق حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ

آمين ثم آمين!!

ڪليات- مسافر

پاڱو پهريون

غزليات

يعني

ديوان مسافر

رديف الف

(١) مناجات

١- پيارو پاڪ تنهنجو نام يا الله پاڄهارا!
وٺي سو بوءِ ڪريان آغاز سوز ۽ حال دل وارا.

٢- سڀني خلقت جو خلقڻهار پالڻهار تون سائين!
دلين جو حال ڄاڻڻهار سامع پاڪ ستارا!

٣- ڪجي سارا تنهنجي ڇاڪ، سا ٿوري سدا مالڪ!
سکڻي آئي نه ڇپ حق شڪر تنهنجي جا بجا سارا.

٤- عطا انسان تي ڪيئون نعمتون بي انت تو باري!
نه سر سجدي ڪرڻ ڏاران چان انسان جا چارا!

٥- ضلالت کان بچائج پاڪ پرور پنهنجي ڪرمن سان،
هلائج واٽ سا سائين! وٺي جا تنهنجي ويا پيارا.

٦- تون آهين پاڪ پسجڻ کان مگر سڀڪي پسين چائين،
پتا ڏس پاڪ هستيءَ جا زمين ۽ آب ۾ جالارا.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۷- نہ حد ڪا تنهنجي حڪمت جي، نہ صنعت تنهنجي جو سنڌو
ڀوري چا سگهن ٿي عقل ۽ ادراڪ ويچارا

۸- پکيڙيو حسن لاحد تو سڄو ٿي پنهنجو عالم ۾
تڙيا تڪ عشق تنهنجي ۾ ڪي اوپارا ڪي لهوارا

۹- سڀن جي بات تون سمجهين، سڀن جو راز تون پرکين
سڀن جو ٿنڀ تون توڙي تون ڏي سڀ جو ڏاتارا

۱۰- مسافر لاءِ تنهنجي مولا آهي تون هوش ۽ هردو
جتي پوندا پٽر هر ڪنهن سندا ٿي سڀ اڇا ڪارا

(۲) روزن تي اٿارڻ لاءِ جاڳو

۱- ڪين احسان ڪيا آگي ڪيئين اسلام ۾ پيدا
محمد چام عربي جي سگهوريءَ سام ۾ پيدا

۲- رکيو رب شان اسلامي آڇو ايمان اسلامي
سچو قرآن اسلامي ٿيو خاص و علم ۾ پيدا

۳- ڇيو قرآن ۾ مولي رکيو رمضان جا روزا
ڪيدا روزن سندا درما فتح فرجام ۾ پيدا

۴- رهيو رمضان ٿي مهمان لٿو جنهن ۾ سچو قرآن
ڪريون سڀ صلح جو سامان ڪو ماهِ صيام ۾ پيدا

۵- ڪيڻي ڪچ ڪوڙ سڀ دل مان ڊڄو خلاق اڪبر کان
ڪريو آزي سچيءَ دل سان صبوح ۽ شام ۾ پيدا

۶- مسافر رهه سچو من ۾ صلواتن ۾ سلامن ۾
ڏيکندا سيڻي دامن ۾ ٿي روز قيام ۾ پيدا

(۳) وطن جي سِڪ

۱- اي آسرا حقيقي هر حال منهنجي سن جا
سان سوپ ۽ سڪائي ڏيکار وڻ وطن جا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٢- ماڙين ۾ رهندي، گهمندي هـي ڇنوڪ ۽ ٻارون
هردم هنئين هرڻ پيا ڳهر واڱکا ڪکن جـا

٣- پيڙا هڏا هڏن سان ڪج تـون ڪرم سان قادرا!
لٿي لوڙهه منهنجو آه، جت ٿيا لوڙهه جانبن جا

٤- سک جـا سڳا وطـــن مضبوط مـــــن ملايا
وتتر وڻـن تــا دل کـي سر سبز وڻ وطـــن جا

٥- منهنجو وطـــن پيارو آهـــي سو ننڍڙو ٻاگو
مانجهاندا ماڪـ آهـــن جت دل ڳهرين مٽن جا

٦- توڙي صراف سائو هٿي ويــا لــڏي وطـــن سان
توڙي رهيا نــه پسجن سائڻ سڄڻ مٽن جــا

٧- تہ بہ آهـہ منهنجي دل ۾ مضبوط حب وطن جـي
لوڙها ڪار نـــہ وسرن تـا لاڙ جـــي پٽن جـــا

٨- قسمت ڪهڙو زمـانـو پـــرديس ۾ ڪهـايـــو
باغن ۾ ات بہ ڪايم ٿئي راڳـہ هن وڻـــن جـــا

٩- جن سنڌ ڪئي ڪلهوڙن کـــان فتح تن جا افسر
هئا چار شير بيشڪ سي مرد مت سون جـــا

١٠- تـــن چـــئـــن ۾ بهادر مشهور مير ٻـــاڪـــو
برسايا پاڪ جنهن هئا هن ڪوٽ جي پٽن جا

١١- وارو وچائـــي پنهنجو ويـــا مرد مير مانجهي
سک سان اڄ سي ساڪن ڪيٽين سندي قبن جا

١٢- منهنجا وطـــن ۾ مـــائـــا اي پيارا تنده باگا
وسرن نہ ڏينهن تنهن جا گذريا جي سک امن جا

١٣- هائـــي يتيم آهين سچ پچ تـــون تنده باگ
ڏيکاري خان بهادر پـــرتـــا وٺي هٿن جـــا

١٤- چـــا چـــا اچـــا ارادا هئا ان کـــي تنهنجي حق ۾
ٻر وس نہ ڪنهن جي حيلا قسمت سندي ڪمن جا

١٥- سچ پچ تي خان بهادر ٻاڪاڻي سڀ ملهايا
قائم نشان ان ڪيا ڏس خدمت وطن جا

١٦- ناسالو نشان ان جو رهندو سدائين قائم
ڳائيندو پون پڙهيو ڪي ڳڻ ان جا جڳ جڳن جا

١٧- شل روح امڪ ان جو جنت ۾ پائي جايون
وڌيو باغ علم پوکي ڪيا خير آن لکن جا

١٨- آباد شل رهين تون منهنجا وطن پيارا
مائين کي ڪُل معطر هن علم جي چمن جا

١٩- شل پيو سپوت تنهنجو مادر وطن! ڪو نڪري
ٿاري جو درد دل سان ڏيتهوا سنده ڏکن جا

٢٠- دل سان ڪهري مسافر پيو خير جون دعائون
تو لئي ڪئيو خدا ڪَن هر مهل ٻڪ ٻڪن جا

(٤) ملڪ الشعراء سنڌ مرحوم سيد حاجي غلام محمد شاه (گدا)

١- داغ فرقت جو ڏيئي جڳ سان هليو ماه گدا!
ورد هر ڪنهن جو ٿيو واه گدا! واه گدا!

٢- قلزم فيض سندو گوهر والاه گدا!
شاعر بي مثل و افسر شعراء گدا!

٣- هو سخن دان، سخن سنج، سخن ساز مدام
شاعر بذله سر مجلس آراء گدا!

٤- پيرسن گرچ هو نه پر عقل سندس هو نوشاب
نيڪ نامي سان هو مشهور بر هر جاه گدا!

٥- ظاهري زينت دنيا جو نه هو سو خواهان
مٺ حسينن جي هئي خاص تمنائي گدا!

٦- اُن جي سيني مان صداقت ۽ وچن جي آهي
ھوندو ھيڪر جنھن ڇھيو پرت منجھان پاھ ڪدا!

٧- شاھ فاضل جي فراق جو مٿيو ھو ڄمڻ درد
اڄ دوبالا سو ڪري درد وڌو ڇا لاءِ ڪدا!

٨- صبر ۽ شڪر سوا واھ ٻي ڪا آھي
آنا الله ٻڌائي صبر ڪريون ھاھ ڪدا!

٩- ناهي موجود ھنئر گرچ زماني ۾ ڪدا
يادگار آھ رھيو شعر دل افزاھ ڪدا!

١٠- روز اربع سندي تاريخ ٻه چوٿين ذوالقعد
"ارجعي" بانگ مٿي رخ ڪيو بالاھ ڪدا!

١١- سيا ۽ سيد جي وڃي سال "مسافر" ھيئن چئو .
١٠١
رحم سان رازق جنت ۾ ڪئي جاءِ ڪدا!

سنه ١٢٤١ = سنه ١٢٢ ھ

(٥) رقيبن جون رنڊڪون

١- ارادي صدق سان جي سرڪ ساقي جي ڪي سارينندا
رليا رھزن انھن کي مفت مهڻن سان مارينندا

٢- ڪٿي سا سرڪ، ڪٿ ساقي، ڪٿي ھرٻزم سي ھٿي ھٿي!
ھتا جي دم بدم دلڙين کي ھارينندا ۽ ٺارينندا

٣- تجاھل عام خانہ عارفن جي جوئي ڏک دل کي
نہ ڪو ڏک خيرہ چشمن ني پيا جي پٽ پچارينندا

٤- ونـدر واھيئنگ ڪن وڌيي جتي ٻپ سڀ سوڙھا
اکيون تمڪايو نورن جيئن وتن نوڙيو نھارينندا

٥- جتي ڪو ھن ڪي سارڀو ڪونجڙي ڪرڪي ٻئي قربون
ھنئين سڙندي نہ ڪيرون ڪانءِ چو ان ڪي ڪوارينندا

٦- وھا، ھيڙھا ولھيون وايون ٻرھہ جي باغ ۾ ڇا ڪن؟
ترانو "توھين تون" جت توھہ سان طوطا تنوارينندا

٧- محبت ۽ صداقت جو قدر ڪي مرد ڪامل ڪن
ڪريا ڪوڙا ڄليءَ دل سان وتن ڀڪ مر ته مارئندا
٨- ”مسافر“ مات سوچاري، ڪريون خبرون ڪرن ٻوليون
ترازو عدل جي عادل جتي توري ٻهاريندا

(٦) سچي سڄڻائي

١- سک ۽ پائر سو ٿين ٻر ڏک ۾ ورلي ملندو ياءَ
رب ني مائون لک مڙن ٻر مهل ڏس کهڙي ماءُ؟
٢- زنده دل ماءُ جي مقابل ٻن ٻون ٻوڻ ليپ خوردن
ڪينڪي مامي ڪه مامي سيڪ ڪائي ما ٻجا
٣- درد پائي ناهه جت آت دل هجن جي. دلربا
چئو سياڻا ساهه ڪي ايندو انهن مان ڪهڙو ساءُ؟
٤- دوستي جي داد ۽ جت قرب قابو قرب ڪيو
آت ٻچو رهزن رقيبن ڪان وجي انهن جو چاءُ؟
٥- درد ٻئي جي ڪي ڏسي، سرهو ٿئي، آدم نه سو
ڪي نه آهن ناهه جن کي خوف ڪان خالق خدا
٦- صبر ساڄهه سان ”مسافر“ دم حياتيءَ جو گذار
مير ٿو ميڪو سڏائي، تون سڏائج پاڻ پساءِ

(٧) پرين آيا

١- سوالهي ٿو ساه ڪي صدقي ٿيڻ سان صدق سو پيرا
ڪميٽيءَ جي ڪکين آيا پرين پرٿئون پري پيرا
٢- سڪيو سارڀو پرڀو سڏڪا دمادم دل رڪيو دم ۾
ڪيم ني روز شب رهون بنان ڪنهن وقت ۾ ويرا
٣- اڃي هڪ پيار جي ٻڪ سان ٺارايا لعل لحظي ۾
جلايا جي جدائيءَ جي جفا جان ۽ جگر جيرا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۴- سڏائن ٻاڻ کي سهڻا سوين ٻر ڪونه تو جهڙو
قبولين قلب جو قطرو ٻون ماڪر وٽ ھيرا

۵- مڃيم ميخانون ڪ سان ٿي "مسافر" معرڪن وچ ۾
سندا سرتين سڄم ڪ سان هزارين هيج ۽ هيرا.

(٨) دم ڪهڙا ڪهڙا

١- ڏهن دردمندن سان دم ڪهڙا ڪهڙا
ڪجن غير محرم سان غم ڪهڙا ڪهڙا

٢- نه جن جي ڪڏهن درد دلڙي دکائي
انهن سان اوريون آلم ڪهڙا ڪهڙا؟

٣- قربن جي ڪوته دلي ۾ جو ڪهو غم؟
جنهين غم ڏنو تن آدم ڪهڙا ڪهڙا

۴- اندر ۾ نه والله ڪا آس جي بو
هٿن ظاهرئون آس دم ڪهڙا ڪهڙا

۵- جنهين آڏ الفت ۾ سينو سجهارو
ڪندين تن سان شيڪا شڪم ڪهڙا ڪهڙا

٦- جيم ٿي لڪان حال سڀ دل جي رت سان
ٿيو دل تي وهندا قلم ڪهڙا ڪهڙا

٧- دلارام جي درد جا دل دسائم
رقيبو هٿو زهر ٻم ڪهڙا ڪهڙا

٨- ڏسج حب حاوي ڏمي حال تنهنجي
ڪندا قدر صاحب ڪرم ڪهڙا ڪهڙا

٩- سچو ٿي ونج پيچرو پرت وارو
لنگهي جنهن تان ويا هم قدم ڪهڙا ڪهڙا

١٠- مڙهيج من ۾ معنيٰ "مسافر" نه صورت
ڪيا قرب وارن نه ڪم ڪهڙا ڪهڙا.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٩) لوڪ جي ڇا ڇو

١- اسين پرين جي خاڪپا لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا
ڪوهه سچ ۾ ڇا گدا لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا

٢- دلبر دلستانِ ما جانِ جهان و جانِ ما
جلوو جنهن جو جا بجا لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا

٣- منجهه انڌاري راتڙي جيءَ اندر ۾ جهاتڙي
محوِ حبيب ۾ لقا لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا

٤- بوسه يار آهه بس قرب قرار آهه بس
حور قصور ڇا ڪبا لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا

٥- پنهنجي ٿي لڄ لباس ۾ پرت سندي پياس ۾
دوست جي در ڪيون صدا لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا

٦- ناهه منجهئون خوديءَ جي خو صاف دلي ٿي سو بسو
شاهد آهه خالق خدا لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا

٧- ڪهڙو ”مسافر“ خطر هجي سفر ڪ يا حضر
صدق رفيق رهنما لوڪ چوي ٿو ڇا جو ڇا

(١٠) دلربا جي نشاني

١- ڪاٿ ٿي تنهنجي ڪٿي ڀي ڪا نشاني دلربا
بوسهِ لب ڏي ڏيهن ڪر مهرباني دلربا

٢- تنهنجي پرسه ڪاڻ ملو منهن منهنجي دل جو ٿو ٿئي
سو اثر هرگز نه ٿيڻون آهه فاني دلربا

٣- ڇا ڪري ڇا ڇا ڪريان تعريف تنهنجي اي حبيب!
جڳ اندر هوندو نه ڪوئي تنهنجو ثاني دلربا

٤- صبر هاڻي مون اچي ٿو ڪين اي منهنجا مٺا
مست ڪيو منهنجو هنيون تنهنجي جواني دلربا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٥- جيستائين تو جيان تيسين نه وسري سور سون
جا بجا ويلي ستي تنهنجي ڪهاڻي دلربا

٦- ڪهڙن نه اي سهڻا ڏسي توکي ”مسافر“ مست ٿئي
جو خدا تنهنجي ڪئي تصوير جاني دلربا

(١١) محبوب جيءَ جيارو

١- صاحب جمال جاني محبوب جيءَ جيارو
سوهيو سنڌ جواني پالن پريا پيارا

٢- ويو صبر ڪيجي دل ڳان دل ويئي سون هئن مان
درد اک راز پنهان خواهد شد آشڪارا

٣- ڪ تنهنجي تن ڪيو تن ڳاڻان پيو سنڌ ڳن
روزي لعقدي ڪن درويش بينوا را

٤- تنهنجي عجيب بولي پرڪيم سچي پرولي
تنهن مڪڙي دل جي ڪولي ساجن پرين سچارا

٥- ڇتي پريا جي ڇالا تنهنجا عجيب اعلي
اشهيٰ لنا و احليٰ من قبلة العذارا

٦- دلدار دل سچاري رک سان ”صديق“ ساري
تن دل تي منهنجي ماري جي تو ڪيا اشارا

نوٽ: مصرع ٢-٣ ۽ ٥ ديوان حافظ شيرازي (رح) مان ”توضيح“ طور ڪم آندل ويون آهن.

(١٢) مٺا ڪرم ڪر

١- هئن نه رڳان روز شب ڪرم ڪر مٺم مٺا
چشم به بين و خشڪ لب ڪرم ڪر مٺم مٺا

٢- صبر ڪسيئي مرير سان دل نه ڦٽي تو تير سان
وڏ نه ڪجان وري غضب ڪرم ڪر مٺم مٺا

٣- ڇڙ نه ڪجانءِ يار ڪا، بي وس تنهنجي مهار ڪا
سٽن وٽ ڪهڙو ادب، ڪرم ڪر سنڌ مٿا

٤- قلب اٿئي ڪڻڻ پٿر، ڪوڙي مٺيءَ جهڙو مگر
ڪهڙو الهيءَ سندو سبب، ڪرم ڪر منهنجا مٿا

٥- ماٺ نه ڪر "مسافر" صبر ڪئي ٻڪو چرا
مون ڪو وڃهيس رحم رب، ڪرم ڪر سٽم مٿا

(١٣) اچا ٻه ماٺا!

١- اي دلربا دلبر تون ماٺا ڪرين اچا
ڇاڪاڻ يار هام لٿو پيو پڙهن اچا

٢- سڀ جڳهه ڪي ڏئي جواب لڳس لڙهه سنڌ مٿا
ڪو پيو قياس ڪونه تو دل ۾ ترين اچا

٣- هڪڙيءَ مڪر ڪان پوءِ مڪايو ڇڙيو چوين
"هيچي ڪو آمين ڪين تون هرگز ٽرين اچا

٤- هوڏانهن ڏنو نو وعدو تہ "رهنداسون با وفا"
هيڏانهن چوين تو "در تان لٿو ڇو ترين اچا؟"

٥- وعدي جي مهل وٿي تري انتظار ۾
تم آس وڙ ڪري ٻه مٿا من ورين اچا

٦- روئي ڇيوم آءٌ "مسافر" سران ٻيو
نه ٻه پيو ڪلهو چوين تہ "ڪٿي تو مرين اچا؟"

(١٤) خدا سلامت رکيئي

١- دوستا دلدار جاني جيءَ جلي تو تو موا
اي مٺا سائين سلامت شل رکي توکي خدا

٢- ڪونه ڪم آڪلي ڪو مون ڪان درد درماندو ڪيو
ڪڻن ڪريان ڪاڏي وڃان ڪنهن کي ٻڌايا هام هام!

٣- پٽ نه مٽ مٺڙي هتي تو وٽ رساڻان ڪٿان؟
بند ۾ ٻيو ڪيل دل درد غم سان ڀر ملا
٤- تو ڪلان ۾ ڪاچ ڪان لاچار لڄ ڪان لوڪ جي
ڀر اندر سينو سندم سچ هجر تنهنجي ڪيو ڪيا
٥- ياد بلبل تو ڪري ساڄن سخن تنهنجا "صديق"
شال سولي سان سلان تو سان هيڪر دلربا

(١٥) سسئي جا سور

(غزل مستزاد)

١- دل ڪسي وڃوم پنهون هاڻ الا ڇا ٿيندو؟
هوندي جنن رب جي رضا
جنهنجي جهوري ۾ جهجان موٽي ڪڏهن سوايندو؟
آهي سون آس اها

٢- سوز ۾ سينو سڙي جوش ۾ جيرو ٿو جلي
ڪٿ سڱهان پاڻ پلي؟
ڪو اچي پاڻ پنهون دل کي دلاسو ڏيندو
من ڪري مهر خدا

٣- قول جي ڪيام پنهل ساڻ سي پارڻ سون پيا
ٿي پوي نيٺ ٻيو ڇا
پڪ اثر پوڻ پنهون پاڻ ٻيو سڀ پاريندو
درد جي ڏيندو دوا

٤- دل ڇوي ٿي نه ڇڏي ڪين وڃو ڇائي واڻي
اصل سو آرياڻي
ناڻ سو ٿينهن ٿباهي هي نماڻي نيندو
سڪ پيري سٺندو صدا

٥- ڪين ڪيچيءَ ڪاڻ سواءِ رهنديس وينديس ڪاهي
هت سندم هيو چاهه،

ميري ميري جـي پنهون پرت آوس پر ڪيندو
ڪم اچــي دل ني صفا
٦- پرت وارن کي ڏکيو ڪين کي ڏونگر کو لڳي
وک "مسافر" جي اڳي
قرب هڪ طرف جو پيو طرف چڪي آڻيندو
دل ڏي در ٿيا دل جا.

مناجات (٠٦)

١- آمين غني غفور تـون رب ستار يا خدا
راحم پــاڪ نور تـون رب ستار يا خدا
٢- پردو پناه ڪر سندم واهر واهه ڪر سندم
روشن راهه ڪر سندم رب ستار يا خدا
٣- روشن تو کي حال سڀ تو کي ٿي مجال سڀ
لـار وڏر وبـــال سڀ رب ستار يا خدا
٤- قادر تو کي سڀ ڪلا ٽار اسان تان آئي بلا
پال پلاءِ تـــون پـلا رب ستار يا خدا
٥- ڏوهه ڏنگايون بخش ڪر وڙتون بي وڙن ني ڪر
هاري اکو هٿ ڪرم جو ڌر رب ستار يا خدا
٦- در نه سواءِ تنهنجي در پر نه سوا تنهنجي پر
تو بن ڪو لهي نه ڪر رب ستار يا خدا
٧- پيو جو "مسافر" آهه ترتارمان پارتنهن کي ڪر
نامي نبــي المـــور رب ستار يــا خـدا

(آمين ثم آمين)

(مناجات)

١- پنهنجو ڪري ڪرم عطا عرض اگهاءِ يا خدا
پال تون پنهنجا ڪج پلا عرض اگهاءِ يا خدا
٢- خالق تون سچو ڏني رازق سکه سنده گهڻي
تنهنجي نظر ني جا بجا عرض اگهاءِ يا خدا

٣- راهه سڀئين هلائين تون پردو پناهه آهين تون
ڏو ڪي اسان جي التجا عرض اگهاءِ يا خدا
٤- تنگ اسان جو رک تنگي ڪاڻ ڏيکار ڪا تنگي
آب عزت جو ڪر بچا عرض اگهاءِ يا خدا
٥- بخش بچن ۾ برڪتون عمر وڏي ۽ بخت تون
خوش ۾ رهن سدا بچا عرض اگهاءِ يا خدا
٦- ديس ۾ توڙي منجهه سفر سهر مسافر تي ڪر
سچ تون سڪ پري صدا عرض اگهاءِ يا خدا.

(١٨) مناجات

١- آهين آجهو تون ساڃن رب ڪريم راحما
منجهه مصيبتن ڏکن پال پلائين پر جهلا
٢- ورامون گناهه ۾ هجي آهيون سنده اگهان لجي
آيا-ون تنهنجي در پڄي، دل سان هٿون پيا صدا
٣- بخش اسان جا ڏوهه تون، ڏار آهر الله وهه تون
ترت نسي ڏي توهه تون، رحم ڪرم جي ڪر عطا
٤- وات هــلاه سا سڀئين جا ڪم پسند تو تمئين
اوت الله ر ۾ نت تڪين سڪ سنڌياءِ يا خدا
٥- دل ۾ نيت سچي ڏريون توبه گناهه ڪان ڪريون
راجهه جا ڪول ڏر دريون ٻي نه اسان جي واهه ڪا
٦- ڪر ڪو مسافر ڪرم شرم رکج لڄ ۽ ڀرم
قول تي قابو رکون قدم ڪج تون قبول هيءَ دعا

(١٩) پاليسي

١- جـت ڏسو ات اڄ پـاليسي لڳـنـدي دنيا
جاڻــي پاليسي ڪي ٿي هرجاءِ وڏائـي دنيا

٢- دل ۾ هڪڙي ۽ وري وات ۾ وائي ڪا ٻي
سا ٿي پاليسي جا اڄڪلهه وڏائي دنيا

٣- چار عربيءَ جي زماني ۾ منافق ها ڪهڙا
اڄ سا دستور - عمل آهه بنائي دنيا

٤- اڄ ته پاليسيءَ ڪي دانائي ٿا ڄاڻن ماڻهو
صافگوئي جي ڪئي قيمت ڇائي دنيا

٥- خوف خالق جو رکي ڪيڏڪي پاليسي باز
ڪيئن نه پاليسيءَ ڪئي آهه منجهائي دنيا

٦- صافگو مرد مسافر ٿا لڳن جڳ کي ڪوا
ناهه پرواهه، ڇچ پائي سندا ڇائي دنيا.

(٢٠) پئسو

١- تو اڏاميو تون وڃين هرهنڌ ٻي ٻر پئسا!
ري ڪنهين ڪيئن وڃين نڪڙو ڪري ڊرفر پئسا!

٢- ٿا نڃوڙين ۾ رکن نوڪي جي ڪرفين قابو
ٿا ڏ سون تن کان ٻه نڪريو وڃين ڪٿهن ٻر پئسا!

٣- باقي هٿ، ڪيسي مزورن ۽ غريبن جي ۾
سو نه، ٻر توکي هزارين ڏيو ٻون ٻر پئسا!

٤- بنهي جهان جو تون توشو آهين طاقت ٻه وڏي
ڪن جا ٻهي جڳ، ڪرو برباد ڇڏين ٻر پئسا!

٥- سور جي آهين، جي ناهين، ته ٻه سورن ۾ سور
غم ۾ زردار رکين، منجهه غم ٻي زر پئسا!

٦- يا خدا! ڏي تون مسافر کي قناعت ڪافي
فضل تنهنجي کان نه سمجهي تو سو بهتر پئسا

(١٦) فرقه پرستي

١- لکيا اٿن منجهه اسلام ۾ ـ اهتر فرقا
وڏ ڪ ڏسجن دلما ۾ ـ پر هيٺتر فرقا

٢- عجبا جو ٻاڻ ۾ آهن سي چالبا يا مڪسي
خداء واحد کي سڀ مڃن مگر فرقا

٣- سچو قرآن شريف ۽ سچو رسول ڪريم (صلعم)
مڃن ٿا برحق سڀ تن کي سر بسر فرقا

٤- عجيب معجزو ڇٽبو سندو قرآن ڪريم
جنهين مان ڪن ٿا عقائد سيهڻي سر فرقا

٥- نبي ڪريم جي واري ۾ ڪ وجودي هئي
سواء سنت هرگز نه هئا پدر فرقا

٦- فقط هئا اُت منجهه مؤمن منافق کي
منافقن جي دلين جي ڪيا غدر فرقا

٧- ڇنياڻون طاقت اسلام جي سياست جي
بنيا عداوت پاڙن ۾ پير خطر فرقا

٨- لباس مذهب جو خالي فرقه سازيءَ تي

٩- خدا به هڪ ۽ رسول ۽ قرآن ٻي ٿيو هڪ
ته باقي مذهب جي کهڙي ڪن ڪٿر فرقا

١٠- حقيقتا ته مسلمان ٿـي ڪري پاڙ
هٽن ٿا مفت ۾ هڪ ٻئي جي سر ڀٽر فرقا

١١- ڇڏن عقيدي ۾ آزاد گهر جي سيڪنهن کي
زماني ۾ گڏجي حب سان ڪن گذر فرقا

١٢- جڏهن خدا به چيو اختلاف مذهب لئي
ته "بينڪم بفصل" ڪن پوء ڇو آلر فرقا

١٣- جڏهن "مسافر" محشر ۾ فيصلا ٿيندا
ته ڇو زماني ۾ گهارين دربدر فرقا؟

(٢٢) هڪڙي پتر جو جواب پٽر

١- ڇڱا چپ ڪي ڪڇڻ ۾ سهل ناجائز هڏائين ٿا
ڪڇڻ ڪي ساڻ ويلي نا مناسب جهڻ ڇتائن ٿا.

٢- نہ جنهن سو ڪي ٻتر ڪي ساڻ جو معلوم ملھ آهي
ڪلو تنهن خام جي ڪيتي مڪل لاهي لڳائن ٿا.

٣- شرارت جن شروع آهي ڪئي آهن ڪميڻا سي
ڪميڻائيءَ جو ٻئي ڪي ٻي گنهه سي لهہ لڳائن ٿا.

٤- سيھ دل سو ڪڙيون سب وشتم جون ڏين ليڪن ڪي
ڪريو سي مرد نامنظور تن ڏي نسي هٽائن ٿا

٥- گدڙ گمرھ ڏسو جي شير سمجهن پاڻ ڪي شوسي
هڏي گجگوڙ پنهنجو ٻوٽ ٻوڙن ۾ لڪائن ٿا

٦- نہ تن مڙسي جو مرد جئن تين ميدان ۾ ظاهر
ڏکي ٻرد و زنانو ٻوھ ٻہ مرڪيو مرد ڇائن ٿا

٧- صداقت ۾ سچائي هوندي جت، آٿ روز روشن ۾
سدا ائن چور ڇمڙا پاڻ لڪ چپ ۾ لڪائيندا

٨- جي سمجهي پاڻ ڪي ٻي عيب جڳ جي جوئي ڪن
ڦڪا ڦلهو ۾ ڦوڪون ڏنهي سي ڪنڌ ساڻ ڪاڻن ٿا

٩- ڪڪرلرڙيءَ مثل "ٽان ٽان" ڪرڻ ۾ فخر واعجبا!
اچن پنهنجن ڪي سچ ٻچ هڻ ولي سي داغ لائن ٿا.

١٠- پنيا جي پاڻ ٻي ڪاراسي ڇم ڪاري ڪان ڇرڪن
نہ شايد شرم تڪ ٻوٽ پنهنجي ڪي پسائن ٿا

١١- صحيح صورت سچائي ڪئن، جو تيڏو ٽي ٻسي هرجا
ڏيو ڳڙ جو ڳنو ڇٽ ڪي اگن ٽرڙا تپائن ٿا

١٢- آصيل آهيون غلاف ڪعبہ جا هر رنگ، لڪ ٽورا
ڇئي "لوڪان حبشيا" پرين خود ٻيچ پائن ٿا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۱۳- سچي هاڃو ۽ ماري مائٽن جن جي ھڏي ڪوڏون
ڪرا قاضين جا ھٿ ٻنجي مي فوڪون ڦڳائن ٿا
۱۴- قلم جي ڪرت ڪڪ ٻي ڪالڏ ڪيائون پيش ٻارن جي
نڌھن ٻي ٻي نڪا درجا پڙ ٻو ناقد سڏائين ٿا
۱۵- مسافر مطرقو مضبوط تن جي مغز لئي ٻاڻ وٽ
آدب، إنشا جي دعوا دزد جي ڪوڙي هلائن ٿا

رديف - ب

رب جون ٻلايون

۱- ٻال فرمائيا ٻلا ربو . رب   عرض مي سڀ آڳھيم جي ھٿابرلب
۲- محب منٺار مون مليو سو ٿي   جنھنجي لئي ٻي ٻڪارنم هرشب
۳- دل سندم واھ! واھ! آھ بھار   جو مليم جي جيار اڄ جانب
۴- جنھن ڏني ڪيا ڪرم وڏانورا   تنھن سندو حمدئي ادا آنسب
۵- پڙھ ھدايت "لئن شڪرتم" جي   ڪر نہ بي شڪرئي ڪچو ڪرتب
۶- آن ۾ آھيم آس آئنده   اگرچہ مون ڪان گناھ ٿيا اغلب
۷- ڏس ڪرم هي ۽ سندو ڪريم صديق
آھ تحقيق سو ٻڌن جو ٻ پ

(۲۴) د نيا فاني

۱- جاڻ ٻڪ عالم سڄو ٿي آھ فاني مثل خواب
ڪر اميدون آن ۾ ڪو نہ، چاڻ تون ان ڪي خلاب
۲- سرور عالم آنو جڳ آھ "سجن المؤمنين"
ڪٿن نہ ھٿ مر مؤمنن جي انديون سختيون ۽ عذاب
۳- "ڪل" نفس" ڏس پڙھي ۽ امر "إنڪ" ميت"
پوءِ ھٿ ماڻيندو ڪھڙو شخص دائم آب تاب

۴- آخرت ۾ لاءِ هي عالم ٻنيءَ جي مثل آهه
تنهن ڇڳي ٿيندي ٻني جنهن رمز سان ڏينس آب.
۵- جا گهرين جاويد جون موجون "مسافر" بار تون
صاف دل سان ڪر سدائين عشق جو تون اڪتساب

(۲۵) يار جي ياري

۱- آهي عجيب يار جي ياري عجب عجب
معلوم نيم ڪجهارت ساري عجب عجب
۲- ظاهر ڪرڻ جي لاءِ زبان ڪي نه حڪم آهه
مهر سڪوت وات تي طاري عجب عجب
۳- گوڏگو جي گڙ ڇتي ته ڏسي ڪينڪي ذرو
عاشق تي بار ان پر باري عجب عجب
۴- باد صبا بشارت ڏي عاشقن وجي
ته دل جو درد بار ۾ ساري عجب عجب
۵- معشوق ني اثر ني ڪري عاشقن جي آهه
اِيءَ پرک ڳالهه پورت واري عجب عجب
۶- دڙڪا ڏئي "مسافر" ڪنهن وقت جي محب
حڪمت ڏنهين ۾ آهه هزاري عجب عجب

(۲۶) جواني

۱- عجيب بيشڪ اِنسان لئي بهار شباب
ڪمن، آمنگن، جذبن ڪي آن ۾ آهه به آب
۲- ڇيو ائن سچ آهي جواني ديواني
نظر زمين تي ان ۾ ذرڻ گهڻو ڪمياب
۳- هجي جوان ڪي هل مائنن جو ۽ زر جام
ته پوءِ آن جو نو روڪڻ ئمي به مشڪل تاب

٤- ڏٺو سون وراسي سدورو جوان ڪٿ اهڙو
جنهن جواني ۾ هٿ ڪيو حيا ۽ راهِ صواب
٥ مناسب آهه جوانيءَ ۾ محنت ۽ پورهيو
جواني آهه اڄو سچ نه خوشنما هڪ خواب
٦- وڃو جي وقت جواني جو ٺينگ ٽپ ڏيندي
نه پوءِ پنهنجي ريءَ پيريءَ ۾ پيو نه رهندو باب
٧- هزار شڪر جوانيءَ جي عين مستيءَ ۾
نه مست ٿيا سون "مسافر" نه عيش ۾ غرقاب.

(٢٧) عشق جو شراب

١- برحق رکي عجيب اثر عشق جو شراب
سياڻا ڪري ٿو خاڪ بر عشق جو شراب
٢- بزدل ڏٺاسون شير بڻايا انهيءَ بحال
مردن جو زن کي ڏئي ٿو جگر عشق جو شراب
٣- سڀ عقل ۽ حيا جون گهٽيون بند ڪيو ڇڏي
ڏئي ٿو پلايو مائٽ، گهر عشق جو شراب
٤- هي سڀ ڏٺاسون حال مجازي سندا اکين
هيءَ پر حقيقي آهه مگر عشق جو شراب
٥- ان ۾ لغام دل جو حقيقي حبيب هٿ
ان ۾ ٺيڪو شاندار وکر عشق جو شراب
٦- جگ کي خبر نه پوئي وهي واهري ٿو چا
وروَر سو هيءَ "مسافر" ور عشق جو شراب

(٢٨) ڪتاب

١- دل گهريو دوست سندم بيشڪ دلدار ڪتاب
غم ڪٿهار سو همدرد ۽ غمخوار ڪتاب

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٢- صبر ۽ سالت سان ڏئي سهليون صلاحون سهسين
بي ريائيءَ جي ڏسي رمز ۽ رفتار ڪتاب

٣- منجهه سفر پيو له جي ساٿي نه ٻه پرواهه نه ڪا
آهه ڪافي سو ولدر نيڪ مددگار ڪتاب

٤- دوست دنيا ۾ ڏٺو سون نه طمع کان خالي
بي طمع دوست ڏٺو دل جو سون آڌار ڪتاب

٥- ٿئون سبق تنهن سچ ڏيندڙ ريءَ دڙڪي ريءَ ڇنبي
اهڙو اُستاد ڪٿي؟ جهڙو نمودار ڪتاب

٦- چاهي ڪيسي ۾ ڪٿان چاهي بغل ۾ سانديهان
ٿيو "مسافر" سو ملو ساه جو سينگار ڪتاب

(٢٩) مڪتب

١- هوندا هر ڳوٺ ۾ سرسبز اڳهي ها مڪتب
اڄ ٻه آهن، مگر آهن نه سي اڳلا مڪتب

٢- اڳ هئي قرآن، احاديث ۽ فقه جي تات
پارسي ٻولي ۽ عربي جا هئا ناڪا مڪتب

٣- ٻنهي ڪرسين جو ڪري سوڙن جو منجهن هو ا، ضرور
ٿي ندا ٿوڙيون ڪک پن ٻه وڇايا مڪتب

٤- قوم مسلم جي سڄي زندگي مڪتب ۾ هئا
غير قومن کي ٻه جي فيض ها ڏيندا مڪتب

٥. ڪاسه ليسي نه حڪومت جي ڪئي ٿي تن ڪا
قوم ٿي قرب منجهان پاڻ ۾ پاليا مڪتب

٦- علم مڪتب مان پرائي ٿي خطابي پڪڙين
نوڪريءَ جا لئي محتاج ٻڻايا مڪتب

٧- ڪن ٿي هر ڪاهيا ڪن ڪيو ٿي اپالو ڪم ڪار
ديداري جا ڏنا تن کي ها جذبا مڪتب

٨– مڪتبن جو نه مٿيو ساروڻي نقشو هئي! هئي!
جو نه خواهان ڪراڻن جا وڃي ٿيا مڪتب
٩– جا مسافر اسان مڪتب سنجهان ساڻي خوشبوءِ
چاڙهي الله ٿو اڄ ڪالهه ڏسن سا مڪتب

رديف - ب

(٣٠) لُونءِ لُب

١– دل چني انسان جي ڳهر ڪان ٿي ڳهر جي لونءِ لب
زال، نوڪر، ٻار تي هر ڪل ڀهر جي لونءِ لب
٢– ڪي ڏناسون ڳهر ڦٽا جن ۾ هلي ٿي روز شب
سس سندي ننهن تي سدا ڪوڙي ڪڙ جي لونءِ لب
٣– ڪين سويارو معلم سو ٿئي تعليم ۾
جو ڪري ٻارن مٿي آڪري اڪر جي لونءِ لب
٤– ڏاند وهنڊڙ جي مچا سي پڻ ٿيو ڪوڙا پون
ڪيڙ ۾ هاري ڪري تن تي جي هر جي لونءِ لب
٥– جاندارن ڪي نه ڇڏي، بي جان ٿي سهندا نه سور
جيئن ڪري ڦردار وڻ سان ٿي پٿر جي لونءِ لب
٦– ٿي ڪپي ڪرمي ٻه ٻر ڀرمي جو مٽ سا سور ناهه
ميٺ سان مٽ ناهه ٿئي ڪنهن ٻه ٻر جي لونءِ لب
٧– سا نه دنيا ۾ سهي سگهندو مسافر شخص ڪو
جا سهيو عاشق وڃن شام و سحر جي لونءِ لب.

(٣١) ڇڳيءَ پر ڇب

١– زندگي آهه جهاڳو جن ٻب ٻاهه هر ڳالهه ۾ تون ڇيتي ٻب
٢– ڳالهه تون تڪي ڪيچ واڻيون جاهليءَ جي نشاني ٿي لب لب

٣- ڪرڪر جي ٻوڙ ۽ ٻلائن کان — قرب جي سڄو دفعا مٿي آهه رب
٤- جي ڏسين ڪو ٻڇاڙو ماڻهو — چاڙھ ان کي چڱيءَ تون ڇوڙ ۽ ڇب
٥- ٻن جي جهيڙي ۾ تون ٽپي هرگز — ڪيم ڪو ڏاهه دار پنهنجي ڪپ
٦- مڙس ٿي ڪهار وقت دنيا ۾ — ڪم ڏمي ڪو ڏکيو، هرگز ڪپ
٧- صاف دل جي صفاصفائيءَ سان — ناهه ست ڪوٽ واري ڏاڙهي جهپ

٨- متفرقه مٿون مسافر جون
ڇهريون هي انهي چڱيءَ پرچپ.

رديف - ٻ

(٣٢) لاٻ

١- اي فلڪ مون کي ستائين مان ٻه کي تو ڪاڻ لاٻ
ڪا خبر ناهي ته ڪندي ڇا عطا چڪتاڻ لاٻ

٢- ٻاڻ ڪي فڪرن اندر رکئون فنا موڙهو رهڻ
شوڪ سان شوڪا ٻرڻ ڏيندا ڪهو مون ڪاڻ لاٻ؟

٣- ڪم اندر پنهنجي ڏسان خوشنود هر ڪنهن کي ٻيو
منجهه ترازو بخت منهنجي آهه ڪهڙي ڪاڻ لاٻ

٤- بسط ڪا ساعت سمبري ڏ ته قبض ذر ذر قلب ني
يا خدا پنهنجي ڪرم سان بخش هيڻن هاڻ لاٻ

٥- ڪم ڪو قدرت جو مسد' ناهه حڪمت کان سوا
رب ڪرم پنهنجو ڪري بخشيندو هيڻن هاڻ لاٻ.

(٣٣) جدائيءَ جي جفا

١- دوست ڏاران پريان نه ڪائي ٻيپ — ڏوڙ سينگاري سڄڻ سچ سپ
٢- تو سوا يار باغ ۽ بستان — آهه منهنجي نظر ۾ دس ڪس ٻپ

٣- تنهنجي نيڻن جهو نه ڪو نرگس ڪِل مثل گل نه باغ ۾ اڻ لڀ
٤- سچ نه ٿالي سنڌ ۾ اي سهڻا تو ڏسان بر زمين يا منجهه لڀ
(٥) تو مسافر ڪري دلئون تونان
جان قربان، جسم ڪي ڪپ ڪپ

(٣٤) لوڀ

١- راهه حق جي ۾ وڏي ٿي روڪ اي انسان لوڀ
ديندارن سچ چيو آهي دشمن ايمان لوڀ
٢- جيڪي محنت سان ملي ۽ حق طرح ٿئي حاصلات
سو ڇڏي، وڏڙي وڃڻ تو ليکجي ارڪان لوڀ
٣- ”هي ۽ ٻه منهنجي، هي ٻه منهنجو هو ٻه هٿ سون ڪئي اچي“
اهڙي خواهش ڪي چون درويشن تا نيشان لوڀ
٤- هٿ قناعت جنهن ڪئي سو بي شبهه آهي فقير
ڪوپري آدم جي اونڌي ۽ جو نه ٿيو درمان لوڀ
٥- چوريون، ڌاڙا، فرون جڳ ۾ ڪرائي لوڀ ٿو
جهڙو ظالم تهڙو مظلومن کي ڪيو نقصان لوڀ
٦- پرجٽو لوڀي ۽ جو ناهي پيٽ ڪنهن ٻيي حال ۾
ٿيو نسورو ڏيو اکين جو، قلب جو ارمان لوڀ
٧- سچ جي قطري ۽ صداقت ري نه نيٺو ٿيو ثمر
ڪئن مسافر پوءِ ڪري انسان کي حيران لوڀ

رديف - ٿ

(٣٥) هاءِ قسمت!

١- ڪريان ٿو ڪرچ نالئه شبگير هاءِ قسمت!
افسوس ڪونه ڏئي ڪو تاثير هاءِ قسمت!
٢- دلبر جي وصل ڌاران منجهه هوش دل نه آهي
ناحق وجهن چرين کي زنجير هاءِ قسمت!

٣- دنيا جا گهر ڦٽن ٿا تان ترت ئي ٺهن ٿا
ناهي ٽٽل هنئين جي تعمير هاء قسمت!
٤- آبروء سان ڪي ڪسن ٿا ميچن سان ڪي مسن ٿا
ڪن ڪي ڪهي ٿو قسمت جو تير هاء قسمت!
٥- دلبر جي درجي آهي سڀ خاڪ ڪيميا سڀ
حاصل ٿئي مسافر اڪثير هاء قسمت!

(٣٦) ساري رات

١- ٿيو ياد دل ني صحبت- دلدار ساري رات
گذري ئي گوندرن ۾ بنان يار ساري رات
٢- هي دل جو درد ڪنهنکي چوان؟ ڪير ٿو ٻڌي؟
هر ڪنهنکي پنهنجي جيء سان لڳل نار ساري رات
٣- پرديس ۾ نه شال اڪيلو ڪو ٿئي
ڪوئي نٿو انهيء جي لهي سار ساري رات
٤- ظاهر ڏسي لباس چوي هرڪو خوش ڪثم
جاڻي نه ڪو ته دل ني سندم بار ساري رات
٥- جانب سان جاء هڪ ۾ جنهين ڪڏ گذاريو
فرقت ۾ رئندا چو نه سي لاچار ساري رات
٦- يا رب وري مسافر محبوب سان ملاء
جنهن جي وڇوڙي ۾ ٿو رئان زار ساري رات

(٣٧) مناجات

١- يا خداوند ب اجلال مجيب الدعوات!
آه معلوم تو احوال مجيب الدعوات

٢- هاءِ! هاءِ! منهنجا ڳنهه ٻهر ڪَڻ ڪانِ آهن
ناهه ٻيو منجهن ڪوئي حال مجيب الدعوات!

٣- سڀ ڳناهن جا قسم منهنجي هٿان ٿيا يارب!
ڪر عطا مون کي چڱي چال مجيب الدعوات!

٤- مون جهڙو ڪونه ڳنهگار ڪٿي ڪو هوندو
مون تي احسان سان ڪر ڀال مجيب الدعوات!

٥- ڪيئن ڀٽي منهن کي ڪنان پاڻ وڃاءِ ويسام
تون خدا خالق ٿنگ پال مجيب الدعوات!

٦- ظاهري باطني، سڀ ڏوهه ستدم ڪر تون معاف
ٽار سڀ ڪاٽ اعمال مجيب الدعـوات!

٧- مون کي تون پنهنجي محبت جو پيارج شراب
پنهنجو متان ڪريـن ٽال مجيب الدعـوات!

٨- روضئه حضرت سردار "مسافر" ڏيکـــار
تـــون پڄائين سڀ آمال مجيب الدعوات!

(٣٨) هينئون حبيب وٽ

١- هينئون حبيب ڏنم توکي اي ستوده صفات
قسم خدا جو ڪلم بار تنهنجي قرب جي ڪات

٢- نه صبر درد دل عاشق نـه آب در غربال
ڪٿي نه حضرت "سعدي" عجيب کهڙي بات

٣- اچائي منهنجي ونـي عمر هيتري هٿي هٿي!
نڪو حبيب سليم ٿو جهو اولي الدرجات

٤- هينئون نه توکي ڏنم، ڪل نه آهي چا ٿيندو
ڪرم اسان ڪندو پـاڻ قاضـي الحاجات

٥- خدا ڪريم ايمان کي ڪڏهين ڇڏيندو ڪين
نه ڪوبه فڪر سفر ۾ ڪجان ”مسافر“ ذات

(٣٩) آڌي رات

١- ڪر دل سان آئـي يـاد - خدا آڌي رات
حال - دل پيش خدا ڪر تـون آڌي رات

٢- در پيا بند سڀني، ڪوبه ڀڄي ڪو ڪنهن جي
حق جي دربار جا در سمجهه کليا آڌي رات

٣- هونءَ تـه هروقت ڪرڻ ياد - خدا لازم آهه
پر عجب روح جي رغبت ۽ رضا آڌي رات

٤- ڪابه دنيا ۾ نه ڪا روح کي راحت سرڪي
آن ٿئي رب کان راحت جا عطا آڌي رات

٥- ڏوهه پنهنجن جو تون پڇتاءُ ڪري ڪر زاري
عاقبت خير سندي گهر تون دعا آڌي رات

٦- ”نجاني“ ۽ ”مزاجهم“ قـرآن ڪريـم
آهي فرمايو، سو سڀ آهي لقا آڌي رات

٧- لقهو دنيا جي فنا جو ۽ بقا رب جي جو
جاچ چپ چاپ وري آپ ٿيو ڏماءُ آڌي رات

٨- مشڪل ۽ مونجهه رهي تنهن کي ”مسافر“ ڪهڙي؟
مڪ پري جيءَ ۾ رهي جنهن تي صدا آڌي رات

(٤٠) چانڊوڪي رات

١- حسن حق جي جو نظارو ڪر نظر چانڊوڪي رات
ماه کـي سينائي تـي ڏس سربسر چانڊوڪي رات

٢- وچ لکَّکھي گلشن ۾ ڏس ڇا ٿا ڏين گل ڦل سبق
باغ ۾ پيدا خوشي جو ڪيو اثر چانڊوڪي رات

٣ سڀ پکي توڙي پکن آرام پنهنجي ۾ سکهن
گل خوشي خوشبو ڏين ۾ گل مگر چاونڊوڪيءَ رات

٤- سونج سان تون سمر دريا جو پيو چانڊوڪي ۾ ڪر
ڇا پڙهائي صبر جو لهرن اگر چانڊوڪي رات

٥- ڏس مڇين جي موج چانڊوڪي ۾ پڻ دريا جو حسن
هير پڻ نازي هنئين ڏي ڪارگر چانڊوڪي رات

٦- ڪن ٿا روشن سان رانديون پاڻ ۾ ڪدڙ ۽ سها
روجهه رس ڇيراڇيون ڪن سير اندر چانڊوڪي رات

٧- من "مسافر" جي ۾ پيدا روشني چاونڊوڪي ڪئي
سا ڏني جا اکہ نہ هوئي سون کي خبر چانڊوڪي رات

(٤١) مناجات

١- نهر فکرت فيض جي ڏاتار تون بخشيج ذات
يا خدا هر رت ٿي ٿي عيب تي تنهنجي پاڪ ذات

٢- منهنجو يا ستار ستاري جي صدقي ستر ڪر
اکہ ڏٺي، ڏجہ اج ٻه آئينده ٻه عريانيان لجات

٣- شڪر لک يا رب عزت تو عطا ڪئي فضل سان
سا بچائج عاقبت کج خير يا اڪمل صفات

٤- حاڪمن جو تون ٿي حاڪم پشت ٿي پهتن جي تون
مون کي بشتي پنهنجي يا رب ڏج ڪرم سان ڏينهن رات

٥- تو کي سکهہ سيڪائي سائين! آهين تون قادر ڪريم
پال تون پنهنجا پلائج. ڪج ڪرم سان التفات

٦- حال هيڻي تي امان جي رحم ڪر رب الرحيم
ڪين ڪج محتاج ڪنهن جو قادر اسنجهہ، ڪنهن ٻہ بات

٧- من ”مسافر“ جي ڪي ڪافي ني تسلي هت هتي
حب ۾ حضرت محمد صلعم ڇام سرور ڪائنات

(٤٢) وات

١- ڪهڙو عجب انسان کي آهي عطا ڏاتار وات
حڪمتن جو آهه آن پرپور ڪهڙو پندار وات
٢- علم، عقل ۽ فهم جو ٿيو ڪنج جو انسان ۾
تنهن خزاني جو ڪيو اخلاق ڪنجيدار وات
٣- ڪنهن ۾ قيمتي موتي ۽ ڪنهن ۾ ڪوڙيون ڪوڏيون
پورو پورو پيش سڀ سو تو ڪري اظهار وات
٤- جي کهٽو فهم ۽ فضيلت علم حق تو کي ڏنو
تان ضرورت ري نه هرگز کول تون هربار وات
٥- پيٽ سڪلو دهل جيان واڄو ڪندو آهي وڏو
ليڪ اندر مان مورڪن جي تو ڪڍي گفتار وات
٦- سک نا حاصل ڪن سدورا سچ وسيلي وات جي
پر اڏورن کي ڪري بدنام ۽ بيڪار وات
٧- آهه پڻ صحت بدن جو وات تي سارو مدار
اڏ طبيب آهي چون انسان جو تڪرار وات
٨- تي ”مسافر“ چپ ڪري ايمان ظاهر قلب جو
ذڪر حق سان تو پسائي حق سندي دربار وات

رديف - ث

(٤٣) ساٿ

١- هت ڇڏي ويندين سڀئي سامان ساٿ
هت فقط نيندين ادا ايمان ساٿ

٢- سٽ جي سائين عطا توکي ڪيا
ڪر سجايا سي هٿ اي انسان سٽ

٣- هٿ سجايا جي ڪندين تن جا اثر
ٿيبو سو هٿ نعمتن جو خوان سٽ

٤- سٽ سان ڪم جي نه ورتو تو هتي
ٿيندو هٿ تولاءِ سو ارمان سٽ

٥- سٽ سان وابستگي جا ڪو رکي
سا ڪري سڪرات ڪارڻ پان سٽ

٦- خوش نصيب آهي "مسافر" سو سدا
جو تو سائين تان ڪري قربان سٽ

(٤٤) هٿ

١- تن سان ڪر ڪمڪار جي توکي ڏنا ڏاتار هٿ
بي ڪمون ڪئين تو رهيا ڇا لئي مليئي آڌار هٿ
٢- ڪم نه هٿ ڪان جي تو ورتو ڇنبو بي شڪر آهين تون
بي معيار آهي اهو، جنهن جا ٿيا لاچار هٿ
٣- حق جو ڪر پورهيو هٿن سان ڪم ناحق ۾ هلاءِ
خوف خالق جو رکي هڻ ڪم لئي ڦرمار هٿ
٤- جي ڏٺيءَ ڏن توکي بخشيو ڪر هٿن سان خير تون
رک ڌيمن جي متي تي پنهنجو تون هر بار هٿ
٥- ڪئين هٿن هوندي رهين بيڪار؟ ڪو ويچار ڪر
تا متيءَ سان آل، ڪپهه ۽ سون ڪن تروار هٿ
٦- ڪر "مسافر" هٿ هلائي هٿ ڏرو نيڪيءَ سندو
ليٺ هٿ ڪپڙي، زمين جا تا اهن لئي ڇار هٿ

رديف- ٽ

(٤٥) ووٽ

١- اڄ ڳساڻي ۾ ڏيو آهي عجب نروار ووٽ
هاري ناري ڪاسبي، مزدور ٻڻ حقدار ووٽ

٢- جي سڄاڻن ڪينڪي ڪا ووٽ جي قيمت قدر
تن کي پي لائق ڪري بخشيو ڪلي سرڪار ووٽ

٣- ڪائونسل قانوني، لوڪلبورڊ، ميونسپلٽي
پڻ ٺاهين ڪاميٽين ۾ پئي ڪپي هربار ووٽ

٤- گرچ مقصد ووٽ جو آهي نهايت قيمتي
پر جواهر ۾ ڪکن جهڙي مثل اڄ اظهار ووٽ

٥- جن کي گهرجن ووٽ تن جا رنگ ڪو ويهي ڏسي
تا اميرن مان گدا بڻجيو ڪڍن بسيار ووٽ

٦- هٿ غريبن ۾ مزورن وٽ ٻڌن تا شاهوڪار
پڻ سي حاصل ڪن اڏيو پنهنجو زر ڪلدار ووٽ

٧- ورڪرن ۾ ووٽرن جي تي پهچيو هيڪهي وڃي
خوب ڪائن ۾ پين ڏئي تن کي موٽرڪار ووٽ

٨- پڻ شرابن ۽ ڪبابن جون لڳن ٿيون محفلون
ناچ ڳاني جي لڳائي پڻ چڱي للڪار ووٽ

٩- وقت ووٽ جي ڏسڻ انجام سو سو ووٽرن
ڪم لٿو وسريو ٻڪي، ڪپندو فقط هو يار ووٽ

١٠- پير، سيد، پنڊت ۽ ملان و ٻيا ڪن تا ڊوڙ ڊڪ
ننگ وجهو طرفدار لئي وڃن هر بار ووٽ

١١- پڻ مٿيون ۽ مائٽيون ووٽن وکهي چهچهيو وڃن
ڪئين ڏناسون دوستن ڪان دوست ڪيا جي دار ووٽ

١٢- حاڪرني سمجهن حڪومت جون رمزون حڪمتون
چا "مسافر" تو جهو مسڪين اسرار ووٽ.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٤٦) استاد جي لپاٽ

١- اڄ نہ شاگردن کي استاد لڳائي ڪو لپاٽ
جي لڳائي تہ ڏسي ترت ٿو ڪورٽ ۽ ڪهاٽ

٢- "جور استاد به از مهر پدر" چئي "سعدي"
سا چڱي مار سوار آهہ بہ ڇوڪري تي ڇماٽ

٣- جي اسان اڄ تي سزائون ڏنيون استادن جون
سون ڏني تن جي نتيجن ۾ بہ روشن ڪالاٽ

٤- مار تعليم جو چئبو نہ وسيلو ٻي شڪ
پر سزا مان ٿي ملي ٻار کي تهذيب جي واٽ

٥- ٻار جا جي ڪٽ مائٽ نہ تلاهي ٿي ٿيا
آ ٿيا علم ۽ تهذيب جا سهڻا ڇمڪاٽ

٦- اڄ قدر ڪاهہ وڃي استاد جو دنيا مان لڏي
ٿا "مسافر" ڪن استاد سان مائٽ هٿ ناٽ

(٤٧) سهڻي واٽ

١- ڪئي صفا سچ جي ملي دنيا ۾ خلقڻهار واٽ
ٿي ڪپٽ ۽ ڪوڙ جي بيحد بري بيڪار واٽ

٢- رهنما رب جي پيغمبر پاڪ ڪيو قرآن پيش
جنهن ڏسي جڳ ۾ هلڻ لئي روح جو آڌار واٽ

٣- هٿ شريعت مان ٿي ڪر آخر حقيقت معرفت
رمز روحاني جي ڪر اي دل اها اختيار واٽ

٤- نيڪ نيت صاف دل انسان گمراهہ ٿئي نہ سور
خود غرض ظالم هئڻ جي نيت ٿي في النار واٽ

٥- سچ خدا کي ڪر ٿوڪ ڏهڪي آخرت جو رک خيال
ٿي سچي مذهب جي خالص بس اها اي ٻا واٽ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٦- عشق رک الله سان پل فرض دنيا جا تون پار
ڪم ۾ هٿ دل يار ڏي اِيءَ عاشقائي آهه وات
٧- سا "مسافر" ڪي ملائج وات يا رب رحم سان
جا وٺي وڃا تنهنجا پانها پيارا نيڪو ڪار وات

رديف - ٿ

(٤٨) ماٿ

١- هوش انساني اندر جو آهه ٿيو برحال ماٿ
تہ بہ جڳائي ڪين چپ هوندي ادا هرحال ماٿ
٢- ماٿ جي موقع تي دانائن سنهين ٿي ماٺ ٿي
پر ڪچهي جي وقت تي آهه وڏو جنجال ماٿ
٣- مجلسن ۾ عاقلن جي ري پڇڻ ڪچ ڪيم ڪي
مورکن جي ٻڪ ٻنڌڻ لئي ڏي ڇڏي في الحال ماٿ
٤- مورکن سان ٻنجي مورک مور ٻک ٻک ڪيم ڪر
رک تون نرميءَ سان گرمي جئن ڪري بدچال ماٿ
٥- سوڪچهه مان ڪين سرندو ڪيڪي ورندو ماٿ مان
ايکجي اِدبار ٻک شک ۽ چون اقبال ماٿ
٦- طالب المولي تہ سا سائن ماٿ مان روحاني رس
سا ڏني مرشد "مسافر" وسوسن ڪان ڀال ماٿ

(٤٩) نيٺ ڇا؟

١- هتان تہ هرڪوئي هر حال ۾ لڏيندو نيٺ
نہ زر زمين ڪو مـــال ۽ متاع نيندو نيٺ
٢- نہ ساٿ هلنو عزيز ۽ رفيق يار نہ يار
هٿن سان پاڻ جي ياد ڏيي قبر لٿيندو نيٺ
٣- ڪري تپاس تون ڏس تن ۾ جڳ ڇڏڻ ڪالهوہ
وڪر وهايل ڪم کهڙو کهڙو اهندو نيٺ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۴- خدا جو خوف، عبادت ۽ خلق جي خدمت
هتي جو جس ۽ هتي جو ثمر به ٺهندو نيٺ
۵- دنيا جا قرض ادا ڪر مگر نه دل ڦاساءِ
انهن ني آئي سنده نفس پسي مچيندو ليٺ
٦- حبيب حق جي دامن ۾ هٿ ڪتا قابو
ادا ”مسافر“ منزل تي سو سڌ پهندو نيٺ.

(٥٠) هٿ پيڙي پلي

١- زماني ۾ ادا پيڙي پلي مٿ پٽي ۾ لا نه سا پيڙي پلي مٿ
٢- نمرچو ناڻي مٿ پيڙن جو مطلب تحمل ٻــر سلا پيڙي پلي مٿ
٣- نه وس آهر هٿان ڇڏجان تحمل سبق مک صبر جا پيڙي پلي مٿ
۴- ڀوسختين ۾ منهن دنيا کي ڏيئو چون ات سرد نا پيڙي پلي مٿ
۵- سچا عاشق ”مسافر“ ويا سيکاري
رکج تون دل صفا، پيڙي پلي مٿ.

رديف - ٿ

(٥١) مناجات

١- حــق! بحرمت مهڪوائي الغياث
مولجهه کان ڏي مون رهائي الغياث
٢- يا خـــدا! شفقت ۾ شافع تاجدار
ڪر سنديم تـو ن رهنمائي الغياث
٣- عمر گذري ڏوهن ۽ پاپن ۾ سڀ
ڪاله ڪيم ڪامل ڪمائي الغياث
۴- عيب پوشا! نـاهه منهنجي واهه ڀي
ڪر نهل تـي ڀاجهه ڪائي الغياث
۵- ڏج ڪلهم توفيق طاعت يا خـدا!
ڪر سقل عــمــرم سجائي الغياث
٦- روز محشر هجان جهنڊي عربي صلعم جي هيٺ
ڏمي ”مسافر“ جــي رهائي الغياث.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

رديف . پ

(٥٢) ٽپ ٽوڙيا

١- شڪر لکها ديدار سان ٺاريا سندم دلدار ٽپ
ڏس پريان دشمن رليو رهزن جهڙي ٿيو ڪٽڻ نه ڇپ
٢- سوز سڪ ۾ سال ٿي ويا ويو سڪي رت جان جو
پل ۾ پلٽيو روح ٽٽون مس مس مليو عاشق کي ٻپ
٣- هڪ مڪر سان ماه سنڌ سنڌي ۾ وجهي سهڻن چڙهيو
ڪهو مُعطّر مغز مر هي يار جي زلفن جي ڏپ
٤- ڪاله دنيا جي رهي پروا نه جڳ جي ڪا خبر
وصل جي مي جي پيارِي لعل لب جنهن ٽهل لپ
٥- سو نه سو پيرا وڇوڙو سهٽو جنهن پليان وصال
قدر صحبت جو نه تنهنکي جنهن نه پوکيا ناه تپ
٦- سچ اندر جو ٿيو آجارو عشق جي سمجهين سچال
مون ڏٺو ماڻي "مسافر" جنهنجا هئا جيءَ منهنجي کپ

(٥٣) پاپ

١- رب پنهنجي کي وسارڻ ٿي ادا آهي پاپ
نفس مردود نه مارڻ ٿي ادا آهي پاپ
٢- جي نه ڪن خوف خدا، بلڪ سي ڪن زور ۽ ظلم
سال تن ڪنڌجي گذارڻ ٿي ادا آهي پاپ
٣- چرچ تنهن جي نه ڪجي، جو نه وڃي ٿو ٽالو
مات ڪنڌڙ کي هدارڻ ٿي ادا آهي پاپ
٤- پاڪ نيت ۽ اچي دل رکي، ڏس چوڏاري
دل رکي کوٽ نهارڻ ٿي ادا آهي پاپ
٥- حيّ قيوم سدا آهي سچاجهو سائين
سو ڇڏي ٻين کي پڪارڻ ٿي ادا آهي پاپ
٦- سهڙ سڪي ڏي "مسافر" تي مدني ڏي دل
دل انهيءَ پر نه ٻيهارڻ ٿي ادا آهي پاپ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٥٤) ڏپ نہ ڪر

١- رب ڏاران نہ ڪنهن جو رک ڏپا
آهہ ان جي مدد جو خالص ڪپ

٢- مور دشمن اڳهاه نہ تنج موڳو
پل تڙسل ڪي ڄڙهي ڪو ليڻ تپ

٣- ويسلو تنج م وڃ ۽ ويرن جي
ڪس نہ، ڪمره نہ تنج، ملئي جت مپ

٤- مات دشمن جي مڪر چالج تون
جهولي ڪاڏي متان ڪو لڳئي، ڪو جهپ

٥- رو ڪري ڪينڪي ڪجئين رکڙو
ڪو ستل پي منهون نہ پائنج سپ

٦- مير آڪرن مي سکهہ نہ جي مارين
تان قدم ڪن وٺي ڪنارو ڪپ

٧- جي ڪسيءِ مان لنکهي سکهين سولو
تان "مسافر" نہ مور آن تان لپ

رديف - ق

(٥٥) عشق جي ٻاڦ

١- ٺاڄون سالڪ "نرڪي ڪا عشق جي ڪنهن پار ٻاڦ"
"پل الدر ۽ آگ آئي پر نہ ڪر اظهار ٻاڦ"

٢- نينهن جو ليهي ڄوي "سک تون اهائين ڪان سبق"
پر عجب جاهيم نهائينءَ مان بہ ٺٺي نروار ٻاڦ

٥- وس هلايا ٿي نهائين ٻاڦ روڪڻ لئي گهڻا
تنهنڪري پرتن ٻڪا، پر بند نہ ٿي هڪوار ٻاڦ

٤- ٺيو ٻون عاشق بہ بي وس تا نهائينءَ جي مثال
ڪن تا وس نڪريو وڃي پر تن ڪان بي اختيار ٻاڦ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٥- اِن طرح ٻڌو ٿئي ٿي راس دل عاشق سندي
عشق جي روڪيو سگهي ٿوءِ ڪاله ڪاروبار ٻاڦ
٦- چيز ڪهڙي آءٌ تون آهيون ”مسافر“ ڪر تپاس
وٺي جڏهن لڪري ٿي ڪان سرورچي (صلعم) سردار ٻاڦ؟

رديف - ج

(٥٦) علاج

١- زخم فرقت جو نه آهي وصل ڏاران ڪو علاج
ديد سان دل جو ڦٽي سوئي ڪري دل جو علاج
٢- عشق جنهن جي ڪارڻ ريجهه ٿيو روح جي
ڪيئن پلا عاشق اهو طلبيندو ٿي تڪڙو علاج
٣- جو مريض عشق جي ٿوجهي سچائي نبض کي
سوئي داروءَ سان دلاسي جي ڪري پورو علاج
٤- جاه پنهنجي جي ءُ ۾ جنهن جاني سندي جوڙي جڏي
قلب تنهن جي لاءِ ڪافي آهه پورو سو علاج
٥- جي ڪري منزل مجازي طي، حقيقي ڏي وڃا
تن جي من جو ٿيو ”مسافر“ ذڪر - حق پورو علاج

رديف - ڄ

(٥٧) اڄ

١- ڪاله جي هئا راڄن جا ٻُرا ٿا ڪٿ سي خاصا خان اڄ
ڪٿ سندن محلات ماڙيون ڪٿ سندن سامان اڄ
٢- جٿ ڏٺاسون باغ ٻرسيل گل سٺا ميوا عجيب
گند ڪچري جا ڏسون آت ڍير ٻو آفشان اڄ
٣- هيءَ ڏسي نقشو فنا جو ڪيئن وڃائن پنهنجي دل
ظلم زوريءَ ۾ جي ڏسجن موج سان مستان اڄ
٤- حق جي جا پاڪ هستي آهه بس تنهن کي بقا
ٻيو وسامي سڀ سيان جيڪي ڏسون ٿا پان اڄ

۵- ڪر ادا نيڪي ڀڄي نوڪان سکهي جا خلق سان
"هل جزا" هو ڪو هنئين رک ڪر ادا احسان اڄ
٦- روح جي راحت "مسافر" جي گهرين ٿو دائمي
حق جي رک قرب ۽ قابو تون قلب ۽ جان اڄ

رديف - جهه

(۵٨) ٻاجهه

١- ڪر تون هر حال ۾ هيڻن تي ٻاجهارا ٻاجهه،
حال بيچارگي ۾ تنهنجي ڪري چارا ٻاجهه
٢- ري ڪرم تنهنجي ڪري ڇا ٿو سگهي ڪو انسان
بي وڙن ٿو ڪرين تون ٿي وڙن وارا ٻاجهه
٣- درد فرقت جو ڪري دفع ملائين محبوب
کي سڪايل تي ڪري وصل سدا وارا ٻاجهه
۴- ڏي ڀڪي ٻاجهه سندي برهه جي بيمارن کي
عاجزن جا ٿي ڪٺي تنهنجي انڱل آرا ٻاجهه
۵- ذاتقو ذڪر سنده جو سو چکائج سائين
دل "مسافر" ڏي چڏي نور سدا تارا ٻاجهه

رديف - ڄ

(۵٩). اَڄ

١- برهه جي ٻر ۾ ملڻ وارن کي کهڙي اوس اَڄ
من ۾ جن محبوب، سبزي مثل چاڙن مي ٿا سڄ
٢- سڪ ڀرئي سيني سان گهورا ٻار جا ٿي جي گهمن
رڄ نظر تنهجي ۾ جڳ، رڄ کي نه چاڙن مور رڄ
٣- آب اُلفت جي جنهين ٻو سينو ڌوئي ڪيو صفا
تن هٿان جي ڪٿ ڏسين ڪو پاپ ته ۾ چاڙيج ڀڄ

٤- ڏس ڪلام - پاڪ حق جي ۾ پڙهي حمد و مثال
ڪيئن ڪليم الله جو حضرت خضر مِن ڪيو منٿي مڄ
٥- ڇا لڳي نازڪ بدن سسئي! نه ڇا رولا رلي
پر سچائيءَ ڪي نه رڻ جهاڳڻ وڏي ڪا ڪوهه ڪهنج
٦- جي مجازي ڪان مٽي آيا حقيقي حال ڏي
سي ”مسافر“ پي ڏڙڪ جي ٻجا ڪن جال ڄڄ

(٦٠) ٽري وڄ

١- اي ميان ناصحا ٽري وڄ وڄ
مهرباني ڪري وري وڄ وڄ
٢- سوڻ ني تنهنجو متون نه ڪنهن به طرح
ڪارگر ٿيندو سون ذري وڄ وڄ
٣- سمجھه ساوڪ نه مغز جي ويءَ سان
عشق جا ڊور ويا ڇڙي وڄ وڄ
٤- ڏسي مٿيون پين ڪي ڏنم هر هر
عشق ڪئي منهنجي دل ڇري وڄ وڄ
٥- ڪٿن ”مسافر“ ڪو سان عشق ٻجي
نيٺ اُن ري نه سون سري وڄ وڄ

رديف - ڄ

(٦١) سڄ جي سوڀ

١- سوڀ جڳ ۾ سدا ٿيو پائي سڄ
”سڄ ڇهو انسن نه سڄ ته ٻيلو لڄ“
٢- جنگ ڪ ميدان ۾ ٻيهي سڄ ٿيو
اُت وڃي ڏوڙ ٻنجهو ڪوڙ ۽ ڪڄ
٣- سڄ جي ٻيڙي لڏي مگر نه ٻڏي
پاڪ قرآن جي تسلي ڪڄ

۴- جسي ڪا تڪليف سچ چون ڪان رسي
ڪم دل لام بلڪ مرد ني سچ
۵- "وَتَوَاصَوْ" ساه ڪڏ ڪنڊي "بِالْحَقِ"
پوه "بِالصَّبْرِ" ني بلاشڪ آچ
٦- جا محبت سچي سچن بخشي
سا "مسافر" پلبي ڏکائي سچ.

رديف - ڇ

(٦٢) لوڇ پوڇ

١- ليٽهن جي لوصات جن کي ني لڳائي لوڇ پوڇ
تالکهه تن سمي پئي تڳائي لوڇ پوڇ
٢- جنهن لجن ۾ صدق دل عاشق سان سائي تو رهي
تنهن کي پروا ناه ڪا پل زور لائي لوڇ پوڇ
٣- جنهن قدر ڪو عاشق صادق رهي تو بي قرار
تنهن قدر معشوق کي سچ پچ ستائي لوڇ پوڇ
۴- پل گهڙي هڪٻئي کنان مي دور سو ڪوهن هجن
ته به ٻنهي وچ ۾ ني جبري جاه پائي لوڇ پوڇ
۵- پل "مسافر" ڏس تون پيٽي من کي ٻنهنجي ڏي يقين
وصل ني طرفين جي هڪدم هٽائي لوڇ پوڇ.

رديف - ح

(٦٣) صبوح ۽ شام

١- سبق سيکائين ٿا ڏار ڏار شام صبوح
فقط خيال ڪري ڏس تون ٻار شام صبوح

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٢- هي چپ چپات ۽ هو غلغلو وڄهي جڳ ۾
مرغ جيئن جو بتاڏن شعار شام صبوح
٣- صبح جو ياد ڪري حق ٿي تازو ڪهڙو جڳ ۾
سمجهه تون ٿورو ۽ ڪج ياد يار هام صبوح
٤- صبح جو سج کان سبق، شب ۾ چنڊ تارن کان
سکج تون فرض ادائيءَ جي ڪار هام صبوح
٥- فرق جي شب کي وصل جو ڪري سج مات
"مسافر" آهه صفا آر پار شام صبح

رديف - خ

(٦٤) رخ

١- نه ڏي هرگز زماني ۾ هنيلي بي حيا کي رخ
ڇڏي بهرو بقا جو ڪيم ڏي فوز- فنا کي رخ
٢- ڏسين پيو تون نه دنيا ۾ لڳي ترڪڻ سندي بازي
تون ڏي دل جو پکو پختو حقيقي مه لقا ڏي رخ
٣- زمانو ڪجهه ويو گذري گذرٿو جو رهيو باقي
سچي دل سان تي سائل تون ڏي صاحب بقا کي رخ
٤- اچي دل سان دنيا ۾ تون ڪر نيڪي ادا سڀ سان
لڳي جيڪا هوا سولي ادا ڏي تنهن هوا کي رخ
٥- ڏني جانب کي جيءَ ۾ جاه جنهن صورت "مسافر" تو
ڏئي پل قلب پيو قربئون سدا تنهن فان فدا کي رخ

رديف - د

(٦٥) فرياد

١- تنهنجي تحريڪ کنان آهه فلڪ صد فرياد
پڻ سنڌ جور جفا کان به تنه بي فرياد

٢- منهنجو محبوب جدا مون کان ڪيو تو ڇا؟ هاه!
وات، دل، چشم ٻه فرياد ڪري خد فرياد!

٣- هي سڀ عيش ۽ اسباب ڪري زهر ڏنائون
تو جدا مون کان ڪيو سرو سهي قد فرياد!

٤- ٻيا نه آزار جي ڏرپيش ڪئي سي نه نهيا
پر ڪرائي تو وڇوڙي جو وڏو پد فرياد!

٥- هاه! هئي! ڪانه اڳهي آه ٿي منهنجي ڪائي
آه، هيءَ شامت - اعمال اکيان صد فرياد!

٦- خير گهر خير "مسافر" تون خدا جي در تان
سوز وارن جا سجن حرمت احمد (صلعم) فرياد!

رديف - ڏ

(٦٦) کهڙي ماڳ هنڌ

١- اي صبا تو کي نهاريان يار کهڙي ماڳ هنڌ؟
مان اچي تو کي ملان منٺار کهڙي ماڳ هنڌ؟

٢- هيءَ مڙيوني آهه مون قسمت سندو يارو قصور
جو هتي آ زمان دلدار کهڙي ماڳ هنڌ؟

٣- حيف تنهنجي حال تي صد حيف هي ڙي عندليب!
تون هتي "چوڙ چون" ڪرين گلزار کهڙي ماڳ هنڌ؟

٤- هل ٿيان واصل انهيءَ سان آهه جو مون کان جدا
عبد هت آهون ڪري سردار کهڙي ماڳ هنڌ؟

٥- "انهم فَادُعُوااِلي" سندو من تان "مسافر" ڪيم لاهه
جميعت ڪر، ڪيم ٿو مهندار کهڙي ماڳ هنڌ؟

رديف - ڏ

(٦٧) هينئر نه ڇڏ

١- جاني ڇيو ٿي ناز منجهان تو "هينئر نه ڇڏ"
دمدم پوي ٿو ياد ڪلم "سو هينئر نه ڇڏ"

٢- تو ائين ڇيو ٿي ناز منجهان مون نياز سان
آزي ڪري ڇيو ٿي "چوڻ ڇو هينئر نه ڇڏ"

٣- ڇي پيو نه وقت ايندو ڪه بس ٿي اچوڪي ويل
"ستو بالصيبا" مون ڇيو "ڪو دم هينئر نه ڇڏ"

٤- مس مس مليا نصيب ملڻ ٿيو غريب کي
اڪٿي نه پروسو ٻه دم جو، "هينئر نه ڇڏ"

٥- ان گفتگو کي وقت گهڻو ٿي گذر ويو
پر من نه سو "مسافر" وسريو "هينئر نه ڇڏ"

رديف - ٻ

(٦٨) لنٻ

١- ٿيو نياڳاڻي جو نيهو دل اڙائڻ سان لنٻ
مرد لئي دشمن دنيا، عقبيٰ جو سچ پچ چاڻ لنٻ

٢- ڪهڙو ڪارج ڪو مري آن آرسي انسان ماڻ
جنهن کي صبح ۽ شام شؤمت ڏي ڪري ڇڪتاڻ لنٻ

٣- آه ڏس "اَلنَّومُ اَخُ المَوتِ" فرمايو رسول (صہ)
پوءِ ڪو مؤمن نه سوڻي مور پنهنجو پاڻ لنٻ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٤- رات جو انسان کي آرام بيشڪ لازم آهه
پر نه غفلت جي ڪڏهن پنهنجن اکين ۾ آڻ ننڊ

٥- جو ”قُمِ اللَّيْلَ“ آهه فرمايو سچي قرآن پاڪ
سو پڙهي هرگز نه ساري رات سمهڻ ننڊ

٦- جن ”مسافر“ من تصوُّر حقَّ سان مضبوط ڪيو
تن جي راحت روح ۾ آئي نه ڪا ڪالهجان ننڊ

رديف - ي

(٦٩) مٺي

١- عِدا سچائيءَ جو قدرتي نظارو مٺي
هنر جو ڪولي هنر مند ڏٺو سارو مٺي

٢- ڏسي جو صنعت صانع کي تو سچائي ڪهن
اکين آڏهيءَ جو سنڌو چٻو ٿيو اندازو مٺي

٣- پنان محبت من جون اکيون نه مور ڪلن
سچن ۾ جو صداقت بني سهارو مٺي

٤- پڙهي تون 'اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ' سان 'يُسْرا' ڏس
سکن ملي جو ادا ٿيو ڏکن جو وارو مٺي

٥- ”مسافر“ آهه پنهان رات روز ٿيٺون ليٺ
پڇاڙي پختي پنهنجي چاڻ سيپ آڏارو مٺي

رديف - ذ

ڇا لذيذ آهي؟

١- سڀ محبت کان وڏيڪ عادت نہ ٿي ڪا ہي لذيذ
آن ۾ آلسي عـُدوَن ڪـي بنائي سـا لذيذ
٢- اِن اُوچـيءَ عادت جـو ساروٽي تحمّل تـي مدار
بارگيـري مـرد ڪامـل لاءِ ٿـي آعلي لذيـذ
٣- کهڙي ڪم ڀي شئي اها ڄا واٽ لئي سگهٽي لذت
روح کي راحت ڏئي سا مڃجھہ شيءِ بلا لذيذ
٤- ياد ڪهري يـار جـي راحـت رسـائـي روح کـي
اِن ڪري ٿي ذڪر حق عـاشق حقيقيءَ لاءِ لذيذ
٥- تحفہءِ تهليل جو مرشد "مسافر" کي ڏنو
سو ٿي ان جي قلب لئـي هر وقت ۾ هر جا لذيذ

رديف - ر

(٧١) سڄڻ جو وصل

١- سڄڻ جو وصل کان يارو نہ جڳ ۾ ڪابہ شيءِ بهتر
ڏجن جاگير پڻ ڏهہ ڏهہ نہ ڇڏجي وصل وارو گهر
٢- ڏِين ٿـا وصل جـا وارا ڇڏهن مـون محـب سوچارا
سڪـنـدر آهي، آهي دارا وڏو خــاقـان آهي قيصـر
٣- خدا جو قسم اي يارو، ملي مون محب سوچارو
"لِقائِي فا نْظُرُوا" وارو، نہ طلبيان حُور ۽ ڪوثر
٤- بدائع لول کهڙو سـو سندم جانب ۾ نامـي جـو
ولس سامان سڀ مرسو بهشتئون چئو نہ ڪئن بهتر؟
٥- "مسافر" سـر سبحاني ڙريـو ۾ آهہ پنهاني
مون جانب سنـدم جانـي پيو ظاهر ٿئـي ذر ذر

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٧٣) هاڻ حجاب نہ ڪر

١- ڳالهہ سنده پري مدا هاڻ نہ ڪو حجاب ڪر
وڙ ڪري وري سدا هاڻ نہ ڪو حجاب ڪر
٢- قرب منجهان قدم پري آيو غريب تو ڳري
بسط ہے دل پري مدا هاڻ نہ ڪو حجاب ڪر
٣- تنهنجي وڇوڙي اي صنم ڏاڍا ڏنا اندر الم
ڏس نہ ويس ڳري مدا هاڻ نہ ڪو حجاب ڪر
٤- ٿيا فراق حال ڪيا سڪندي يار سال ٿيا
آءُ تہ وس سري مدا هاڻ نہ ڪو حجاب ڪر
٥- شال جئين تون جان ِمن دلبر داستان ِمن
دل نہ ڀڃہ چري مدا هاڻ نہ ڪو حجاب ڪر
٦- فڪر نہ ڪر ”صديق“ تون هاڻ نہ رو رفيق تون
نيٺ نہ سون سري مدا هاڻ نہ ڪو حجاب ڪر

(٧٤) عشق جو گهر

١- نيٺ پنڌو ڪري نسٽ ٿي نزار
عشق جو گهر ٿيو هڏيو بيمار
٢- عشق ٿيو شينهن عقل ٿيو لوڙ
هو هتان ڀڄو هي هتان ٿيو فرار
٣- عشق آهي گليل جو گوڙهو
هوش جهڙو آهي فاخته پردار
٤- آه حال گليل جي تقدير
ٿئي ٿي تدبير سان گليل شڪار
٥- ڪونہ ٿيو عاشقن جو ڏوهہ ادا
آه تقدير جو سڀئي ڪمڪار
٦- ڪو ”مسافر“ ڳهري وٺي ڪئن سوز
جي نہ تقدير ڪئن ڪري لاچار

(٧٤) خدا جا بندا خدا خدا ڪر

١ـ نه ره رکو پيٽ جو ٿي چاڪر — ڌيان دل جو ڪو تون ادا ڪر
لهو وڃه اپڻ تي ڪا نظر ڪر — خدا جا بندا خدا خدا ڪر

٢ـ ڏني جا ڏاتر اهڙي حياتي — تون خواب غفلت جي لئي ساهاتي
اها حياتي ٿي چئي سماني — نظر ڪا عبرت سندي صفا ڪر

٣ـ خدا ڏني تو کي سمجهه صحت — نه قوم جي ڪر ڪا دل سان خدمت
عطا ٿيل جا هجيئي لياقت — نه سا خدمت ِ خلق ۾ ادا ڪر

٤ـ جهان جالين تو آهه فاني — جتي نه اندين نڪي جواني
دنيا ۾ ڪا نيڪ ڇڏ نشاني — تون حب حق جي کي رهنما ڪر

٥ـ وڏن جي انديءَ نه ڪر وڏائي — مگر لياقت جا ٿو پرائي
اندر صداقت رکي صفائي — پلي ”مسافر“ تون پيو مزا ڪر

(٧٥) بي تعصب رهه

١ـ دل تان سڀ پردا دوئي جا ڏاري ڏاها ڏور ڪر
فرقه بندي جي بلا کي پنهنجي دل کان دور ڪر

٢ـ هڪ خدا، هڪڙو نبي، ساڳيو ڪلام الله آهه
ڪلمه گو مسلم جو شيشه دل نه ڪنهن ۾ چور ڪر

٣ـ ”إِنَّ أَكْرَمَكُمْ“ مٿي ايمان جي آندو اٿي
تان خوديءَ جي خوءِ پنهنجي قلب مان ڪافور ڪر

٤ـ ”كُلُّ حِزْبٍ“ جي هدايت حق فرمائي جڏهن
تڙ تعصب کي تڏهن اخلاص جو هٿ نور ڪر

٥ـ حڪم ”يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ“ ڏس اڙهي
ڪيم وڙهه فرقه پرستيءَ تي نه ڪنهن تي گهور ڪر

٦ـ قادياني هوءِ سني، صوفي، شيعو، اهل ِ حديث
فيصلو سڀ ڇڏ خدا تي، تون نه دل معذور ڪر

٧ـ ”كُلُّ مُؤْمِنٍ إِخْوَةٌ“ سڀ ڪي جو پنهنجو
سڀ تون چاڻ
ٿي جو ڏک سمجهي تون پنهنجو آن جي دل مسرور ڪر

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٨- جي ڪرڻ ڪا قوم جي خدمت تو چاهين نيڪ دل!
قلب بان ڪينو ڪڍي سو قرب سان پرپور ڪر

٩- هيچ سارو ڀاڱ رک مشغول قومي ڪار ۾
ڪو ڏسي دا نه ڏسي ڪم قوم جو معمور ڪر

١٠- قوم جي خدمت جا رستا ڪيترائي ٿيا پڌر
حال آهر تون به هٿ همت سان ڪو دستور ڪر

١١- بت "مسافر" سن ڏري توفيق پن الله کان
قوم ڪارڻ ڪوه سالڪو نه سر جو مور ڪر

(٧٦) شاعر کي صلاح

١- قوم ڄي اي شاعرِ شيرين زبان هوشيار ڪر
فرض پنهنجي قوم جو ليڪيءَ پرپو ترار ڪر

٢- وقت ڏس حالت به ڏس چوڌير ڏس ڪهڙي فضا
ڪيم ڪٿ ڪوڙا قصا ڪا ڳن پري گفتار ڪر

٣- خال، خط، زلفن جي سارا ۾ جو ناهي وقت هي
ذوق وصل ۽ درد فرقت کي نه اڄ اظهار ڪر

٤- ڇا هئاسون؟ ڇا ٿياسون؟ سو نه اڄ ڀائي ولوڙ
ڇا ڪجي هن حال ۾؟ سو غور ڪر ويچار ڪر

٥- ڏڪر ۽ ويچار سگهي سان به ڪجهه، سرڻون نه آهه
اڄ عمل جي وقت ۾ واڻئون نه خالي وار ڪر

٦- آهه ڪنهن فرق پرستيءَ سان ڪهڙو پنهنجو ڪم؟
صدق دل سان ڏوئي ورقِ دل ڏئي کي دور ڪر

٧- درد دل ۾ قوم جو رک باخبر ٿي باغبان
خار رازِ قوم کي اڄ غيرت ـ گلزار ڪر

٨- سک ڦٽائي پنهنجو هيڪر سک سچو حاصل تون ڪر
درد جون دانهون ڪري ڪي قوم کي بيدار ڪر

٩- قوم جنهن ۾ نام ايڪو تنهن تي صد افسوس آهه
ان کي ڪثرت ڪهڙي ڪم جي؟ تون ڪٿي اظهار ڪر

١٠- ڪم شريفن جو ڏسين جت قوم ۾ آهي نفاق
اُت جهلي ايمان تن جي آڻ کان انڪار ڪر

١١- هڪ خدا، هڪڙو نبي، ڪلمو ۾ هڪ ڪعبو ۾ هڪ
تون اخوت کي فقط دل پنهنجي جو سينگار ڪر

١٢- چا نمازون، حج، روزا، چا وري فطرو نماز
سڀ سبق ايڪي سندا سي سان هنئين هموار ڪر

١٣- ڪٿي مسلماني جي دعوا ٿي سچي ايڪي سوا؟
پنهنجي دل جو "ڪلُ مؤمنِ اخوة" آڌار ڪر

١٢- سڀ ملي ڏسي "مسافر" پاڻ ۾ ڪن اتفاق
اهڙي آزي در ڏٺيءَ جي روئي زار و زار ڪر

رديف - ڙ

(٧٧) ڏکن جي پڙ

١- ياڳ موجب يوگيان پيو ڏکن جي بوج پڙ
اِئن گذيس گوندر ۾ جئن گازر ڪري ڪپڙي کي ڪهڙ

٢- روز و شب روڄگا ڪريان افسوس ۽ ارمان ۾
آن جيان جئن ڪو وڃائي خوب ڪارستان لڙ

٣- هوت سان هرهنڌ گذارڻ ۾ ادا بي حد مزو
۾ وڇوڙو تو ڪري سڀ عيش ۽ عشرت اُجڙ

٤- پور پرين جا پون ۽ سور جي جاڳڻ ستي
سي وساريو ٿا ڏين پاپند اديون توڙي اُمڙ

٥- ميل قادر ڪارسازا جلد جانب سان وري
ڪر "مسافر" سان مولا سائين واحد پنهنجو وڙ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٧٨) دل نه لوڙ

١- اي نماڻائي سندا پتلا ذرو ٻي دل نه لوڙ
درد دل کي ٻرکي تو داتا ذرو ٻي دل نه لوڙ

٢- پنهنجي قدرت جي هٿن سان جنهن بنايو تو کي آهه
ان جي رحمت جي نظر هرجا ذرو ٻي دل نه لوڙ

٣- ”مَعَ عسر يُسرا“ جو سبق آهي سچو حق جو ڪلام
آهه سکه سائينءَ کي ٿي سيڪا ذرو ٻي دل نه لوڙ

٤- رات آونده بعد روشن روز ٿئي، ڪر دل وڏي
غم جي اونده جي نه ڪا پرواه ذرو ٻي دل نه لوڙ

٥- آهه سيڪنهن رڻ جي حد ولندڙ وسينءَ ڏس جا بجا
پوءِ ”مسافر“ کهڙي گهٽي ڪا ذرو ٻي دل نه لوڙ

رديف - ز

(٧٩) بي نياز اڳيان نياز

١- بادشاها بي نياز! تنهنجي در هر دم نياز
پنهنجي ستاريءَ جي صدقي پردو رک بنده نواز

٢- غم سندي درياهه ۾ فڪرن جي لهرن لوڏيو
پار پهچائين سلامت رحم سان جهونو جهاز

٣- هاءِ! نيو حرص وهوا جي رڻ ۾ رهتو مون ڪان ڪم
حال محرم هادبا ڏس راهه پنهنجي جو نون راز

٤- چا پڙاپان؟ ۽ چا پساپان؟ ناهه ڪو مون وٽ متاع
ناهه ڪا طاقت تواني ناهه ڪا نمري نماز

٥- هيو محبت سان ”مسافر“ راهه تنهنجي ۾ رهي
ساڻ تنهن سڪ جو ثمر ڏي ڪر نوازش ڪارساز

رديف - س

(٨٠) يار ڏس

١- تو ڪيئن ڪيا اقرار ها سوچي پيارا يارا ڏس
وعدا ڪيا اهڙا تنهن جا سوچي پيارا يارا ڏس
٢- هروقت منهنجي حال تي هئا لطف تنهنجا بيشمار
سي ياد سڀ مونکي سدا سوچي پيارا يارا ڏس
٣- ڪيئن ڳالهيون ڪوڙهيون ڪيون ياڻ پاڻ ۾ وئهي هيون
سي سڀ رمز پرچڻ مزا سوچي پيارا يارا ڏس
٤- ڪيئن پرت پنهنجي کي ڏسيو حاسد هئا ورندا ڇهيو
ڇا هئا ۽ ڇوندا اقربا سوچي پيارا يارا ڏس
٥- منهنجون تون ڪيتاخيون ڏسي چستيءَ سان ڇولدو هئين ڪسي
”تي ائن ڪري منهنجي بلا“ سوچي پيارا يارا ڏس
٦- پڻ تي ڇيو تو قرب سان ڪنهن وقت بنجي قدردان
”آ اي ”مسافر“ با وفا!“ سوچي پيارا يارا ڏس

رديف - ش

(٨١) هوش سنڀال

- حال دنيا جو ڏسي هل تون سنڀالي پنهنجو ۽ هوش
ڪهڙن ڪميني جي ڪنن ڳنتن کي ڏڄ تون ڪيم ڪوش
٢- ائين ڪري سيڪو تو جيئن چالي تو لائق پنهنجو آو
تون صداقت ۾ اچيءَ دل تان ۽ هرگز لاهه هوش

٣- هيءَ سچي انسانيت جي تون نشاني دل ۾ ڏيج
نيش جو تو ڪي ملي، هيڪر چکائج تنهکي نوش

٤- چاڪرين خدمت پلائي تنهن تي مرڪج ڪيم مور
بار ايري جي گلن لئي رک ۾ آماده تون دوش

٥- دل ۾ ويٺي يا سٽي، هلندي خدا جو رک خيال
پوءِ "مسافر" سڀ نه ڪنهن دشمن جي هرگز "هوش! هوش!"

رديف - ص

(٨٤) اخلاص

١- روح جي راحت جو آهه وسيلو اخلاص
گهر خدا کان تون سچي دل سان سدا پيو اخلاص

٢- تون خداوند سندي پاڪ صفت جزُ جيءَ سان
چاڪ منجهه سورة، جنهن نام سڳورو اخلاص

٣- دل جي آونده ۾ حسد کان تون پنهنجي پڻ رب کان
ماري خناس جي وسواس کي پڻ تو اخلاص

٤- پڙهه تون "اياڪ" "هليان" "احد" دلئون سربستو
منجهئو مور نه پوءِ چالُ ته پنهنجو اخلاص

٥- راهه حق ۾ ٿي "مسافر" تو ڪرين چو وسواس
جوڪ اُستاد ڏنو ڪافي اٿئي سو اخلاص

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

رديف - ض

(٨٣) فيض

١- جي ڏنو فياض حق توکي ڪو اي انسان! فيض
تان نہ هرگز بخل ڪر رک تون کليو آيوان - فيض

٢- علم جو جي فيض بخشيو آهہ توکي رب پاڪ
تان تون خاص ۽ عام کي بخشيندو رهہ هرآن فيض

٣- مال مايا جو ڏنو جي فيض توکي ذوالجلال
ڪر يتيمن، بيڪسن، آيرن تي بي پايان فيض

٤- فيض روحاني جنهن مردن کي هادي ڪيو عطا
تن نوازيا ڪئين انڌيا ڏيئي سان قلب ۽ جان فيض

٥- من "مسافر" جي کي وسري ڪئن اهو فيض مرد
نار سان تهليل جي جنهن من کي ڪيو مستان فيض

رديف - ط

(٨٤) يار جو خط

١- مليو سون کي اڄ محب منثار جو خط
دلاسن پريو دوست دلدار جو خط

٢- جهي سو نہ چشمن رکان دمبدم تو
هنئين سان لڳايان هنئين هار جو خط

٣- جي ڪن درد فرقت جا سورن سنيهرون
ڪر دفع دم ۾ سچي يار جو خط

٤- برابر سچو بول بوليو سيانن
"ملاقات اڌ آهہ سچ يار جو خط"

٥- ملي من "مسافر" جي آهليل کي ٽولي
عجب سو ڪوئي سوڻهن سردار جو خط

رديف - ظ

(٨٥) خدا حافظ

١- سائين سهڻا اسان جا سڄڻ خداحافظ
هجيو دائم هـرجـا، سڄڻ خداحافظ
٢- ٻرين پيارئل ٻر ڏيهه تا وڃو هاڻي
ورڻ جي جلد ڪجو ڪا سڄڻ خداحافظ
٣- هتي سان آنهنجي هتي عيش سڀ هئاموجود
وڃڻ ڪان تنهنجي مي ڏک تيا سڄڻ خداحافظ
٤- هجيو ٻير جتي خير آت ڪري هل رب
دعا اندر جي ٿي ابها سڄڻ خداحافظ
٥- اسين اکين سان ڪندا سون بجا سڪائون سڀ
ڪهمي توڻ خير سان هت آ سڄڻ خداحافظ
٦- خدا ڪري ته ورين خير سان "مسافر" يار
اميئي دل ڪري سڏڙا، سڄڻ خداحافظ.

رديف - ع

(٨٦) الوداع

١- هـــي جدائي وبل آئي يار جاني الوداع
وات اڄ فرقت جي وائي يار جاني الوداع
٢- موڏاجاتوسان محبت ڪا ونڊي آهي نه ور
۽ نه ڪير خدمت ادائي يار جاني الوداع

٣- دل لڳي دلبر اجا هاڻي تہ فرقت آئي پيش
هاءِ قسمت جي ڪمائي يار جاني الوداع
٤- دل سنديم گھايو وڃين ٿو اي مٺا سنڌار يار
سوز ڪئي سون سان صفائي يار جاني الوداع
٥- رات ڪا رهہ اي مٺا سنڌار آءٌ تاريان هنيون
تقويت ٿئي دل کي ڪائي يار جاني الوداع
٦- من نگي ماندو "مسافر" ڪين ٿئي سونڪان جھليو
عشق اڄ آتش مچائي يار جاني الوداع

(٨٧) الوداع

١- ڪر نہ گھٽتي سور ڪائي يار جاني الوداع
صبر دل ہر رک سان مچائي يار جاني الوداع
٢- تو کيا لائق هزارين مهربانيون پيو ڪهتيون
هاڻ ڏي رخصت رضائي يار جاني الوداع
٣- ڪينڪي ڪنهن قول هي تورا وساريندس سنده
ڳائيندو وتندس پلائي يار جاني الوداع
٤- من وڇوڙي جو مٺا آهيم دل ہر ڏيو سور
ہر مڙني ڪم تيا قضائي يار جاني الوداع
٥- رات پليان ڏينهن جيئن، تيئن هجر جي پليان وصال
ڏک پليان سک آهہ جائي يار جاني الوداع
٦- دوست ڪج دل سان دعائون حق "مسافر" جي مٺا!
سي ڪندو سائين سٺائي يار جاني الوداع

رديف - غ

(٨٨) صبح جو سير - باغ

١- اڄ سويرو صبح جو مون ڪيو اچي ديدار - باغ
باغ باغ آهي بني دل سنهنجي جيئن گلزار - باغ

٢- قدرت - حق هير سان خوشبوءِ ڪيئي باغ ۾
قرب قدرت جي بنايو پاڻ سر بازار - باغ

٣- گل جي رنگا رنگ مشڪن ۾ هئا مشغول ٿيا
حسن - قدرت جي بنايو تنهن ڪيو هو سالار - باغ

٤- بلبلن جي مڪ پربل چون چون ڇري ڪئي منهنجي دل
رات جي گذري ڏکي تن جي بنان ديدار - باغ

٥- سبز بوٽن ۽ ٻنن لاتي جهمر جا ات گهوڙي
ذڪر ، حق جي جهول ڏياري ياد تنهن جنسار-باغ

٦- جو "مسافر" بون ڏٺو چالاڪ وڪي ۾ هو ڇهڇٽو
تنهن ڪان وڌ صد بار دل ڪي مي ولها آثار- باغ

رديف - ف

(٨٩) حيف بي وفا ڪي

١- بي وفا انسان ڪي صد حيف حيف
جو جفا ڏئي جان ڪي صد حيف حيف

٢- بيوفا تي ڪوڻ شايد ڪنهن پڇيو
بيوفائي شان ڪي صد حيف حيف

٣- ٿي وفاداري سچي انسانيت
بي وفا جي شان ڪي صد حيف حيف

٤- بي وفائي ظلم بدتر ٿا چون
دشمن - انسان ڪي صد حيف حيف

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

رديف - ق

عشق (٩٠)

١- رنگ منهنجي ڪان ٿئي رسوا سدا بيمار عشق
عشق کي ٻارو اڪاڻي ڪٿي سگهي انڪار عشق
٢- پيا ڪڙن ڪهوڙها ڪهان ڏاڻ جي جهليا جهاڄن نه سور
ان طرح اڪين سان ظاهر آهه ڪاروبار عشق
٣- ڇا ڪجي هن عشق کي جنهن سان نه هلئو سور زور
پئي نه ڪل ڪافر جي سر ۾ سايهء ديوار عشق
٤- ياڪ هٿـم نيسين پـلا جيسين هيو دلـڙي ڇٽل
ڪاٽي ويو افسوس! هن آئيني کي زنگار عشق
٥- عقل جي حاجت نه آت جت عشق ٻاٽي ٻيڙ تو
ڇا جهلي لوهڙ هنيون آت، جت ڪري ڪجڪار عشق
٦- ڪيو اثر تنهن تي "مسافر" رمز سودا جي عجيب
روز شب چيڪا ڪري سيني ۾ جنهن جي خار عشق

(٩١) داستان - فراق

١- اٿم نه طاقت، جو سان ڪريان بيان - فراق
وگرنه شرح دهم ٻانو داستان - فراق
٢- وصال راه ۾ ڪنهن پر ادا ڪريان پرواز
ڪه رفت مرغ دلم خود در آشيان - فراق
٣- پڇائي پور رهان ماٺ ۾ ملا لاچار
قرين محنت دلـم ست همقران - فراق
٤- فراق - هجر کي هن جڳ ۾ هاء ڪنهن آندو؟
ڪه روء هجر سيه باد و خانمان - فراق
٥- "صديق" حافظ جئن ڇو نه غم سندي ڪن ۾
فتاده ڪشتيء صبرم به باد بان - فراق

(٩٣) فراق

١- گل - وصال سان شامل ھي خار آھ فراق
وصال - گنج سندي مهر - مار آھ فراق

٢- ٿين نا عاشق معشوق قرب ۾ قابو
تڏھن ضرور ڪندو تن آھ ڏار فراق

٣- حقيقتون ٿي محبت وڏي وڇوڙي ۾
اگرچه ظاھـــر ۾ زھردار آھ فراق

٤- اِھ قدر قرب جو تنهن کي ادا ذرو ھوٿو
ڪڏھن نہ جنهن ڪان ڪيو ڏار ٻار آھ فراق

٥- رھي نہ فرقت ۾ صبر جي سسي سالم
ڪو ھلاڪ تلوار وار آھ فراق

٦- ”مسافر“ آھ اثر جڳ اندر جدائي جو
سين سان ھوندڙ موقعہ تي ٻار آھ فراق

رديف - ڪ

(٩٤) فلڪ جا چلتر

١- آھ ا ھي چالا عجب ۽ تنهنجا چلتري اي فلڪ
ڪنهن کي منجھہ ڏين ڪين ٿنهنجو برابري اي فلڪ

٢- تنهنجي ناز ۽ نعمتن تي آھ ڪهڙو اعتبار؟
صبح جو پسجين اڇو ۽ شام احمر اي فلڪ

٣- جن گھرڻ ۾ گيت گانا ڳاج ڳانا ٻي غمي
سائي ساعت ڪن گھرن ۾ روح محشر اي فلڪ

٤- سچ رکيو آھي چڪيءَ جي ٻن پڙن وچ جڳ سڄو
سوئي غافل جنهن نہ اک ڦيري سراسر اي فلڪ

٥- ٿيو صداقت جو ثمر ھن سان ”مسافر“ منجھ صفر
تن اکيان لاھي ڪ ڇاڙھي تنھنجي ھڪ سري اي فلاڪ

رديف ـ ڪ

(٩٤) پنھنجو حال

١- ڪينڪي ھرڪنھن اڳيان ھرگزتون پنھنجو حال رک
منھن غريباڻي تي پيي راحت جي ھردم ڍال رک
٢- ٿان نہ دشمن کي ملي ڪو موقعو ھٿرن سندو
ھڙ ۾ ڪجھ، ناھي تہ پيي سرھائي پنھنجي سال رک
٣- سر سڄڻ کي پڻ ڏجي دشمن اڳيان دانا ٿجي
دشمنن تي پنھنجي دهشت بي ڌڙڪ تون ڄال رک
٤- دوست ھرگز ڪير رھ ڇيلو پيو پنھنجو ھلاھ
رزق لئي رزاق ۾ پنھنجي اندر آ مال رک
٥- اي ”مسافر“ ڪير ڪنھن مردود مڪڻي کي سنداھ
روز شب رزاق در سائل رھڻ جي چال رک

رديف ـ ڳ

(٩٥) دوست ڏاران دل تنگ

١- دوست ڏاران رھان ھتي دل تنگ
آھہ پروردگارا تو تي تنگ
٢- ڪنھن کي ھت دل جو حال ڪين چوان
مون کي آھي رکو تي جيءَ سان جنگ

٣- ٿل لئي ڪوهه ڪوهه پرڏيهي
پڻ نه پرديسين سان اڙجي انگ

٤- دل ڦري دلبرن کــي دوري
ڇوٽ سان پرپل ڇرهو وڃائي ڇنگ

٥- آه قابو اهــو ڇرڻ ڪان ٻارا
جنهن کي قابو وڏو محبت ولگ

٦- اي ”مسافر“ نه تون ٿئين ها ائين
جي نه سهڻن سندو ڪرين ها سنگ

رديف - ڳ

(٩٦) راڳ

١- رنجهه روحانــي برابر آهه راڳ
درد جـــي لاءِ بهتر آهه راڳ

٢- راڳ رکڻو اڄ نه ڪيو عالم پسند
پر جڳن ڪئي ڪان ڪليل آهه راڳ

٣- گرچه اڄ لئي راڳ جي صورت عجيب
ته به سياڻن لئي نه بدتر آهه راڳ

٤- ڇو نه صورت کي ڇڏي معني وٺن
اڄ به ان پر ڪيميا زر آهه راڳ

٥- راڳ آهي ڪاملن جي ڪسوٽي
عاشقن جي دل جو رهبر آهه راڳ

٦- حال محرم ڇت ”مسافر“ ڇو نه ڪو
آتَ وندر ان لاءِ اڪثر آهه راڳ

رديف - گھ

(٩٧) تن اندر تانگهه

١- تن اندر اي يار تنهنجي آهه مون کي تار تانگهه
هيءَ نه سا، جا قلب ڪنهن جي ڏينهڙا لئي چار تانگهه

٢- جيئن وڏن وڇڙيا جدائيءَ جا رهي تهئن تيز ٿي
آگ جيئن لڙون لڙون کي لوسائي ٿي باروبار ٽانڪ

٣- ناهي جمعيت ڪا جيءَ کي اميد ٿيڻ سان ويئي
يا خدا محبوب ميلي ٽار هي آزار ٽانڪ

٤- ٿيءَ ٿي ماندو جيءُ ۽ اورج جامع المتفرقين
پڪ سگهي پروردگار ٿي ٽاري سڀ هيڪار ڏانڪ

٥- ٽانڪ جنهن من کي "مسافر" تنهنجي ڪيو هيئن بيقرار
يار جي دل ۾ رسائيندي اوس سا ٽار ٽانڪ

رديف - گ

(٩٨) ڏنگ

١- نينهن ڪيئن نر ڪيا نظاري ڏنگ
زن کي پي مرد جيئن بيهاري ڏنگ

٢- زال سهڻي ڪ مهر، هڻي سيئي
ڪيئن ڪيون پرت سي پڄاري ڏنگ

٣- ڏوم دريا، سان مجازي جي
مرد حق بين ڪو آڪاري ڏنگ

٤- جن حقيقي هوا جي ساٿي بوءِ
تن ڪيو قلب پنهنجو ٺاري ڏنگ

٥- سن "مسافر" جو مرشد هادي
مرت سان سنئون ڪيو سنواري ڏنگ

رديف - ل

(٩٩) حال اورڻ

١- حال محرم سان مناسب آهه اورڻ پنهنجو حال
غير محرم سان ڪڏهن نه ڪر دل جي ڪر ڪا قيل وقال

٢- حال اورڻ سان ٿو هلڪو بارڪان بنجي هنيون
پر آهيءَ سان جو ڪري همدرد ٿي دل کي نهال

٣- هر ڏکوئل سان رهڻ همدرد هر آدم جو فرض
آهه همدردي ڏکوئل دل جي لئي هڪ سهڻي ڙال

٤- موڻ کي سو همدرد هٿ آيو ڪيم جيءَ جاهه جنهن
ان سچي همدرد جون لکها پلاءَسون چاڙان پال

٥- ان "مسافر" جو جنهن دم چا سفر ڇا حضر ۾
رک تون همدرديءَ سان ير پنهنجو هميون بالم بحال

رديف - م

(١٠٠) سچائيءَ جو جام

١- پري ڏينم ساقي سچائيءَ جو جام
نشا نينهن جا مغز تي چاڙهه جام

٢- فلڪ تي نه جنهن ڪا فلڪ آئهان
وٺي عاشقن کان تـو جو انتقام

٣- نه آرام تـو عاشقن کي ڏئي
ڪسي عيش تو عاشقن کان مدام

٤- اهو وصل جـو آهه دشمن کتو
هنئين کي ڪريو ڏئي سچو جڳ حرام

٥- انس عاشقن سان عـداوت سدا
مٿس عاشقن جـي سدائين ملام

٦- سچن تون رهين مون سان ساڻي نه مي
فلڪ کان ٿئي پوءِ ڇا سر انجام

٧- مٺل دل کي هٿ آيو آبِ حيات
مڪا جي سچڻ مون ڏي سڪ جا سلام

٨- سچڻ شال سگهڙو "مسافر" ملي
مڃي سان سردار پيڙو غـلام

(١٠١) تاريخ ديوان فاضل بمع شرح تيار ٿيڻ جي

١- دل سان هزار شڪر سنده خالق آنام
بخشين پلارا علم فضيلت سندا انعام

٢- اڄ فيض بخش ڪامل استاد جا سخن
سان شرح ڪيا تيار سندن خاڪپا غلام

٣- تشريح لئي ڪلام جي حجت سندم نه ٿئي
پر ڏان هي سندن ٿي نظر فيض ڪي ڏنام

٤- ناچيز منهنجي خدمت هل ڪن قبول ايڪ
بس بارگه سندن ۾ اهي عرض ٿيا سندام

٥- سيپٽمبر آهه ماهه دوشنبه ۽ تيرهين
جو شرح ٿي ڪلام سندي خير سان تمام

٦- سر ڪيو "مسافر" آس ۾ ٻو سال هي سروش
ديوان فاضل آهه فصاحت ڀريو ڪلام

١٨٧٧ + ٦٢ (آس) = ١٩٣٩ع

(١٠٢) اسڪولي ٻارن لاءِ اسيمبليءَ جو راڳ

١- پاڪ تون پروردگارا! ڪر سدا پنهنجو ڪرم
خوش رکج خالق اسان کي دور ڪج سڀ غم آلم

٢- اي ڌڻي! ٻچڙي سنگت ڪان تون بچائج مهر سان
علم جي بخشش ڏجان ڏانار ڪا اعليٰ آنم

٣- خوش رهن استاد سائن مٺ يا خدا!
عمر گذري سوڀ سان رکجان پلارا لڄ ڀرم

٤- وات جا نوڪي وڏي سائي اسان کي تون وناه
پاڪ نالو تنهنجو دل ياد ڪريون دمبدم

٥- مهرسائين سان "مسافر" جڳ اندر هادي! ملاه
ٻال سان هرهنڌ پرائج سڀ سان نيڪيءَ جا قدم

(١٠٣) مرحوم خان بهادر مير غلام محمد خان ٽالپر جي ياد ۾

١- اي قلم! تحرير ڪرتون توکي اڄ تازو الم
خان بهادر مير صاحب جو ورتو ناهه غم
٢- ڪلمڪتو ڪاڻو سدا ڪٺ گل اهو اڄ باغ ۾
بلبل- بيمار جئن آهن سيئي دلسوزيون پسم
٣- چا سندس رخ نور پرٻل چا سندس دل صاف نيڪ
چا سندس هئا عقل ۽ ويچار وارا نيڪ ڪم
٤- صحبت ۽ تعليم جو عاشق سچو صاحب سچي
خير ڪارن خلق جي قربان ڪيئين ڪيڏي رقم
٥- عدل ۽ انصاف ۾ اڳرو سدا مرحوم هو
هو يتيمن جو ابو ۽ بيڪسن جو پت پرم
٦- روح ان جو شل سدا فردوس ۾ فائز رهي
دل سان سڀ ساڪن "مسافر" ڪن دعا تا دمبدم.

(١٠٤) تاريخ طبع ديوان قادري

١- وئي لاڙڪاڻا ڏي چڪي قسمت سندم زمام
ديدار دوستن جي سان حاصل خوشي ٿي جام
٢- صاحب علي محمد سو قادري رئيس
جنهنجي پسڻ جو دل کي گهڻو شوق هو تمام
٣- آن جي ملڻ جو هرف سرير پاڻ سريم خوشي
نهڙو بزرگ سو هو پڌم جهڙو ايڪ نام
٤- آت سڻن ڪيو مطالع "ديوان قادري"
ڇپجي اڳري، ٿيو نه اڄا هو اهو تمام

٥- پڙهندي ڪلام دل کي مسرت سري گهڻي
مضمون دلپسند عبارات خوش نظام

٦- ڀاٽاڀو بحر طبع رسا ان بزرگ جي
موتي ڪي معرفت جا منجهس بي بها ملهام

٧- آل- عبا جي حب سان زينت ڪلام کي
ذڪر- حقيقت آهه نيو ظاهر مجاز سام

٨- هر نظم آهه باغ بلاغت جو ۽ بهار
هر بيت گل شگفته معطر ڪيو مشام

٩- ديوان قادري جي ٿي توحيد ابتدا
روحانيت جي رمز الهيءَ جو مٿو انجام

١٠- شل يادگار قائم هوءِ قادري سندو
تاريخ طبع نظم جا دل ۾ امنگ آئيام

١١- ات شڪر- غيب ڪولي "مسافر" چيو سروش
ديوان قادري ٿيو عجيب گلشن- ڪلام

سن ۱۳۵۸ هه = (ي) ۱۰- ۱۳۶۸

رديف. ن

(١٠٥) جان قربان

١- تو جڳائي جي ڪربان جالي متان قربان جان
هن مٺي محبوب ڪان مون کي مٺي شيءِ ڪا ٻڪان

٢- پيو ڪريان خدمت سنده اي خوش لقا دلدار يار
پاڻ کي چاڻان انهيءَ خدمت ڪري آءٌ ڀاڳوان

٣- پاڻ کي جيڪي ٻتوڙيان تنهنجي خدمت ۾ سوجوڳ
دستہ بستہ آهيان حاضر اکيان تو مهربان!

٤ـ جاڀا! جيڏن ۾ تنهنجي عشق ڪان مون افتخار
جوڳ آهي جي جوان اڄ ھاڻ ڪي خانن جو خان

٥ـ ورد مون محبوب ڪارڻ ٿيو "مسافر" روز شب
يا خدا! محبوب منهنجي تي رهين تون مهربان

(١٠٦) يار جي جدائي

١ـ ڪالهه هن جائي ڇڏيم جائي نه اڄ سيئي ڏسان
سي اُجهاڻا ماڪ اڄ ٻرين ٻنان پيئي ڏسان

٢ـ ڪلهه ڪيم جن سان رهائيون اڄ نه سي ٻسجن ٻرين
ڪنپ ڪري آڏران ڪئي محبوب ڪي نيئي ڏسان

٣ـ نيو نهوڙي نيهه هئي! جا ڳهس جتن لئي ڪينڪي
هاڻ هئي هتڙا هٿان جو وٽ هٿان وئي ڏسان

٤ـ جي ڇڏيان ها ڪينڪي پيچو پياري يار جو
ڳڏ هجان تن سان اڄ هٿ ڪين تي جيئي ڏسان

٥ـ يا خدا مهرئون "مسافر" يار تون مون ڪي ملاءِ
سا ڪرم تنهنجي سڄڻ سردار سنجهيئي ڏسان

(١٠٧) ڪرن ڪوڙن جي آزمائش

١ـ زماني ۾ ڪري ڪوڙا ڏٺا ڪئين آزمائي مون
صرافن ڪان سکيس جئن، ڪسوٽيءَ تي تئن لڳائي مون

٢ـ ڪلام الله ۾ قادر چيا خناس کي ماڻهو
وجهن وسواس سينن ۾ ڏٺو تن کي چتائي مون

٣ـ رکي دل ۾ دغا توسان ظاهر رهندا تو جهڙا
رهي موسان مون جهڙا وري ويندا رڳائي مون

٤ـ ٻيا ماکيءَ مثل منهن ۾ اندر ۾ زهر جا ڪيڙا
مٺاڻ جيپ نوش دل ۾ نيش جاچيا ڏک پرائي مون

٥- خدا فرمايو ”اي انسان! اهڙن ڪان پنهنجي بچ تون“
بچائي آءٌ ٿي سکيندس، چڙهيو ايئين رنگ رچائي سون

٦- ڪيها ڪندم نمـا اهڙا عزيزن ۾ بـِـ ٿيا هرجا
لکن جو اُهنائن ۾ ڏٺــو لڪيو لڳائي ســون

٧- ڪلي سي ڪوٽ ساڻ چالن، روئن هن رهيا جو تن وٽ
”مسافر“ مهل سر معلوم ڪيا نانگا نچائي سون

(١٠٨) رمضان شريف جو جاڳو

١- ڇنون صد بار بسم الله مبارڪ ماهه هي رمضان
هنئين جو ٺار بسم الله مبارڪ ماهه هي رمضان

٢- ٻماري پاڪ پيغمبر ڪيو تاڪيد مهڙيءَ ۾
ڏسي رمضان ٿيو خوشتر مبارڪ ماهه هي رمضان

٣- خدائي تات جو مهينو صبر صلوات جــو مهينو
ڀلو برڪات جو مهينو مبارڪ ماهه هي رمضان

٤- خدا جي تات ۾ تاري ڪريو هرڪار سوڀاري
سجائي عمر ٿئي ساري مبارڪ ماهه هي رمضان

٥- پڙهو قــرآن قربن سان سٺو ختما سچي من سان
صلواتن ۾ سلامن سان مبارڪ ماهه هي رمضان

٦- ڏسي رمضان جون راهون سرهون سيني ڪي سرهايون
اکيون الله در آهون مبارڪ ماهه هي رمضان

٧- دنيا آهي گذر جو دم ڪريو ڪو عاقبت لئي ڪم
عبادت ۾ رهــو هردم مبارڪ ماهه هي رمضان

٨- سڳوري ماه ۾ هوئي ڪري دل صاف تو ڌوئي
لقا حق جو ڏسي سوئي مبارڪ ماهه هي رمضان

٩- ڪيو دل سان ڪدورت کي وئو ايڪي جي ٻورت کي
ڏسو قومي ضرورت کي مبارڪ ماهه هي رمضان

١٠- "مسافر" صاف دل ڏاريون سچيءَ دل سان ڪلي ساريون
ٻروون ايمان جون پاريوه مبارڪ ماهه هي رمضان

(١٠٩) تعليم سان دل

١- مت من لائي ادا رک دل تعليم سان
ڏيان ڪـي آئي بجا رک دل تعليم سان
٢- علم اندر جون اکيون آهه سدا سمجهه تون
شوق ڪري سک سدا رک دل تعليم سان
٣- جڳ جو ڏندو يا هنر علم بنان ٿيو نهر
غفلت ڪر ڪيم ڪا رک دل تعليم سان
٤- علم ۾ ٿي مان آهه شرف وڏو شان آهه
ان مان سڃاڻين خدا رک دل تعليم سان
٥- علم ٿي اخلاق آهه اُن مان ٿي دل چاق آهه
فل سو ڪري رب عطا رک دل تعليم سان
٦- علم بنان بـي خبر آدم چئو آهه خــر
علم ۾ آهــن نفعا رک دل تعليم سان
٧- هاڻ وڏو سک ٿيو پال ڪو سرڪار ڪيو
ويليئي گهر سهنج نيا رک دل تعليم سان
٨- جو نه اجا پي پڙهي ڪمبختيءَ سو چڙهي
تون ته ڪري وس رک دل تعليم سان
٩- وجهه نه وڃائج هتان پوهه "مسافر" متان
هٿ هئين ارمان جا رک دل تعليم سان

(١١٠) رات ۽ ڏينهن

١- تنهنجي صورت منهنجي سهني ۾ سمائي رات ڏينهن
توڙي جا ڳالهه پاسهان ساسهون ٿي سائي رات ڏينهن
٢- ياد ڪيري تنهنجي دلبر منهنجي دل جو قوت آهه
ني ولدر اهڙي نه منهنجي من ڪي ڪافي رات ڏينهن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٣- تنهنجي ٻولين جي ٻڌڻ جو اي مٺا مون اشتياق
منهنجي جيءَ کي آهه بس جهوري ڇڏيائين رات ڏينهن

٤- آهين تون دنيا ۾ اي محبوب منهنجي لاءِ بس
ڪين ليکيان خلق جي لائي لڳائي رات ڏينهن

٥- آسري تنهنجي ملڻ جي تي ”مسافر“ پيو ٽڪي
جيءَ ۾ جوڙيم جاءِ تنهنجي سان صفائي رات ڏينهن

(١١١) درد ۽ دل

١- هن درد پري دل جو آواز سڻايان سان
بي درد جي دل کي پي پردرد بڻايان سان

٢- هڪ نيڻ سان (دجله) ڏس ٻئي نيڻ سان (سندو)
ان آب سان هيءَ آتش دردن جي اُجهايان سان

٣- جنهن تير نظر جي سان دل ساري ڪئي زخمي
تنهن محب جي سر ڪِن جو سر هر ڪنهن لڳايان سان

٥- هن درد جي چقمق کي سک سهڻي ڏني سائين
جيئن مهر سڄڻ جي کي دل سان هنڊايان سان

٥- ساماڻ ”مسافر“ ڪو ڪُڪ، صبر سدائين تون
پوءِ عشق جي منزل جو آرام ٻڌايان سان

٦- هن عشق جي منزل ۾ ساماڻ صداقت ڪو
آرام ”مسافر“ بس اِن رهت پرايان سان

(١١٢) بالغن جي تعليم

١- اُميد اٿئون سنڌ سڄي شاد ڪنداسون
ڏئي علم سندو آب سڀا آباد ڪنداسون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٢- همت جي ڪمر ٻڌي ڪشي پنهنجي وطن مان
سڀ ترت ٽوڙي جهل کي برباد ڪنداسون

٣- جي عالـم ۽ ـرائيندا گهڻا پائـر پيٺر
پڪ آهـ ته پـوءِ الفت اتحاد ڪنداسون

۴- لڪري جي جهالت جو وڍو پوٽ وطن مان
سر علم ۽ صحت ۾ پـوءِ اولاد ڪنداسون

٥- سڀ بالغ مردن کي ۽ زالن کي پڙهايون
مضبوط ائيـن قـوم جـو بنياد ڪنداسون

٦- ري عالـم ٿئي ڪونـه مدارو ۽ تـرقي
سڀ علم سان بي علم پيي دلشاد ڪنداسون

٧- سچ قوم جي بهبودي تي تحريڪ اٿئي ۽
تن من سان "مسافر" سڀ امداد ڪنداسون

(١١۴) ڪراچي جو مسافرخانو

١- ڪراچي جو مسافرخانو هردم ياد رهندوسون
خوشيءَ ۽ خير سان گذاريون سون سو دم يادرهندوسون
٢- ڪٿي جو ڪو ڪٿي جو ڪو اچيو گڏجن مسافر تا
اچيو اورين هڪٻئي سان سک غم ياد رهندوسون
٣- مليون گنمبت جون ماڻهون ذاتل ۽ پان ۾ قسمت سان
مثل مائن ۽ ڀيڻن جـي ونڊيون غم ياد رهندوسون
٣- ڪاو، آهـ ـر چڱا جوڪا پٺـي قربـانتا ماڻهو
سدائين شهه نوازيـو برڪ بالم يـاد رهندوسون
٥- سيٺي بـاوقا ماڻهو هٿا سـي پير صاحب جا
منجهن مولائي هو سو مرد دم دم ياد رهندوسون
٦- دنيا سـاري مسافرخانو آهي ڏس "مسـافـر" تون
ونڊيو جنهن قرب دل ۾ سو ٿي آدم ياد رهندسون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٧- "مسافر" ياڻ ۾ ويهي جتي ڪن حال ڏک سک جا
اتي ڪي زخم دل جو تو مرهم ياد رهندوسون

(١١٥) رب رحيم ڪريم جلشانه

١- ڏٺي خالق - ارض ۽ آسمان
سڄي خلق تي قادر - مهربان
٢- ڪرين پرورش پيار سان جڻن، نه ڄڻن
سگهن ماءُ ۽ پيءُ ڪري سنجهه جهان
٣- ڪرين بيڪسن تي ڀلايون ڀلا
هدايت حمايت سنده ِتي عيان
٤- صدا صبر ۽ شڪر توفيق ڏات
اسان کي ڪرين تون عطا ايءِ مٺان
٥- سدا سار تنهنجي "مسافر" ٿمر
سنده ذڪر ۾ محو عقل ۽ زبان

(١١٦) يوم - پاڪستان تي اسڪولي ٻارن لاءِ ڏاهيل

١- سدا سلامت بـالم بحـال پاڪستان
رکيج ڪرم سان تون رب ذوالجلال پاڪستان
٢- علم اُنهيءَ جو سدا هوءِ بلند ۽ بالا
هميشه هوءِ سان سرسو بـ شال پاڪستان
٣- ڪندا بـ مؤمن تن من ۽ ڌن ٿتس قربان
رهي دنيا منجهه نرمل نهال پاڪستان
٤- سڏبون جا سچ پچ اسلام جي ڪماليت
مدار ان جو سراسر ڪمال پاڪستان
٥- جي ملڪهرا جڳ ۾ هون هن حڪومت جا
ڪري انهن کي سدا پائمال پاڪستان
٦- مڙني "مسافر" ديسي گهرون دعائون دلئون
رهي سلامت سرسبز سال پاڪستان

(١١٧) نعت حضرت رسول کريم صلعم

١- يا محمد شفيع هردو جهان | آنکہ معراج کرد طرف منان
٢- خاتم الرسل افضل انبيا | ماحي جملہ معصيت مارسان
٣- حرمت آل وصحب خويشم کن | با جمال جميل خود شادان
٤- يا خدا دائما تنزل کن | بروي و آل و صحب وي پاکان
٥- دمبدم بي نہ بي صلواة و سلام | و افرو بي عدد نثار روان

٦- تبضرع توبي "مسافر" حوان
عاقبت خير و مجلس ذ بشان

رديف - ط

(١١٨) اڇو وڇو

١- سونهي لئو ڄڃن در هرهر اڇو وڇو
سڄڻن ساڻ سڏ ني باڪل بهتر اڇو وڇو
٢- ناهي گناه هرگز ڪنهن دم بہ پنهنجي گهر
پر ماڻهو نہ آهہ ڪو پر گهر اڇو وڇو
٣- جڳ پر اڇو وڇو ڪان سوا ڪونہ ڪو ٿئي
مقصد بنان سونهي ئي ٿئو پر اڇو وڇو
٤- گهر ويٺي شينهن پڻ تو سري بڪ جهان ۾
پورهئي پنيان وٺيئي جڻ ٿئن ڪر اڇو وڇو
٥- ڪ جي سچي "مسافر" من پر اٿئي نہ بس
پاڻ ئي ڪندو پيارل ڪنهن پر اڇو وڇو

رديف - و

(١١٩) دلدار آيو

١- ڍلي ۾ جي ڪري جاني وٺم دلدار اڄ آيو
ڏيان قدمن تان قرباني وٺم دلدار اڄ آيو
٢- مٺا! هيءَ دل سندم ساري جدائيءَ جي جفا ماري
خدا ڏٺي پنهنجي ستاري وٺم دلدار اڄ آيو

٣- ڪربان ڇا دل جي خوشي ظاهر لڪن ڪان آهه جا باهر
وسيلو ٿيو خدا واهر وٺم دلدار اڄ آيو
٤- پڳي منهنجي غريباڻي ڪئي تــو شاهه شاهاڻي
جواني بار شل ماڻين وٺم دلدار اڄ آيو
٥- اچو تنهنجو مٺا جاني بلاشڪ دلفزا جاني
اکين منهنجين تي آ جاني وٺم دلدار اڄ آيو
٦- کلي اڄ بخت جي روزي ڪئي تو رونق افروزي
"مسافر" ويئي دل سوزي وٺم دلدار اڄ آيو

(١٢٠) نصيحت

١- هل تواضع طريق تون هر سو
ڪل مڪو سڀ سان يار رهه خوشخو
٢- حق ڪنان تون هٿن نه موڙج منهن
ڪيم پنهنجو لڄاءِ نام لکو
٣- ڪنڌ سڪلو ادا سڄو سيٺي
فاخته جئن نه بول "ڪهوا ڪهوا ڪهو"
٤- لاهه چاڙها اچـن گهڻا درپيش
ڪر تحمل گهٽي نه ڪر "هاهو"
٥- حق ڪنان تون سيٺي حالت
ڏس "وصالي" ڏسي جا خاصي خو
٦- "ناوڪ اندر ڪمان ِ خود دارد
شاهدان را بهانه در ابـــرو"
٧- نــام مرحوم نيڪ اُستاد ن
ڳانجي پل "مسافرا" هرڪو

(١٢١) حيران دل

١- ڇا چوان؟ هٿي! دل ڪئي حيران منهنجي يار تو
تير ِ مژگان سان مٺا! اکيرو ڏنو آزار تو
٢- سهٽي اک تنهنجي اکٽي هيو قهر جو پاتي ڪجل
ظلم جو غازه ڏنو ذرو منهن تي مکيو هيو ڏار تو

٣- دام زلفن جو پکيڙي خال جو داڻو رکي
مرغ دل کي صيد ڪيو صياد جو پندار تو

٤- ڇو نه هاٿي ڪير ٿيندو ڪينڪي تنهنجو شڪار
شير کي روباه کان ڪمتر ڪيو تڪرار تو

٥- مون ڇيو ٿي آهه تان ابندس ڪري شاهي شڪار
پر ڪيو نخچير نيڻن جي ٻچي تلوار تو

٦- زيرکي ياتي، زبوني ني هوائي هوش ويو
من "مسافر" ٿيو نوائي ڇا ڪيو اسرار تو

(١٢٣) مون کي معلوم نه هو

١- قد سنده سرو روا هو مون کي معلوم نه هو
دل جي گلشن ۾ عيان هو مون کي معلوم نه هو

٢- غمر سند نوڪي جلايوم ٻي جيءَ کي افسوس!
تنهنجي ڀاچي ۾ امان هو مون کي معلوم نه هو

٣- هجر جي رات جي اونده ۾ رهيس تنگ گهڻو
منهن سنده نور نشان هو مون کي معلوم نه هو

٤- يار مژگان سندي تير سان ڪيو مون کي شڪار
يار وٽ تير ڪمان هو مون کي معلوم نه هو

٥- اي سڄڻ تنهنجي قدم پاڪ سندو خاڪ ذرو
سرمه ديده جان هو مون کي معلوم نه هو

٦- هاڻ سڀ ڏوه سندم معاف ڪجان اي محبوب
ڏوه سڀ منهنجي هتان هو مون کي معلوم نه هو

٧- جا پلي پاڻ ني آئـي، سا نه چئبو تـه پلي
مون کان تقصير زبان هو مون کي معلوم نه هو

٨- حق "مسافر" کي ڏنو هٿ ۾ هينئر واه! سراج
بي بقا سارو جهان هو مون کي معلوم نه هو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(١٢٣) سنڌ جو ادبي واڌارو

١- هي سنڌ ساري جا هوندي سوندي سڪي ٿي پنهنجي ادب کي ساريو
سڏي ٿي مادر وطن پٽن کي نماڻين نيڻن نمي نهاريو
٢- چوي ٿي مادر وطن تہ جهولي ۾ منهنجي جهوليا عجب پٽڙا
ڏسو تہ ”فيضي“، ابوالفضل يا ”ابوالحسن“ ڪٿن ڪٿم آجاريو
٣- چون ٿا ڄ سنڌ ۾ نہ آهي ادب ذخيرو ذرو رهيو ڪو
چوان وڏي سڏ اهو تہ بهتان ڪوڙو مون تي ڪڍڻ وهاريو
٤- خدا عطا ڪئي سا مون کي لياقت جا ٻين ٻولين کي بخش ڪيائين
پٽن ڪيو اڄ نندڪو مون کي جنهين نہ سوڌيو لڪي سنواريو
٥- ادب نہ جنهن ديس ۾ ميسر سو آهي ناهي تہ ڳالهہ ساڳي
ادب نہ جنهن قوم ۾ قراروڙني اها نيٺ وقت سارو
٦- اسان کي هوندو ادب نہ پنهنجو تہ ٻين ٻولين تي فخر ڪهڙو؟
آٿو خدارا اي اهل علمو ادب کي پنهنجي سڀ سنڀاريو
٧- ادب مرزا قليچ مرحوم هئي هئي! ويسا گذاري
وڃي ٿي ان جي ڪم ٿيو جي آهيو جيڪرا سي سا جاريو
٨- ٻني جا ”سوسائٽي ادب جي هئي سنڌ مسلم“ سا وٺي ڪاڏي؟
ها ۾ افسوس ڀڙي غفلت تي قوم جي ڪو ڌيان ڌاريو
٩- ڪمر ڪشي جن ادب جي لئي اڄ ٿيون سيئي تن سان ٻانهن ٻيلي
جهجهڻ ڪئي تو چير ڪجهيو ٻئي جي شوق پنهنجي هٿين وهاريو
١٠- پڇي سگهي جا وطن جي خدمت ڪريون ”مسافر“ سا فرض چائي
وطن پيارو پياري ٻولي نہ آهي واجب تہ ڪي وساريو

(١٢٤) ڏسو

١- خاڪ، قلم جو ساز سڻيو تنهن ساز جو ڦل گلزار ڏسو
آب ڪلر جت راز رکيو آت راز جو ڦل خس خار ڏسو
٢- پل نہ ڏيکيل هوء تازء، مگر جو هوندو منجهس سو ٿيندو پڌر
گند سگند لڪي نہ ڪڍهن. پل پئي ۾ مٿس کو بار ڏس

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۳- سان دعا ڪن ڪجھ ٿي پٽ پاڙ ٿلهي برباد ڪري
عڪس عجب سڀ باطن جو ظاهر ۾ دنيا اسرار ڏسو

۴- حق جي خواهش پنهنجو ظهورو چاهيو نظر ڪان پاڪ رکي
هيڏي دعاه خليل (ع) ڏسو قارون هوڏي نروار ڏسو

۵- من ۾ "مسافر" هوء محبت پاھر پل ڪوڪتن ۾ جوي
ڏيک جي الف وارو دنيا ۾ نيٺ ٿئي بيڪار ڏسو

(۱۲۵) دل ٺار نالي وارو

۱- حضرت نبي محمد (صلعم) دل ٺار نام تنهنجو
خيرالبشر لقب تنهنجو خير الا نسام تنهنجو

۲- مالڪن جي جت نہ حاجت آت تو قدم گھمايا
عرش برين ڪان اعلي آهي مقام تنهنجو

۳- ختم الرسل تون صاحب سردار سڀ انبين جو
پيارو تون پاڪ رب جو افضل ڪلام تنهنجو

۴- آوند هہ ڌري ضلالت ۽ ڪفر جي دنيا سان
جلوو پڌر جنهين دم ٿيو جڳ ۾ جام تنهنجو

۵- سرڪش سهٺي مخالف ساري سي تو مڃايا
قادر بنايو قيصر، ڪسري غلام تنهنجو

۶- شافع جهان اشفاعت محشر ۾ جت ڪندين تون
انبيا اچي پرهندا آت سڀ سلام تنهنجو

۷- انسان ۽ فرشتا سڀ سان تنهنجا تابع
جيءَ سان جڙيو جنن پي پيارا پيغام تنهنجو

۸- تارا نيا هدا جا پوڙا نيا پڌن لئي
پيتو پريت سان جن پر فيض جام تنهنجو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٩- هردو سرا ۾ آسرو آهي تون هاديا
طلبي ڪرم "مسافر" سوالي سدا تنهنجو

(١٢٦) قومي ترانو

١- رک رب" پاک پاڪستان سوڀ شان اسان جو
قربان مال، تن، من سنڌڙي شان اسان جو
٢- مادر وطن جا آهيون ٻچا هڪ سپوت هردم
هردم بحال هرهڪ مسلم جوان اسان جو
٣- سنڌي، مهاجر آهيون هڪ ٻئا هم وطن سڀ
ويو دفع سارو ويڇو ٿي ديس مان اسان جو
٤- هڪٻئي سان صاف سيني آهيون اسين بلاشڪ
هڪٻئي ۾ بد نه، ڪوئي آهي گمان اسان جو
٥- آهيون اسين ٻه ٻانهون پنهنجي وطن جا قائم
ايڪو سنهي سراسر ٿيو هر زمان اسان جو
٦- پنهنجي وطن جي خدمت خاطر تيار آهيون
پل تجربو ڪري اڄ سارو جهان اسان جو
٧- مسلم جوان ٿينجي بزدل رهون نه هرگز
سيني ۾ جوش قومي آهي عيان اسان جو
٨- همت اسان جي هرگز آهي نه هارڻ جي
هر حال ۾ لڳي ٿو سر ديس سان اسان جو
٩- دل سان ڪنداسون دنيا ۾ سنهن مٿي وطن جو
ناموس تالو ڪٿائي پل هر زمان اسان جو
١٠- سينا سپر "مسافر" هردم وطن جي سڌ ٿي
هرگز نه، پير هٽيو ميدان کان اسان جو

(١٣٧) مرحوم شمس العلماء ميرزا قليچ بيگ، صاحب

١- قابل قليچ ميرزا هڪ با خدا هو
عالم عمل جو صاحب درويش با صفا هو

٢- آل - نبي جو عاشق سڀ سان سنديس اچي دل
راه - وفا تعصب کان هو بنهه جدا هو

٣- آن جي قلم کي قادر بخشي عجب ڪلا هئي
عادل اتڪ مصنف شاعر به حق نما هو

٤- سنڌي ادب خزانو پربور ڪيائين پالڻون
اهڙو نہ سنڌ مادر ٻيو پيدا ڪيو ويا هو

٥- هو شاعريءَ جي نڪتن رمزن جو خوب واقف
سڀ نظم نثر ان جو دلچسپ بي بها هو

٦- دڪان فيض بخشيءَ هو هئس کايل سدائين
سڀ علم شائقين جو ميلو وٽس سدا هو

٧- پابند وقت جو هو اڻ ورچ ۽ جفاڪش
شب خيز شوق طاعت ۽ طالب - دعا هو

٨- دنيا سان دادا پورو اوني سان آخرت جي
ظاهر ۾ هو امير ۽ باطن ۾ پارسا هو

٩- لک جهڙا فيصلا ڪيا انصاف عدل سان آن
ماجسٽريٽ جڏهن هو مرد بي ريا هو

١٠- هو سال اوڻيهون ويهن صديءَ جو وارد
جولاء ڏهن ٽئين ٿيو راهي راه - بقا هو

١١- من تي مڙهيا "مسافر" روحاني فيض ان جا
فيض مرد فائق مرحوم ميرزا هو

رديف - ه

(١٢٨) علم

١- دل سند و ۽ عقل جو سهڻو سڌارو علم آهه
سچ پڇو هي ساري عالم جو اجارو علم آهه

٢- علم ڏاران ڪيئن سڄاڻي آدمي پنهنجو ڏڻي
جڳ جي سڀني ديس توڙي قوم جو سينگار علم

٣- آهه سڀڪنهن ديس توڙي قوم جو سينگار علم
ساهه جئن هر سمجهه واري کي پيارو علم آهه

٤- شوق دل جي سان پرايون علم پائر پيرون
جو ڏسي سڀئين واٽ سو سونهون سنهارو علم آهه

٥- علم بخشڻ جي نوازش ڪر اسان تي اي ڏڻي!
اي سپاجها! حال سڀ جو تو کي سارو علم آهه

٦- ديس ۽ پرديس ۾، آڻ هوند توڙي هوند ۾
ڪيو ”مسافر“ چؤطرف نوري نظارو علم آهه

(١٢٩) ڏڻيءَ در سوال

١- رَحيمُ الرب“ غفّاري تونئي سبحان يا الله
عَليمُ“ السميع“ جبّاري تونئي منّان“ يا الله

٢- بحق مصطفي السعد ڪه سيد نا جناب احمد
و اربع يار - آن امجد بڪن احسان يا الله

٣- ڪريمي يا خدا اڪبر بحق آل آن اطهر
شده عصيان من اڪثر تونئي رحمان يا الله

٤- نه آثام و سعه دارم گنهگارم گنهگارم
از سر تاپا شر مسارم شدم نادان يا الله

٥- معصيت من شده امت بسا - دريغا ميكنم برها
عطوفت تو مرا ملجا - منم غلطان يا الله
٦- دلم عصيان مي ورزد - بتم بي چاره مي لرزد
كرم تو اثمم آمرزد - شده حيران يا الله
- مبين بد فعلم اي واحد - بحق مصطفي شاهد
بكن دارين يا واجد - عفو عصيان يا الله
٨- بفرمان بنده را باري - به غيث رحمتت باري
مرا مامون تو داري - دز اين شيطان يا الله
٩- بهر وقتت همي خواهم - كه من مشتاق حيوانم
ز پيش مرگ خود مانم - به عربستان يا الله
١٠- به بينم روضه منور - ببوسم آستان انور
به احسان تو يا اكبر - شوم خوش جان يا الله
١١- به عشق خويش كن مجنون - به اين دنيا بكن محزون
نمي خواهم دنيا مجزون - مكر احسان يا الله
١٢- الاها يا كرم احسن - طمع دنيا زمن بركن
بعشق تو شود دل من - بكن فرمان يا الله
١٣- عطا فرما شريعت من - طريقت هم حقيقت من
به بخشائي طريقت من - تو مرا منان يا الله
١٤- الاها آتني غافل - احسانات لي اجعل
بوحد انيتك واصل - شوم قربان يا الله
١٥- وهب توفيق لي اكثر - ذنوب لاآثم تغفرمن
عيوب المذنب تستر - بهر آوان يا الله
١٦- خداوند بده نعمت - به خويشانم بكن رحمت
به استادم شود عظمت - به مغفوران يا الله
١٧- بحق مصطفي انور - شود آسان بما محشر
خوريم آن جا اران خوش بر - روم بجنان يا الله
١٨- رجاه من تو بر آري - زمن مقبول كن زاري
به قلبم ذكر كن جاري - بكن غفران يا الله

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

١٩- چون آيد مرگ مـــن برسر – بگويم ڪـلمئہ مظهر
شوم با ڪرم يـا اڪبر – شهادت خوان يا الله

٢٠- الايا آدم الا ضعف – "صديق" المذنبي الخف
الا هـاذالمڪان قف – قبل الرحمان يـا الله

نوٽ:- هي فارسي مناجات ان وقت جي ناهيل آهي جڏهن اجان آئون ٽريننگ ماستر هوس. نڪا ٽريننگ ڪاليج ۾ تعليم ورتي هيم ۽ نه فارسي يا عربي صرف و نحو جي تعليم يا علم عروض ۽ قافيه جي واقفيت حاصل ڪئي هيم. تنهنڪري فقط پنهنجي اوائلي وقت جي جذبات جي يادگار طور، هيءَ مناجات اصلوڪيءَ حالت ۾ هت درج ڪئي اٿم. ٻهرحال منهنجو تخلص "آهہ ضعف" پوءِ "خادم" ۽ آخر "مسافر" قائم ۽ مشهور ٿي ويو.
محمد صديق

(١٣٠) مناجات

١- اڪين ٿورا ٻنده آهن سوين احسان يا الله
بيان ڪڏهن نہ ٿي سگهندي ڪنان انسان يا الله

٢- هيئان ڪک جي ٻيو آهي، لک ٻچائين تون بلائن کان
نہ ڪا ڪجھ جي خبر آهي، آهيون نادان يا الله

٣- نہ طاقت ٿئي ٿي تنهن جي نہ امرن تي آهيون عامل
غافل غفلت ۽ غلطين ۾ آهيون غلطان يا الله

٤- دروغن ۽ دغا دولاب ۾ بــرباد دم آهن
خطائون ٿيون ٿين خاميون گنهہ عصيان يا الله

٥- اهي سڀئي ڏسي ستارا ڍاڪهارا ڪرين ڍاڪهون
ڏڪين تو پاڪ بخشين تو تون ٿي رحمان يا الله

۶- ڪئين ڪوجها ٿين ٿا ڪم لڌئون ٻه فضل تنهنجي سان
ڏئين ٿو روز هرڪنهن کي اي روز رسان يا الله

۷- ڪروڙين خلق خلقيئي سڀ نباتي، معدني ذي روح
جوڙيئي تن لئہ طرحين طرحين ڪهڙو سامان يا الله

۸- سڏي نوڪي نو جيڪو پِي ڄٽي کهڙي بہ ٻولي ۾
ٻڌي سمجهي اڳهائين تو عرض الحسان يا الله

۹- ڪرين تو وڙ وڏا واحد تون سيڪنهن نيڪ ۽ بد سان
توتي پورا نہ ٿيا آئيون سنده فرمان يا الله

۱۰- سخي خالود خداوند ٻاجهہ ڪنڌڙ خير بخشيندر
پلايئن پال سان پرايل سچا، سبحان يا الله

۱۱- ڪهڙو عاجز هيڻو اپرو سنده ٻانهن ۾ آهيان سان
ڪنهين جي ڪان ڪنهن ڪمي جي ڪمي ڏي ڪان يا الله

۱۲- ڏئين ڏينهن رات تنهنجي تات استغفار وائي وات
ڇڏائين سڀ برائي بات اي حنان يا الله

۱۳- جوڙيئي جنهن لئي سڄوئي جڳ چئي لولاڪ جنهن بابت
انهي پنهنجي پياري ڏانهن ڏئين ايقان يا الله

۱۴- ”صديق“ آهيان ڪهڙو عاصي عفو عصيان ڪر سيئي
لڏائج دار دنيا مان بمع ايمان يا الله

(۱۳۱) تعليم

۱- ٻاڙ جا ”تنظيم“ جي تحقيق سا ”تعليم“ آهہ
انتها مقصد جي منزل ۽ ابتدا تعليم آهہ

۲- جاٻہ زنده قوم سا روح سان تعليم جي
سا قوي ٿي قوم سچ جنهن جي غذا تعليم آهہ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٣- سوجھرو تعليم سڌجي جھل اونداھي اگھور
”رب زدني“ ڪئي پاڙڻ التجا تعليم آھ
٤- ”ڪل مسلم مسلمه“ فرمان پيغمبر سندو
ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جي رهنما تعليم آھ
٥- جاچ وجه اي قوم مسلم منجھ، ڪريان جھاتڙي
بس رهي باقي وجي منجھ، قوم جا تعليم آھ
٦- ڪٽنب ۾ ٽي چار ياڳي عام ۾ سڀ ڪو جزو
ايءَ ۾ سالم سنڌ ۾ مسلم جي ڪا شڪل آھ
٧- جھل جي ظلمت ۾ کھوئي قوم ڪان ٿئي ڪاروبار
ساري ڪوشش رائگان ٿيئي سواءِ تعليم آھ
٨- فرض مرشد تي مريدن کي ڏسڻ رستو اهو
دين دولتمند هر ڪنهن جي سخا تعليم آھ
٩- ائين ٿئي جڏهين نڌهين لئي ٻار پيڙو قوم جو
قرب ۽ همت سان ٿيئي ٻي بها تعليم آھ
١٠- اي مسلمانوا پڙهايو ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون
جسم سالم قوم جو رکندي اها تعليم آھ
١١- شڪر مولي جا ”مسافر“ ڪر صداقت سان سدا
سهٽي خدمت قوم جي ٿي تنهنجي لاءِ تعليم آھ

(١٢٣) تاريخ طبع فردوس غوثيه

١- ٿيو طبع با لطافت فردوس غوثيه
هر روح لاءِ راحت فردوس غوثيه

٢- سيد سڳوري شاه علي ڳوهري ڪڇي
جس جو ڪه ڪيو ڪتابت فردوس غوثيه

٣- بخشيندو دهر اداڻ الهيءَ ڪي سچو دلي
ڏيکاري جنهن صداقت فردوس غوثيه

۴- مضمون دلپسند فقيرالي ٻول چال
پڻ نظم ۽ سر نزاڪت فردوس غوثيہ

۵- مرشد جي حب سهڻي سمايل ڪتاب ۾
حق عشق جي عنايت فردوس غوثيہ

۶- سرچشمہ و پاه غوث جدا رکہ اکين مٿي

۵ ۳

هجري ٿئي، سنہ طباعت فردوس غوثيہ
(۱۳۵۸ ھ = ۱۸۶۰-۵۰۳)

۷- سنہ عيسوي سروش "مسافر" کي هيءَ چيو
بارخ حق و عبادت فردوس غوثيہ

۸ ۷

(۱۹۳۹ع = ۱۸۶۱×۷۸) ۱۹۳۹ع

رديف - ي

(۱۴۳) لاشريڪ محبوب

۱- ترازو ۾ دل ۾ تکي توڙي توري
ڏٺو مون سچو ساه ۾ تو کي سوري

۲- نہ تل سور تنهنجو هنئين ۾ هچيو ڪو
ڪم ڪرهہ ڪاتتو پري خواه اوري

۳- آلمستون لمالي ءِ ذاتو سنده جو
رکيو ساه سان سو سچو مون سنديوري

۴- قبوليم تہ آهيان آهاڻي ڪ آڳلي
مگر وصل تنهنجو سرديہ پل سدوري

۵- نہ وسري سنده ٻاجهہ ٿي ڪا گهڙي مون
ٻچان ڪين تنهنجي پرين ڪنهن بہ توري

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٦- جفا ڏي جدائيءَ جي هٿن ڪيم حالي
وري آهِ ولها ولهي آهيان تـوري
٧- پرين! ناهه پروا ڪيئي ڪاٽ ملهنجي
مگر سڪ سندم چاڪ پل پل ٿي چوري
٨- وڇوڙي جو پل پل سڄي سال پانيان
جدائي سندم جاڙ جيءَ کي ٿي جهوري
٩- ڪکن ۾ ڪميڻي جسي پارس پيارا
سڳورا اچي نـانءُ پنهنجـي سڳوري
١٠- مٺا! حال محرم "مسافر" جو تون ٿي
ڪٿي پيو اندر جو وڃي حال اوري؟

نوٽ:- سال ٦-١٩٠٥ ۾ سکوڙي ماهوار رسالي جي ايڊيٽري هيٺين مصرع تي مشاعرن کان غزل جي گهر ڪئي ۽ اول نمبر غزل کي وڏا رپيا انعام ڏاسيائين. اها مصرع طرح جيءَ هئي:

"وري آهِ ولها! ولهي آهيان تو ري"

جدا جدا شاعرن کان آيلن غزلن ۾ بفضل خدا مٿيون غزل پهريون نمبر آيو ۽ وڏا رپيا انعام "مسافر" کي حاصل ٿيو.

(١٣٤) برساتڙي

١- پال سان پيلـي اچي چاڻي چمـر برساتڙي
لائي مهرئون جـڳ اوريکن اثـر برساتڙي
٢- سج چڙي تابش نکي اوڍي ڪڪر جي اوڍڻي
ني چڱي نڌ ڪار سان هر بحر بر برساتڙي

٣- ٽوٽ ٽي ڏرتي ٽمائي آج ڪان هٿي عاجز ڪهڙي
رحم جي لڙڪن سان ڪئي ما تازه تر برساتڙي

۴- خشڪ ڪائي ڪاه ٽيا ڳ ڳدام ساوڪ سيڪڙو
جابجا تن ڪاڻ سبزيون ڪيون سپر برساتڙي

۵- واه واهڙ جن ۾ واري تي آڏالي روز شب
سوجهرن سلوڪيا سي سربسر برساتڙي

٦- هٿ ڪنيو هاديءَ ڏي هارن ٽي اوڙ ڪيون عاجزيون
تن پريون جهوليون چڏهن آئدي ڪڪر برساتڙي

٧- موڪيون دل سان سڪائون ٽي سڳهارن جنهن جي ڪاڻ
ما ڪشي بيلي اچي پنهنجي ڪمر برساتڙي

٨- سبز پوشاڪن سان وڻ سينگاريا جي هئا بهار
تن جي زياده زيب خاطر تي سجر برساتڙي

٩- ٿاري ڪڪ ڪچرو پٽن تان سلڪ ڪيو برسات صاف
ڇهچتا ڇوڏار ڪيا سهڻا سپر برساتڙي

١٠- شهر ٿيا سرما شڪر سان ڳوٺ ڳڳه ٽيڙوا ٽري
ڪيا "مسافر" لئي صداقت جا ثمر برساتڙي

(١٣٥) نعت حضرت رسول ڪريم صلعم

١- مٺا! محمد رسول اڪرم — صلوات توني سلام توني
هجي هميشه حضورا هردم — صلوات توني سلام توني

٢- پڙهن ملائڪ درود توني — خدا جو تحفو صلوات توڏي
اُڪير سان سڀ پڙهن تا آدم — صلوات توني سلام توني

٣- سڀني نبين ۾ برک بالا رکيو خدا تنهنجو درجو اعليٰ
تون انبيائن جو آهين خاتم صلوات توتي سلام توتي

٤- مليو هو معراج مان توکي سرهو شفاعت سان شان توکي
حبيب هيڻن سندو تون همدم صلوات توتي سلام توتي

٥- سڀو ورولولاڪ جو تون سائين نبي آمي تون اعليٰ آهين
مڃي سندءِ هاڪ ساري عالم صلوات توتي سلام توتي

٦- سڄيو جهين توکي دل سان هادي صلوات خواني جا ٿيا سي عادي
تنهين کي دارين ۾ نه ڪو غم صلوات توتي سلام توتي

٧- ڏنءِ دنيا کي پيام حق جو پڙهڪيني سڀ ڪلام حق جو
سچو تون بيشڪ بحال بالم صلوات توتي سلام توتي

٨ هئين ڪڇيءَ کان يتيم سرور! اڇي نميا نه به امير تو در
سچائيءَ جي سا ڪ اعظم صلوات توتي سلام توتي

٩- جڏهن عدون ستائو توکي بنان سبب ٿي رنجائو توکي
دعا ڪرڻ نه ٻه هو تو سندو ڪم صلوات توتي سلام توتي

١٠- مڱي ”مسافر“ تو سان صداقت ڪجو منجهه حشر ڪا حمايت
پڙهون سيئي دل سچيءَ سان دم دم صلوات توتي سلام توتي

(١٣٦) اسڪولي ٻارن لاءِ اسيمبليءَ جو راڳ

١- تون آجهو آڌار آهين جڳ سڄي جو اي ڌڻي
جيس ست تنهنجو نه هرگز جوڙ ٿيو ڪو اي ڌڻي

٢- سا ڪرم احسان تنهنجي رات گذري خير سان
ڏينهن ٻي سک سان گذارج امان جو سارو اي ڌڻي

٣- وات نيڪيءَ جي هلائج جنهن مان حاصل جس ٿئي
ڏوهه ٿئين ڪان اسان کي رک تون آجو اي ڏٿي

٤- علم ۽ اخلاق جا ڀرا تون بخشج پال سان
ڪج بڌر نيڪيءَ سان استادن جو ٿالو اي ڏٿي

٥- سا هلائج راهه مٺ مالڪ جي دل راضي رهي
من مرادن سان "مسافر" ڪج قرارو اي ڏٿي

(١٣٧) سهڻن کي سچائي سونهي

١- سونهي تنهنجي منهن تي ٿي سهڻا سچائي
وفادار سا ڪا ڪجي بي وفائي

٢- هنيون هوت تنهنجي حوالي اڳيمئي
تڪجي سماهه ديدار جي ڪر دوائي

٣- اکيون آبدار ٿيون بچيون بچائي
مٿي آهه سينو پالي ڪر صفائي

٤- دهن تنهنجو دلبر سچو حوض ڪوثر
نه مٽ مون کي حورن قصورن جي ڪائي

٥- ڪپي وصل انعام تن عاشقن کي
ڪمي عشق ۽ قرب سان جن ڪمائي

٦- "مسافر" هلائيندي بن آٺ زور ڪهڙو؟
جتي مٺ سچن جي تي سيڪا پلائي

(١٣٨) خدا تعاليٰ در سوال

١- يا خدا عاجز اپرن تي عنايت ڪرجي
تنهنجي هر حال ۾ هيٺن کي حمايت ڪرجي

٢- درد جي نوج ڪرڻ دفع سهاي مرسل
هن هزيمت ۾ ڪئو فتح جو رايت کھرجي

٣- غم جي صحرا ۾ جا اندوھ حي اولڌھ چانئي
تنھن ۾ اڄ رحم پري شمع هدايت کھرجي

٤- هيءَ جو سر سبز سندم باغ خزان ڪيو ويران
تنھن تي ٿيي رحم بهاري جي رعايت کھرجي

٥- حال هيئن جو نہ ڪوئي ٿيو سنده فضل سوا
فضل تنهنجي جي غنيٰ حال تي غايت کھرجي

٦- مهر جو سيئهن ”مسافر“ تي ڪو هن ساڳ وساء
تي اڄڙ ساڳ تي احسان جي آدت کھرجي

(١٣٩) غمگسار نہ وڃي

١- نہ ڪنهن ڪان شال زماني ۾ غمگسار وڃي
جئن جڏارو ٿئي، جـي نيو جيءَ جيار وڃي

٢- هنئين ڪـان راحت آرام سوڪلايو وڃـي
هنان جڏهن ڪ ٿو هٿي هٿي هنئين جو هار وڃي

٣- سواد ڪئن اچي گھر گهاٽ مان ادا ڪوئي
جڏهن ٿو نڪري انهيءَ گھر مان گھر سڌار وڃي

٤- انهن ڪي مجلس و محفل ۾ چا سرو اچند و
جنهين جو بزم بهاري چڏي نـو بار وڃي

٥- زمين جنجي سڪي دل جي سيئهن محبت لئي
تنهين جي قلب نان ڪئن غم سند و غبار وڃي

٦- جي جيءَ ۾ جاه ڪري بوه ويا مٿي منزل
تنهين جي من مان ”مسافر“ جي ڪئن بچار وڃي

(١٤٠) دنيا گذر جو گام

١- رهين مغرور تون ڇا ني؟ دنيا جو دم گذر آهي
پلو آهين، جي پاڻين ٿو تہ دنيا تنهنجو گهر آهي

٢- ٻاٻي هيءَ عمر بيشڪ آه پر کهڙو ڀڄنا ان کي؟
ڏسن هرزور پيو هل ڇل سڀهون سڀ کي سفر آهي

٣- هزارن جي هٿان آئي وئي هاڃا ڪري هنبس
رهي سا ڪيترو تو وٽ جا دولت تنهنجي در آهي

٤- ڏني جي مهر سان مايا خدا توکي تہ ڪر سڦلي
مڃائي تون ڇاڻج ۽ آجائي مر پٽر آهي

٥- رکج هر وقت اي بندا! خدا جو خوف تون دل ۾
لڳائي پاڻ ڪر نيڪي عجب جنهنجو اثر آهي

٦- نہ ڪر ڪنهن سان جفا ڪائي نہ زور ۽ ظلم ڪو ذرڙو
دنيا ۽ آخرت ۾ نيٺ ظالم دربدر آهي

٧- مقرر موت جي آهي نہ ڪائي سند يا موسم
ادا آڏار ڪهڙي تي سنده غفلت مگر آهي

٨- صفا سينو رکج سڀ سان سدا رهہ رب سان پورو
"مسافر" قيمتي توشو اهو مٺو ثمر آهي

(١٤١) بيدار ٿيءُ

١- عمر جا آرس ۾ وئي، سا رات هئي هوشيار ٿيءُ
سج چڙهيو ٿي صبح ويو، اٿ ننڊ مان بيدار ٿيءُ

٢- ڪاڻ ڪا ڪئي قوم جي خدمت تو صد افسوس آه
خير، گذري، سا گذر ٿي هاڻ ڪي تيار ٿيءُ

٣- قوم جي خدمت جون واٽون ڪئين ٿيون تون ڪاٻ وٺ
ڀاڪ "خَيرُ النَّاس مَن يَنفَعُ" جو ڀاڱيدار ٿيءُ

٤- جي خدا توکي عطا ڪيو علم، طاقت يا هنر
پوچ آهر پنهنجي پاڻون قوم لئي ٻاڪار ٿيءُ

٥- بخل ڪيو تو علم ۾، طاقت ۾، ڍا تو منجهه هنر
ڪهڙي ڪم جو قوم لئي ٿئين؟ ڪير اٿن نادار ٿيءُ

٦- مهر مالڪ جا ڪئي ٿيو تنهنجو شڪرانو اهو
جو ڏسين بي پهچ پاڻئون تنهن جو تون غمخوار ٿيءُ

٧- ناهين تنها، پاڻ ڪي چائين تو تنها بي سبب
خادمن سان قوم جي خدمت ۾ ڀائيوار ٿيءُ

٨- ياخدا! هر فرد آهي حضرت احمد (صلعم) لئي
پنجي خدم قوم جو راهبر! تون ئي راهدار ٿيءُ

٩- ڪر عطا ايمان جي سگهه بخش تون توفيق جام
پار پڙو قوم مسلم جو تون ڪر آڌار ٿيءُ

١٠- جي تون منزل ڪامياٻيءَ جو "مسافر" طالبؤ
سر بسر ساغر صداقت جي سان تون سرشار ٿيءُ

(١٤٢) هوني اچڻ لاءِ آزي

١- تو وچين منهنجا مدا! ايندين ڪڏهن سولي وري؟
خواب هوم جيڪو لڌو سو آهو اج آخر پري

٢- تو وچين چاڪاڻ سون اکين اکيان اي نور عن
تنهنجي هوالدي هئي هتي سون لاه ڏاڍي دلبري

٣- درد دل ۾ آهه جيڪو سو ٻڌايان ڇا ڇئي؟
وبل هن آهم واويلا ويئي دل تان وري

٤ــ حال هيءَ منهنجو ڏسين تون تو وڃي اي جيءَ جيار
مهر سان موٽيچ سڪهو منٺار نه نه ويندس مري
٥ــ شل خدا تو سان هجي همراهه هرڪنهن حال ۾
شل ونگي ٿئي ڪينڪي ڦل وار تنهنجي جي ذري
٦ــ رک ڏٿيءَ ني آسرو هردم "مسافر" دل نه لوڙهه
هرطرح پرتين پرڏين رب ڪسي ڪنده رب ڀيري

(١٤٣) آدمي يا پري؟

١ــ اي سڄڻ سچ چئو ته تون ڇين آدمي يا ڪا پري؟
تنهنجي اک جي هڪ اشاري مون سندي دل ڪئي چري
٢ــ مج ته چئو "شمس الضحيٰ" آهين ڪه تون "بدرالدجيٰ"
چيز ٻي ڪهڙي هجي جهڙي منور ٻي وري؟
٣ــ زلف جي ڪاراڻ مان رخسار ذرڙا تو ڏسان
اِيءَ نجل آهه اهڙو جهڙي شب تارن ڀري
٤ــ تير مزگان تنهنجي جسي سامهون ٿيو ڪوئي دلبر
ڪوه تو مون ڪسي سچهي جيڪو ڪري زوراوري
٥ــ محب ٿيو مجنون "مسافر" جوڙجڪ تنهنجو ڏسي
دمت قدرت ڪئي عجب جهڙي اتي ڪاريگري!

(١٤٤) مان صدقي

١ــ ڀلي آئين اڱڻ منهنجي مٺا منٺار مان صدقي
قدم تنهنجي مٿان دم دم ٿيان دلدار مان صدقي
٢ــ نسيم وصل ڀل آئي چمن دل جي ڪي ٿي رونق
ٿوي اڄ قلب جي مکڙي مليم مهندار مان صدقي
٣ــ سڪئي توليءِ ٿيون سالون اڄي هن وقت ٿئين واصل
ٿيو اڄ بخت مون بالا ڪيم ديدار مان صدقي

۴- ڪريان اڄ عيش ۽ عشرت سڌائي پنهنجا سڀ سرتا
اڄن ان محفلِ عشرت ۾ پيارا وار مان صدقي

۵- سڪائون جي ڪيم ههسين ڪريان سڀ سر ادا دل سان
سنديم دل جون مرادون سڀ پڄيون هڪ وار مان صدقي

۶- سڄڻ سينگار مجلس جو اهي هت خير سان پهتو
"مسافر" خدمتون ڪريان اکيان سردار مان صدقي

(۱۴۵) وداع جي رات

۱- آهه ارمان مٺا! رات وداعي آئي
ڳالهه آڪلي ٿي هيئڙو ڪاڻ ڇپان مون ڪائي

۲- ماه هئي! دل جو اڃا ڪونه وڌيوسون احوال
قرب تنهنجي سان مٺا! ڪالهه اڃا دل ڏائي

۳- ٿورڙا ڏينهن اڃا توکي ٿيا هت آئي
توٽي موٽي تو ڪرين محب وڃڻ جي وائي

۴- آهين تون شمع شبستان اسان لاءِ مٺا!
تو سوا آهه مٺا پيارا هتي اونڌائي

۴- يا خدا! اڄ نه ڪري محب اسان کان تو وداع
مهر سان جلد سلائيج پرين ساڳيا ٿي

۵- هوءِ "مسافر" شل الله نگهبان سنده
تنهنجي برجاه ڪري آس خدائي سڀڪائي

(۱۴۶) شل جدائي نه پوي

۱- ڪاڻ ڳجهي شل محب سان ڪنهن کي جدائي يا ڏٿي!
ڪالهه آهي ههڙي ئي حالت آٿائي يا ڏٿي!

٢- هي جدائي آئي هوندي پيش هڪر جنهن سندي
تنهن کي، ڪل هوندي ڇڳيءَ ۾ هن جي جائي ڀاڙلي!

٣- جيءَ جدائيءَ ۾ رهي جانب جي آن تہ ۾ رکيو
هاج نٿي سالم هٿن ڪـان ڪانہ ڪائي ٻا ڏٺي!

٤- بندگي طاعت وڇـوڙي ۾ وظيفو يـار جـو
تـــي رهي جانب جي رکئو وات وائي ٻا ڏٺي!

٥- يا خدا منهنجا! ملائين محب تون مون کي وري
روز شب آزي ڪرهان تـــو در اهائي ٻا ڏٺي!

٦- ڪهر ”مسافر“ يار موٽي خير سان منهنجي اچي
ڪج سفر ۽ حضر ۾ سڀڪا سٺائـي پـا ڏٺي!

(١٤٧) پيري ۽ جواني

١- پيريءَ ۾ ٿي جوان، جوانيءَ ۾ پير ٿي
يعني ٻنهي وهين ۾ تون سالم سڌير ٿــي

٢- پيريءَ ۾ چست چاق جوانن مثل رهـي
ڪنهن ڪرت ڪار ۾ تون ڪتل قابو ڪير ٿي

٣- منجهہ عشق حق جوش جوانن جو جذب ڪر
بيشڪ بقا جي بحر ۾ پوءِ بحر مير ٿــي

٤- پيري رندي نہ راه هنئين جي همت سندي
مستي ڇـڏي سلوڪ ۾ روشن ضمير ٿي

٥- اي نوجوان! رهہ تون جوانيءَ ۾ شاد ڪام
پر دامہ حرص ۾ نہ تون عاقل! اسير ٿي

٦- رهہ بـردبـار سرس پڏن ڪـــان شباب ۾
ڇڏ ڇوهہ تہ ٽڪر ڪي ٿري بارڪير ٿـــي

٧- قابض رهي تون حرض هوا تـي ٻڌن مثل
خوف ِ خدا ۾ مـرد نموني پـذيـر تـي

٨- ٻڌڙن مثال غــور تون ڪم آڻ هر جڳهه
واقف وجود پنهنجي جو ورانهه تون وير ٿي

٩- جوش ِ شباب ڪم تون جهيڙي ۾ آڻ ڪم
پنهنجن سان ٻاڻ ساري سدا ڪنڌ ڪير ٿـي

١٠- هرگز سوانهي نه توکي سوالا! ٿي سيٽ قوانڊ
تنڙي نظر زمين ني ڪڙي هل گنهير ٿي

١١- تنهنجا وڏا گذر ٿي ويا تن ني ڪيم مرڪ
علم ۽ هنر ۾ ٻاڻ تون تن جو نظير ٿـي

١٢- جيئن جيئن "مسافر" آهين ٻڌو توڙي جوان
ڪي هن ڪلام قرب منجهان پند گير ٿي

نوٽ:- حيدرآباد جـي هڪڙي مشاعره ۾ سون مصرع طـرح ڏني هئي:- "پيريءَ ۾ ٿي جوان، جوانيءَ ۾ پير ٿي" انهي مصرع طرح تـي سيني شاعر خيال آرائي ڪري آيا هئا. سون انهيءَ مشاعره ۾ هيءُ غزل پيش ڪيو هو.

(١٤٨) مرحوم خانبهادر مير غلام محمد خان ٽالپر جي ياد ۾

١- ڇ سنڌ ساري ۾ ڪوبه ڏسجي ٿو مرد جنهن جو مثال ڪوئي
سو خانبهادر هو مير صاحب جنهن ڪي ساري ٿو سڪ روئي

٢- يتيم پرور سدائين همدرد هو سو هيڻن ۽ بيڪسن جو
وطن مي واڌاري وسداري جي غم ۾ رهندو هو ڏينهن سجوئي

٣- سمورو جاڳير ۽ زمينون نظر سيالپ جي سان هلايئين
هو سرس سرڪار ۾ سماڻو، ابو رعيت سندو هو سوئي

٤- ڪمائين تعليم جي ترقي غريب غربي جي لاءِ دل سان
خزاني خرچ سان ان ۾ ڪشادي دل سان لڳو رهيو ٿي

٥- ٻين جي بهبودي ۽ ڀلي لئي لنائي اڄ ڪمر لڪ اٿين ٿو؟
خدا خالق ڪان دان ڏهرا پرائي بيشڪ وڏو اهوئي

٦- سدا ”مسافر“ کي مهر مالڪ ۾ ڀروسو ۽ يقين آهي
تہ هوندو جنت ۾ شاد فرحان روح مرحوم مير جوئي

(آمين ثم آمين)

پاڳو پيو

متفرقه ڪلام

(الف) مسدسات

(۱) مسدس:- راحت

۱. روزِ- سعيد سحري ڦاٽو هو حاصلاتي
سيني سياه شب جي مان پرهه، پاتي جهاني
گهر پنهنجي پنهنجي کسڪيو تارن جو ياتي ياتي
۽ ”اَلصَّلٰوات خَيْرٌ“ تي سَرَ ڪيو صلواتي
ڇاتيءَ ۾ پنهنجي جهاني پاتي موڻ دم آنهيءَ ۾!
سپنو نه هو سڄاڳيءَ جا هئا قدم آنهيءَ ۾!

۲. ميدان خوش فضا ۾ راحت سليم مجسم
نوري وجود، نوري سرتاج، نور پرچم
راحت جي روشنيءَ ۾ ڇا وهم ڇا الم غم
بي غم ۽ باادب تي تنهس ملتجم آنهيءَ دم:
”راحت! تون راڄ راڻي سيڪو سندءِ سلامي
پر هي عجب، جو سيڪنهن وٽ ناهه شادڪامي!“

۳. محلات پر نفائس ۾ ليڪجهن تون عنقا!
جت گنج ۽ خزانا آت پڻ نه تنهنجي بُو ڪا
باغ ۽ چمن ۾ تنهنجي ني طالبن کي کهولا
بحرن، برن ۾ تو لئي پوندا ڏسون ٿا ڦٽڪا!
پرديس ۾ نه ڇڏ، پر تون ديس ۾ به ڪمتر!
سو ڇا سبب؟ ڀلا ڪو تنهنجو به ڳام ڪٿ گهر؟

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٤- ماڻهن ڪئي ٻه مشڪي راحت هي درفشاني
جي "جڳ تو جيڪي سمجهي سا ناهه مون نشاني"
"ڪن عيش ۽ عياشي راحت جي ڄاتي ناني"
"ڪن ڪنج ۽ خزانو راحت جو سمجهيو باني"
"ڀر ڪوهه عيش ڪوڙا ۽ ٻن پيا خزانا"
"آلودگيءَ ۾ هرگز منهنجا اسي آشيانا"

٥- "منهنجو مڪان منزل بس آهه صاف دلوي"
"محل ۽ ٻنگيءَ ڏي منهنجو ڪس آهه صاف دلوي"
"اڻ هوند، هوند منهنجو رس آهه صاف دلوي"
"پرديس، ديس منهنجي جس آهه صاف دلوي"
"خور، خفت، صاف دل سان ڪم ڪار صاف دل سان"
"گفتار صاف دل سان رفتار صاف دل سان"

٦- "جي دل صفا رهي تان ڏک ڏک نه آهه هرگز"
"گرد و غبار گردش ٻي ڪا نه آهه هرگز"
"آئينه سڪندر ڪي ڪک نه آهه هرگز"
"ڪي سون زنگ ڪس جي ڪا جک نه آهه هرگز"
ٻن محل صاف دلويءَ ري ڪوهه پيا خزانا
سان صاف دل "مسافر" سانڍ سزا شهانا

(٢) مسدس:- سچ

- ڪنهن محل مون ڪيون ٿي ڪي رات سان رهائيون
ٻي روح رنجهه ڪئي سون ڪهنيون ڪري ڪهائيون
جهري سان چنڊ چش جون ٻي اونٿيون امائيون
تارن تماشبين تي سانڍي اکيون ٻي تائيون
ٻريات منهن ڪيڍي آت ڪئي "هوش!" "هوش" وائي
ٿيا رات، چنڊ تارن جا حرصلا هوائي

٢- حيرت ۾ هيڏي هوڏي جان سون ڪئي نهاريو
ٿي ننڊ وڃا ٿي تارا ۽ چنڊ ٻال ڏاريو
ٿي رات رئي ٿيڻ ۽ سون پيي سڄڻ سنڀاريو
سبحان! نئون نظارو پڻواسٽ اچي پڌاريو

سا قرب ڪال ڪيچي پنهنجو سرو سنڀاري
پيغام "جلد جاڳو" خوش طور سان تنواري

٣- پرڀات سان سائي ٿي هر جاڪ آئي
دانا چمن جي ڀارن ڪارڻ سان نيڪ دائي
مکڙين ڪلي خوشيءَ سان هيڪار خوش هلائي
فطرت جي تازگيءَ ڪان هر دل سري سکهائي

هل چل ملي پکين ۾ ٿي جاڳ ماندارن
سيني ٿي فرض پنهنجا ساريا سنڀال وارڻ

٤- آپ جي اڇال سهڻي جڳ نوبنو بڻايو
مشرق ۾ تخت سونو قدرت ڪئي وڇايو
سر پائي تاج سوني سج پرات دڳو ڇمايو
سيڪنهن ڇيو لڪن جو ڏاتار آيو آيو!

هر ۾ رذل آمر ڪان هاري به چست هاڻي
هرگز نه ڪک ڪجهه جو ڪو خوف دل ۾ آڻي

٥- چل قل ٿي چهچٽي سان شهرن، ٻڪن، گهرن ۾
باغن، پٽين، جهنگن ۾ بحرن ۾ ۽ برن ۾
سينهن، ڏڪيڙ، ريڍن ۾ ٻڪرين ۾ ۽ ڦرن ۾
بي ڏڙڪ ٿيا "مسافر" جهر جهنگ ۾ نرن ۾

سو سج ۾ رنج آهي، جو ڇور آهه ڇمڙو
پيو جڳ سڄو خوشيءَ سان پنهنجو ڪري ٿو ڪمڙو

٦- صاحب تون تاج سونيءَ جو آهين سڄا برابر
سورج منڊل جـو حاڪم آهين سڀلو سراسر
"موسيٰ" جيئن هو "هٰذا رَبّي" ڏسي سڏيندو ڪر
پوءِ "لا اُحِبُّ" پاڙهيو واتان "رب" اڪبر

قـــادر بڻايو تـــوکي جڳ جو وڏو وسيلو
برسات، گاهه، پاڻيءَ جـو قدرتي تون حيلو

٧- لک جا سونهن اسان کي تون تو سبق سکائين
تـــون هيڏي اوج عهدي اقبال وارو آهين
تہ بہ جنهن گهڙيءَ گرهہ، تو پاڻ تون پسائين
تنهن وقت دل تو قدرت قادر جي ڏي ڇڪائين

ان مان اسان پروڙيو محتاج تون بہ ڪنهن جو
نوڪر غلام، منجهہ هر ڪم هاج تون بہ ڪنهن جو

٨- دل ۾ جيي چڱيءَ پر ني تنهنجي بي ريائي
هڪ جهڙي هر جڳ تـــو پهچائين روشنائي
برسات، ساڪ، سردي، گرمي، جهڙ ۽ نوائي
تو وٽ نہ دوست دشمن جي ڳالهہ آهہ ڪائي

بي شڪ اهـــا عدالت ٿيو حق جـو نمونو
سيني جي اِيءَ صداقت ٿيو حق جـو نمونو

٩- تنهنجي چڙهڻ لهڻ مان ثابت فنا ٿئي تـــو
ڪنهن ڏينهن کي نڪي ڪنهن شب کي جتا ٿئي تو
هڪ ڪردگار جـــو ئي قائم بقا ٿئي تـــو
ان جي ئي پاڪ حب مان حاصل لقا ٿئي تو

من ۾ رکي صداقت. سچ سوچ ڪر "مسافر"
منزل جو ڪهڙو پوءِ ٿيپ سوچ ڪر "مسافر"

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٣) مسدس برسات

١- ويساک جو مهينو جنهن ۾ لڪون ۽ جهولا
جڻ آسمان آڇليا ٿي گرم گرم گولا
ڪڙڪيو ٿي ڏينهن ڏکڻ جو ۽ رات جو ٻه رولا
ڪن کي پکا هئڻ ۽ ڪن جا ڪکڻ ڪتولا

برسات ڪا پوي! هئي اِيءَ وات سڀ جي وائي
ري مينهن مهر جي ڪٿ ٻي واهه هئي نه ڪائي

٢- ڌرتيءَ جي هاءِ! ڇاتي ساري سکي ٺڪر ٿي
ڪٿ هو نه گاهه ڪوئي جي ويا مڙي ٻه ٻر ٿي
واري ٿري ترابن جسي ۽ آڌائيءَ سر ٿي
وئي جوت سڀ جهڪن مان شهري ڏٽڻن ۽ ڍر ٿي

ان حال ڪٿي نه ڪوڪي کوپن جي تن ۾ ڳارو
ڳڪدام ڳاهه پاڻي پورو پسن نه چارو

٣- هارين هنيا لهي ويا دل سست ڪئي سنگهارن
پروردگار پل پل ٻي ياد ڪيو پنوهارن
ٿي بيقراري فطرت پسنديءَ بيقرارن
نيو نرتلو فلڪ ۾ منجهه نکترن سهارن

ات عرش جو هنيون پڻ بي اختيار ٿي پيو
هارڻ هنجن جي خاطر تهدل تيار ٿي پيو

٤- ڪئن آسمان پنهنجي پهرين وڏڪ متائي
سر مٿي لاهي چادر ڌونري لڳن ڍڪائي
ڪارن اچن ڪڪوريل ڪڪرن قطار لائي
تاڙي تنوارڙي ڪئي برسات آئي آئي

اوله اتر ڪان سوٽوا ڳڏ پوربي هوا سان
ڪا مهه تڏي لڳي سان اک پوربي هوا سان

٥- تان جو فلڪ وڄائي نوبت نوان نغارا
وڄ تي ڪنوار جهاتيون پاتيون ٿي ڏيئي وارا
شفقت جي شوق ڪڪرن پهرايا ويس ڪارا
آب آئي هر غميءَ کان نيئون وهايا تارا
دل ۾ خوشيءَ جي دهلن ڏڪو ڪئي لڳايو
سڀ پيچ پيچ ڪن ٿا هي "مينهن آيو! آيو!!"

٦- مولي جي مهر برسي ڌرتيءَ جي اڄ اڃائي
سر سبز سينو اُن جو سرڪي هينئر اماڻي
ڌر ڀر تلا ترايا ڀلٽيو پلر جو ڀالي
گل ڦل لڙيا وليس ۾ ولڪار سوچ ساڻي
برسات ريءَ بڪن ۾ جي ني وڻا ها ڀورا
ڏيهو ڏيس ٿا ٿاڏون اڄ ڍور سڀ سمورا

٧- آپ کي ڏني امانت ڌرتيءَ بخار سان جا
آب ڪئي ادا امانت لوڪن قطار سان سا
فطرت ڪشش ٿهي ۾ ڪئي اهڙي ڪار سان ڪا
ڪثرت ۾ نقطو وحدت لاثانين تار سان جا
پوءِ سوچ ۾ "سالڪ" برسات چو نہ آئي
تو ذرو ذرو جنهن جو تن کي اکو ٿي تائي.

(۴) مسدس - هاري ۽ سيارو

١- مرحبا سڪ سان سياري جي ڪئي ڪنهن هاري
آئين ميهه مرن تہ سيارا ٿي سنڌ ۾ رت ساري
جان جا جهولي جلي سرءَ سڙي تو تاري
آهہ رت تنهنجي پلي منهنجي لئي برڪت واري
تڪ پچان پهنجو سمي تنهنجي ڏکيهن راتين سان
ڪم ڪريان خوش ٿي سڄو ڏينهن ٺڏو پائين سان

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٢- سارو اونهارو ڪو آرام نه هو مون کي نصيب
صبح ۽ شام ڪاهي منهنجي کي ڪوڏر هئي قريب
رات آڌيءَ ۾ لتاڙيون ٿي لڏيون مون ٿي غريب
خوف ۽ خيال اٿيا منهنجي اندر ۾ بي عجيب
پوک جي چانء کي هئي جهوري نه آبادي ٿئي
خوش زميندار ٿئي منهنجي به دل شاد ٿئي

٣- لک پلاڙيون ٿو هينئر پال ڏٿيءَ جا پانهان
پوک جي فڪر کان آزاد هينئر ٿيو آهيان
بس اُپت ان جي ڏسي روئڻ جا وڙ ورجايان
پورهيو ٿاب پسي رب سندا ڳڻ ڳايان
ڏينهوا سخت ڪمائيءَ جا سندم ٿيا پورا
نو ۾ ڪاٺڻ ٿا اچن ڇوچ مکڻ ۾ چورا

٤- تنهن تي هاريءَ کي ڏنو سهڻو سياري هي سماءَ
توکي شايد نه رکيو دل سان سندم پيو ڪو لقاءَ
جهوپڙي تنهنجي ڪکائينءَ ۽ آتر آئيند و واءَ
توکي ساهوت، مرينو، نه بلاڪيٺ پراءِ
ڪيئن سهي سگهندين پلا پورو سندم سخت سيات؟
ڪهڙي ونڊين تون ٻچن ٻارن پنهنجن جي لئي وات؟

٥- تنهن تي همت سان چيو هاري نه ”پولو ناهي“
”ناهي ڪائين جو ڏکر مچڙو ڪنداسون ناهي“
”پوءِ محلات نه مٽ منهنجي پنگيءَ سان آهي“
”پوءِ ڪلا ڪهڙي اثر کي جو اچي منجهه ڪاهي؟“
”ڪوسو ڪوسو ٿي رليءَ پنهنجي ۾ آرام ڪريان
نه موڙ جي مون کي حاجت نه رضائي ڪا ڏريان“

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٦- "سچ تو اينئن سان ڪري ڪرم اڳ ۾ اوڻا
"نينگ ننڍڪي ۾ لپا منهنجا ڏهن پٽ پوڻا،
"ڪرم ڪهڙو ڏ، هئي ڪهڙا رسائي ٿوڻا؟"
"ٿيون ڏسين خوف سين سڀ منهنجي نظر ۾ ڪوڻ"
ان نڪو ڏينهن جو ڪم رات جو راحت ئي گهٽي
منهنجي من گهي نه سنده رنوي گهٽي آهه وٺي

٧- تو ۾ ڪڪ ٻن جي گهٽائيءَ سببان ڏور سڪي
جهوپڙي ڪا به نه ڏڏ ڪير مکڻ کيهه جي ٻکي
تو ۾ ڳوڙ مٽ ٿو پلاڻن سان ڪري مالي رکي
هاضمي لئي نه لڳي او ۾ خورش ڪا به ڏکي
تو پٺيان ٻرسي اسان ڪاڻ اچها ايندي بهار
ڏيندا سرهيل، تمون موج "مسافر" هيڪار

(٥) مسدس :- معلم

١- جو علم جو ڏسيندڙ سونهي ٿيو معلم
ڪٿ يي ڪري سو روشن علمي ڏيو معلم
سنڌي سڪائي اردو، عربي پڙهيو معلم
يا انگلش ڪ پرشن جو ڪوڙيو معلم
پوءِ ڪوڏڙي ڍڪي يا پهري جبوڪ چادر
شلوار، ڏاپ پهري يا سوٽ بوٽ ڪالر

٢- تعليم ۽ ادب جو لائق معلم آهي
جي ٻالڪ کي سچائي ۽ پنهنجو پاڻ ناهي
شايد چوي ڪو تڪڙو ٻاڙهن جي ڪم ۾ چاهي؟
هر فن معلميءَ جو سترو ۽ سهل ناهي
دل صاف نيڪ گهرجي ايمان تو به گهرجي
علم ۽ عمل جو ثابت نيشان تو به گهرجي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۳- نازڪ ۽ پاڪ جگ ۾ ننڍڙي ني جا حياتي
سا ڪن پلي معلم جـي ديس جا ڏسا پاتي
معصوم زندگي ڏي هٿ ان جي ۾ ٻلاڻي
خوف. خدا رکي سا ڪرلي ني آن ڪماني

ملڻو سچي معلم کـي رب کـان آجـورو
ڪهرجي رهڻ ادائيءَ ۾ فرض جي سو پورو

۴- سڪتا اکـر سيکارڻ ۾ فيض ڪان نـه خالي
ٻا چشم سو ٿو بنجي ٻي چشم جو سوالي
هـر رمز ٿـي معلم حق ترس جـي نرالي
ظاهر نظر ڏيڻ سان دل جي ٻـه ڏي اُجالي

ڪن زنـده دل معلم شاگـرد زنـده پيدا
پـر مـرده دل معلم جا چاڙتا ٻـه اهـڙا

۵- پـر اپترو معلم جـو فـرض لـاهه پـورو
تعليم اپتريءَ سان ڪم آن جـو ٿيو آڏورو
ڇو جو اهو نه قومي هڪ فرض ٿيو سمورو
گهر پنهنجي جو معلم ٿـي فرض ٿيو آجورو

ڪئين هاق ٿو سڌاري گهر پنهنجي کي وساري؟
آونده جنهين جي گهر ۾ ٻاهر ٻتيون سو ٻاري!

٦- صورت، ڏين، پٽن کي هـن فرض ۾ سنڀارڻ
مت پـالهنجا معلم کـي فـرض ٿيا سڌارڻ
ڪوشش ۾ پهچ آهر ڇڏجي نه ڪوبه ڪارڻ
ڪوشش ڪان پوءِ قسمت کي حق نه ٿيو ڪوارڻ

ان ريت وس هلائي پنهنجا ٿـو جـو معلم
سو رهنما ٿـيـو گهر جـو ۽ قوم جو معلم

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٧- مذڪور ڪن معلم جا مختصر ويچارا
دل سان هنداه هرڪو ليڪيءِ پرپا نظارا
دنيا جي علميت سان ڏئي دين جا اشارا
دل مان ڪڍي تعصب ۽ پيا ڪنا خسارا
ان پار جو معلم تنهن وٽ اڪٿ خزانو
حرڪت نہ آهہ ظاهر هوندس نہ پئسو آنو

٨- بحر- عطا جو آهي سوئي سچو معلم
دل باصفا جو آهي سوئي سچو معلم
سچ تي فدا جو آهي سوئي سچو معلم
پن حق نما جو آهي سوئي سچو معلم
هرڪي اتان ”مسافر“ مون فيض جي پرائي
برڪت پوي معلم جي فرض جي ادائي

(٦) مسدس (برسات نمبر - ٢)

١- مهر مالڪ جي سان مس مس اچ آئي برسات
ڌو ڌن- باد بهاري مٿي ماڏي برسات
برقعہ ابر چنڊي برق ڪنوائي برسات
دهل ڏمرن سان بليا چم چم لائي برسات
ماه وارن تي سنپاربو توڪي ماربو تي ولن
خشڪ لب خاڪ سنده هجر ۾ دم ڪاٽيو ڪئن

٢- ڪل نہ ڌرتيءَ جي مڙي تابش آرهڙ جي ڪان
گاه جو ڪونہ رهيو روه زمين تي ڪو نشان
نيم جان ڍور بنيا مالڪ تن جا حيران
جوت وڙام، چڙي زيب ٿيو فطرت جو نهان
حب ۾ هيج مان هارين تي چيو ”اِ برسات!“
”ري اهڙ تنهنجي پلا ٿيندو جئڻ ڇا؟ برسات!“

۳- ڪن ڪڏا ڪيا وڃي پاڻ ۾ آن جا اِنبار
آس اِن تي ته سوا مينهن جي پولد وٺي ڏڪار
سر سنگهارن سندا مجبور ڪيا مال جي بار
ڪين ڏڌ، ڪيھ، مکڻ تاڙ ويو ڪاٿي ڪبار

آھ خالقت جي ڪيو ليڪ فلڪ تي به اثر
آپ رنو حال مٿي خلق جي ساڻ درد جگر

۴- پيٽ ۾ ساھ سنگهارن ڪي پيو نو آئي
جاھ هارين جو هنيون آھ، ٽيو نو آئي
زيب فطرت منجھ، وڏراه ڪيو نو آئي
خلق جو پيڙو وڃي پار پيو نو آئي

رب جي پار جي بيشڪ تون ٿي رحمت برسات
خلق جي دفع ڪئي تو صد زحمت برسات

۵- ڏور، تا لاڏون ڏين جهنگه سرون ڪن رانديون
نو پيري آس اميدن سنديون جهوليون آنديون
سي ٽراسيون ويون راھ، وٺي هيڪانديون
ڪيئن رهن ديد کان دلبر جي اکيون اڄ واندیون

تنهنجا هرجاه تي برسات مبارڪ ٿيا قدم
سنڌ وسي ٿي "مسافر" عرب ۽ هند عجم

(۷) مسدس: قليلي

۱- سنڌ وڻدي ساڻ تنهنجو آغاز اي قليلي
ڪوهين سوين سنڌ ڏيو آواز اي قليلي
تو لاڙ ساڻ لڳايو رش راز اي قليلي
واسينگ جئن ورهين پئي ساڻ ناز اي قليلي

تنهنجن پنهي ڪلهن تي باغن بهار لاڳي
قول ۾ قليل تو ڪئي سچ ماڳري سچائي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٢- سرڪار ڄام شوري ڪـان تنهنجو منهن ڪٽايو
تنهن ملڪ کي آهت جو سچ فاعدو ڪٽايو
ٻڙيج تنهنجو رتبو آهـي ذرا گهٽايو
ته ٻه تـو نہ پنهنجي همت جو پير ڪو هٽايو
باغن ٻڙن ۽ قـائـم للڪار سا اکولي
مارين جي سوپ هرلن هاڪار سا اکولي

٣- "کولي سدائين آوٺي" تون لاڙ ۽ سڏائين
"لمهون" ٻه ٿي تون وهائي "اسڪيپ" ۽ ٿي ٻائين
ڪٿين واهه نوڙي ڪوٺا ٿي پاڻ سان وهائين
آت ڪٿين ٻٽن جا ٻٽ، تون ڏئي ريج ٿي رهائين
بس لاڙ ڪاڻ آهين برڪت سچي خدائي
ٻڙيج پلي پلي جيءَ تنهنجي مدد ڏسي آئي

٤- منهن ڪاڻ ٻچاڙي ناٿين تنهنجا ٻنـي ڪنارا
سرسبز جن تـي سيوڻ البـن سندا نظارا
تنهنجن ڪپن ڪنارن ۽ ڏيـا نـوان سدارا
تن ديس کـي بلاشڪ برڪت ڏنـي دوبارا
نئون نئون ڪو "ريگيوليٽر" ڪٺ پيٽ تنهنجي پاتو
"ماڊيول" ڏئي ڪڙين کي ڪٺ تو ڪيو ٻلاتو

٥- سهڻي اکي جا نـو ۽ رونق هٺي سفر جـي
سا ريلوي پچائـان وئي صفـا ڪتـرجـي
ٻيڙين جي سير سهڻي ۽ آئي دل تـي پرجي
رس ريجهه، سيربحرن جي، چش ڏني ٿي گهرجي
ٻيڙين جـون بندرن تـي برسيل هيرن ٻهيرون
وسرن آهي نہ هرگز تنهنجون هنئين کي هيرون

٦- هڪ پهرو تنهنجي ”ٽاريجن واري ڪن“ ڏڪايو
وچ سير ۾ هو ٻيڙيءَ تي زور آن لڳايو
ناڪئا ٽراس ني ٻيا حيلو نه ڪم ڪو آيو
سامهون ٿي موت سوارن جو ساهه هو سڪايو
حامي اچي ٿيو هادي ٻيڙي آتان ٽري وئي
ميني جي سر تان سچ اچ آئي بلا ٽري وئي

٧- قادر عجيب طاقت ڀاليءَ کي ”جا عطا ڪئي
سا تو منجهان قليلي! معلوم مون صفا ڪئي
پر آدمين کي اهڙي سکه بخش آڳي ڪا ڪئي
آلي سمنڊ ۾ قبضي ۾ دفع تن جفا ڪئي
آدم خدا جو ڳجهه ٿيو هڪ ان ۾ ڪوبه ناهي
مالڪ ساڻ من ”مسافر“ لائي فقط ڪو ناهي

٨- پارڪ ۾ وڻهي پسجن لهه چاڙهه تنهنجا سارا
”ڪاليج“، ”ڪاري موري“ نرمل ڀيا نظارا
آٿ تون وهيو وڃين جت منهنجا وسن پيارا
ساريو وطن وهائن تا نيڻ منهنجا نارا
آباد شال شاخن سوڌو رکيئي آڳو
ڳاجها، نصير، سالڪ ۽ ميرواهه، باڳو

٩- همنام تو سان مخزن پڻ نامور ”قليلي“
بحر علوم جو سو مٺو گهر قليلي
بس نظم نثر پڻ آهي ڪثر قليلي
سنڌيءَ انگريزيءَ ۾ خوب تر قليلي
هي قلب ڪئين رجهائي آباد سي بنائي
شاداب فائدن سان سڀ شاد سي بنائي

١٠- هن علم جـــي قليلي ۽ آب - فيض جـاري
مضمون ان جـــا برحق ٿـــي باغ پيا بهاري
معني مـــــراد جن جـــي ميوات ٿـــي ملهاري
اخلاق، علم جـــي ٿي ان ســان نظاره داري
ڪاليج تـــوڙي مخـزن قائـم هجـن سدائيـن
بائن موٽـــي "مسافـر" ديـســي انعمو انائيــن

(٨) مسدس:- زال ذات جو درجو .

١- بي عيب پاڪ بي ضد هڪ رب جي ذات آهي
بي سڀ دنيا جي شيء ڪي ضد، عيب ذات آهي
ڏس هر بشر ۽ "شر" ڪَڏ قدسي صفات آهي
ٿيا داغ چنڊ منهن تي، ڏينهن سان رات آهي
"خُذْ مَا صَفَا" ڏري دل ۾ وه زال ذات ڏي ڏس
"دَعْ مَا ڪَدَرَ" ٻروڙي ان جي صفات ڏي ڏس

٢- معني ڏي زال جي ڏس پردو نون سمجهه صورت
آهي اَشَدَّ ان کـــي تعليـم جـــي ضـــرورت
تعليم ان جي سمجهن تا جـــي ڪڏا ڪدورت
ايمان پنهنجي جي ڪن بزدل اهي ڪا پورت
عفّت ۽ لـــڄ پـرم جـــو سينگار علـم آهي
همت جـــي صاف سينـــي جو هـار علم آهـــي

٣- ري زال جڳ سڄوئي ماتم جو گهر هجي ها
دنيا جو باغ سارو بس ٻر ۽ ٻر هجي ها
مردن جي ساري هستي سچ دربدر هجي ها
ڪنهن جو نه ڪو پدر يا ڪوئي پسر هجي ها
ڏس منجهه بهشت آدم، حوا بنان هو غم ۾
ري زال آدمي ٿيو ڪٿن ٿي خوشيءَ جي دم ۾

٤- جڳ جا ڏسي نبي ۽ اوتارا سڀ منياري
يا بادشاهه دنيا جا سڀ ڳڻيون قطاري
يا فيلسوف، عالم جي نامور نظاري
يا پهلوان رستم، دودا ڏسو نهاري
نپنا، وڏي وڏا ٿيا سڀ زال ذات هنج ۾
ميني خوشي براڻي زالن هٿان ڳي راڄ ۾

٥- ٻارن چلڻ نپائڻ ۾ ڪم سندس ڪٿن ڏس
خوراڪ خاص ٻارن جي لئي سندس لبن ڏس
معصوم ٻار اَن جي آواز کي چڪن ڏس
لولي سڻڻ جي ڪارڻ ڏئي قرب سان ٽوڪن ڏس
سچ پچ نه زال ڏاران اوندهه هئي انڌاري
ڪنهن کي امان سڏيون ها؟ ڪنهن کي سڏي پياري؟

٦- شرم ۽ حيا شرافت جو شان زال آهي
مهر ۽ وفا محبت جو سال زال آهي
هر مرد لاءِ عزت مسلمان زال آهي
بس روح مرد جي لئي سچ جان زال آهي
مشڪل سندس، ٿڪن لئي آرام آهي ڪافي
مرڪڻ سندس نه دل جي لئي دام آهي ڪافي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٧- زيور نه، آهه عورت جي زيب لئي ضروري
شرم ۽ حياءَ سان ڪامل ٿئي سونهن آن سموري
مردن مثال همت سان دل رکي حضوري -
سر ڪهوري پنهنجي لڄ تان سا زال آهه پوري

هارڳي جي لڄ ڪهڙو ڪالا ڪنهن مرد هٿي بچائي
هٿيار هاس همت جيا تن ٺي لڄ رکائي

٨- جا پنهنجي لڄ بچائڻ لئي زال ٿئي سپاهي
ڪنهن مرد کي نه طاقت جو آن ڏي ٿئي نگاهي
گهونگهٽ ڪ برقعو يا اکڙي رواج ناهي
هر لڄ جي جا حفاظت سا دل اچي نباهي

شل زال ذات پنهنجو شان ۽ شرف سڃاڻي
پل ڪو ڪتو پٺولڪي اختيار ٿي نه آڻي

٩- جا سوپ قوم ۾ ٿي سا زال ٿي ڪٿائي
ڪم همتي جا قومي سا زال ٿي ڪڍائي
پٽ، ڀاءُ، مرد، پيءُ جو من ٿي سکهي مٽائي
عورت ڀلي جي ڄاڻي ڪئن مرد پڳ هٽائي

جا پنهنجي شان لڄ تي قربان آهه عورت
قوم ۽ ڪٽنب جي عزت سا شان آهي عورت

١٠- ٿي مرد، بدنظر جو ڪنهن زال ڏي ٿو چاهي
سچ پچ ته سو ڪميڻو مردود مرد آهي
تون ماءُ، ڀيڻ پنهنجي جو ڏس ادب نه چاهي؟
تئن ٻئي جي ڀيڻ، ماءُ جو پڻ رک ڏيان ٿاهي

جي رب ٻهچ بخشي تو کي ته ڪر تون شادي
پيو جڳ سڄو ”مسافر“ ڏيءُ، ماءُ، ڀيڻ، دادي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

مسدس: قرض مرض آهي

١- قرض سو آهه مرض جنهن کان پناهه ڏئي سائين
ٻيءَ کان وڇڙي ته ٻئن نائين ۽ ٻولن تائين
گهر سو برباد جتي پير اهي پاتائين
زندگي زهر ٿئي لوڪ لڄا ٿئي لائين
هيءَ ٿي منحوس ڪريو مرد کي نامرد وجهي
هيءَ ڪريو شينهن کي لوڪڙ جي مثل مرد وجهي

٢- هيءَ بري سائي بلا جنهن سوين برباد ڪيا
خانا آباد هزارين غير آباد ڪيا
هن هزارين ڏي هنيان شاد سي ناشاد ڪيا
هن گرفتار ڪي ورلي هوندا آزاد ڪيا
وات ۾ هن جي ٻرو وياج سندو رهه قاتل
زهر سر جنهنجي چڙهيو تنهنجو جيئڻ ٿيو باطل

٣- ڪاٺ کي جئن ڪا اڏوهي ٿي منجهو منجهه کائي
خاندانن کي ائين قرض گهڻو کوڙڪائي
بيچ ٻڌي ٻه جي غفلت نٿي اهو ات پاڙي
پوءِ اُن هوند جي آفت ٿي اکيون کولائي
آبرو خاڪ ڪريو قرض ته قرضيءَ مي چڏي
ڪاريو ڪٿئين ۾ حياتي چڏي، گوندر ۾ ڪڍي

٤- اهڙي آفت ۾ پيلا ماڻهو اهو چو ڦاسن؟
عيش جي ڪن تا التا، سيئي اول ان ۾ اڙن
مرڻي پرڻي ۾ ٻه خرچ اجايا جي ڪن
پڻ ڪپٽ پنهنجي آپت کان تا زياده جي رکن
قرض تن کي ته وڪوڙي وڻ وڻڙهيءَ جي مثال
وڻ وڻڙهيءَ جو وڻل وڻ ڪو ڏٺو ڪنهن نه نهال؟

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٥- قرض جي ڪوڙهه کان آهي ٻه ٻچڻ جي ڪا وات؟
هائو، ڀهرپائين تون ڪر پنهنجن خرچن منجهه ڪاٽ
سادي گذران جا گهڙ پنهنجي اندر ۾ تون گهاٽ
پيچ ڇني ڪلن تون پري وات جا چشڪا ڇڏ ڇاٽ
پوءِ سچ قرض کي پڪ ڇاڻ ته ڪهڙي طاقت
جي اهي وبجهو ته بي ڏوڪ لڳائين تون لت

٦- مرني پرني تي لٽڻ گهر کي، ضرورت ڪهڙي؟
ناهه قرآن، حديثن ۾ ڪا صورت اهڙي
حال جهڙو هجي ڪرڻي آهي سورت تهڙي
هر گهرجي نه پوڻ قرض ڪدورت جهڙي
قرض کان فاقه ڪشي يار سچن بهتر آهي
ڪنهن ”مسافر“ کي ٻه ڪو بار ڪلن بهتر آهي؟

٧- خوش نصيب آهي سو جو قرض کان آزاد رهي
ان مناسب ته سدا شڪر خدا ياد رهي
گهرجي ان دل ۾ ته ناشاد سدو داد رهي
شاد ناشاد ڪري پوءِ خود دلشاد رهي
يا الاهي! تون رکين قوم کي قرضن آزاد
غير آباد ”مسافر“ جي، سي گهر ڪر آباد
(آمين)

(١٠) مسدس:- رات راڻي ۽ ڏيهون ڏينهون

١- ڪنهن شام جو شفق تي وٺي شوش محل ساري
سج ويو سمهڻ انهي ۾ پوري ڪري سواري
جا ان جي منهن تي چادر موگي اهي پڌاري
تنهن جڳ جهلن ۾ ڪئي اونداهي ۽ ڪاري
ات ديدبي سان ڏوڪيندي آئي رات راڻي
ساڻي تي موج دريا سي دهلجي ويو ڀاڻي

٢- ٿي راتڙي وسائي هـالـي ڏسوان نظارا
آيا اول سلاميءَ لئي ته نڪڙ ۽ تارا
منهن ڀڪندڙ ڪنهين جا مسڪين ڪي لچار
سڀ جاهه پنهنجي پنهنجي ٿيا چست جام وارا

سگهڙو ٿي چنڊ ڇهرو پنهنجو اچي پسايو
تارن جي ميڙ سو ڄڻ مهندار هلي آيو

٣- چانڊاڻ ڇهڙي سان دنيا جي دلبري ٿي
چانديءَ جي اوڍي چادر ٿي ۽ خوش ٿري ٿي
ات حسن جي هڳا ڪان سا رات ڀٽي ڀٽي پري ٿي
جوڀن جو جوش آئي چخنن ۽ وڌي چڙي ٿي

چي ”منهنجو مٽ سگهي ٿي سو ڏينهڙو وري ڪيئن؟
هو ڪم ۽ جڳ نڪائي آهِ لولي ڏهان امان ڇيئن“

٤- آهن پتين ڪي ڪنوا سا ڳالهه سچ نظر ۾
هو روح ڏينهن جو ڪنهن ڪنڊ ڪرچ جي ڇپر ۾
آن رات جي وڻل سٽي ۽ هنئين هڪل ٻڌر ۾
چي ”راتڙي! رهي ڇا سگهنديءَ تون منهنجي پر ۾

”شت ڏينهن ڦينهن نالو منهنجو ڀڙو نه ٿو ڪو؟
خوف ۽ خطر بنان ٿيو هر جاهه منهنجو هوڪو“

٥- ڍپ ڏاءِ سان دنيا جون ڏاڙهون سدا ڀرين تون
چورن لچن لفنگن جي پٽ سدا ڀرين تون
راهي رهيا جي رڻ ۾ تن جا هنيان هرين تون
تنڊ پيڻ موت جي ٿي هتڙا اچيو ڪ ربن تون

سڀ مرد، زالون مون ۾ ڪن ڀورهيو ڪمائي
هيٺا هنيون وڏو ڪن منهنجي ٻسي صفائي“

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٦- جي ”جي نہ عاشق ڪي ڪو آرام مان ڪرايان
تو ۾ ڪري ڪمائي ڪو ڪيئن؟ ٿي سچ ٻڌايان
تنهنجي ڀلائي خاطر آءٌ پاڻ ٿو سي بچايان
مولا! جي طالبن ڪي آءٌ پاڻ ٿي وڃايان
قربانين جي قربن جي مون ڪان پڇ ڪهاڻي
چڱڪوڙ ڏينهن ڏٺيوا مان آهيان رات راڻي“

٧- ڪنهن موج ۾ ”مسافر“ ڪٿ هو پيو ڏڙو ٿيو
سنڌيءَ هل هنگامون مهتي اکيو ڪڙو ٿيو
چيائين تہ ”رات مائي! ڇو ڏينهن تو ڪڙو ٿيو
تون جي ٻڙي تہ ڇا ٻر، ڇا جي هوئي ٻڙو ٿيو؟
هڪ سچ سڏا! ۽ ڀاڇا آهيو اوهين برابر
مرندي نہ آن ٻنهي ري هرگز اسان کي ڪنهن پر“

٨- ڇهڙو ڇڏيو خدارا ڏيو هڪٻئي معافي
وڙهندا اوهين اسان جي ٿيندي ڪٿان تلافي
جوين سنڌ جي جهڳ مڳ بيشڪ سنهي ٿي صافي
پر حسن ڏينهن جي لئي سچ هڪ ٿي آهہ ڪافي
تن ۾ تپاس تون ڪر هو ڏينهن شينهن آهي
جي زال زال آهي، تہ بہ مرد مور ناهي“

(١١) مسدس: عيد جو چنڊ

١- اي ماهہ! هونءَ تہ ماه بماه آهين جلوه گر
پر قرب ساڻ ڪوڙ ڪري تو ڏي ڪا نظر
اڄ پيلي سچ پوي ٿي سنڌ جابجا پچر
سچ جي لهڻ جا خلق ڳڻي پيئي پل پهر
ٽڪرين، ڏڙن، ڪڪڙ تان ٿئي تنهنجي جستجو
گهر گهر ۾ ۽ گهٽين ۾ رهي تنهنجي جستجو

٢- بيشڪ هلال-عيد مبارڪ مجال تون
تنهنجي ڏسي مچي وئيون جڳ ۾ مبارڪون
پوڙها جوان ٻار به ڪن خير جون خوشيون
منجهه مسجدن ملان ته هڻن خوب ڪڪيون
آندو ڏنيا ۾ عيد سڳوريءَ جو تو پيام
روزن پڄاڻان اهڙا ڏي خدا جي عطاءِ عام

٣- نو ڪي ڏسي ٿا ڪي ”قل“ ”ياسين“ ڪي پڙهن
ايمان ۽ امن ٿا خداوند کان گهرن
ڪي ايڪ شخص لک لک ٿا شڪر حق جو ڪن
سکهه صبر بخشي ساري مهيني ۾ ذو المنن
تنهن لاءِ ”عيد! عيد!“ جي گهر گهر ۾ ٿي پچار
هرڪوئي حال سارو ٿيو عيد لئي تيار

٤- مارن گهڻيا ٿي ڏينهن اڄها عيد ڏسي اچي
سڻندي ٿي ”عيد! عيد!“ انهن جي ٿي دل نچي
سڪ صبح جي ۾ رات ٿي لڇڪو ۾ تن رچي
نازڪ هٿن ٿي رنگ تو ميندي جو رچ رچي
ٿئي صبح تيل سيٽ ۽ صابڻ لڳيو وڃن
ڪي عطر ٿا مکين ته ڪي سينٽ ٿا هڻن

٥- ٿيو صبح چٽڪ عيد ڪئي آسمان پي
سرسو هميشه کان لڳي سورج جو شان پي
ڇولڪن کهڻين ۾ ناهه ڪو ڪوندر ڪمان پي
ڏسجي فقير فقرو ڏسو سڀ شاد مان پي
چل پل خوشيءَ جي جهرمر ڪپڙن جي جابجا
ڏس ڏينهن عيد جي ڪي ڏنو شرف ڇا خدا!

٦- ڪائي ٻئي خوشيءَ سان ملن عيد ڏينهن ڪي
جت ڪٿجو ضرور ڪدا توڙي شاهه ڪي
ٻڪدل ني ڪن سوال سڀئي تا الله ڪي
ڪهڙو نه هو نظارو تو سيبائي ساهه ڪي
ني همڪنار ٻنان ۽ مومن ٻيا ملن
ڪرپو جاوس دين جو شاهانو ملن

٧- اڄ مؤمنن جا قلب صفا ني وڃن ڪپن
سڀ ڪلفتون جي سال سڄي جون توڙي ڪڍن
بس هٿ ملن رکو نه، دليون ٻن ملي وڃن
صدقي سعيد عيد جي سينا صفا ٿين
چاٻو امان ته عيد اهائي سڄي ٻچي
ورنه سري نه ڇٽبي امان کي خوشي سچي

٨- مؤمنا ننڍهن ني ڇنبي سنده عيد خوبتر
پالين جڏهن ته پيٽ رکو پنهنجو تون مگر
پاڙي پتيءَ ۽ پنهنجي غريبن لهج خبر
ڳولي يتيم خواه ڪا بيوه مدد نون ڪر
فطري جو حڪم آهه جو اسلام ۾ نيو
دلجوئي جوئي مقصد تنهن ۾ رکيو ويو

٩- جو اجتماع عيد ني ٿئي، سو رهي سدام
سڀ اتفاق ۽ ٿي رهي قوم شمل تمام
ڪهڙون جي قوم جون سي ملي ڪن ٻه سرانجام
پوءِ چئو ته عيد قوم جي لئي آهه صبح شام
ڏج قوم کي تون قرب ۽ سکهه صدق يا ستار
ڪج سان ڪرم قبول "مسافر" سندي پڪار

(آمين)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(۱۲) مسدس (بطور ترجيع بند)

(مناجات)

۱- خدا وندا سڀني خلقت جا سائين
ڪرم ۽ فضل تنهنجو تون ناٿين
عنايت عفو تو سڀ ني سدائين
ڏٺي بي مثل بي چون حق آهين
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب و هاب

۲- گناهن ۾ ٿيس گم مان سڄوئي
شرم ڪان تنهنجي در دالهيان تو روئي
وسيلو تو سوا ساربان نہ ڪوئي
سند ه رحم ۽ غفارت سون اهوئي
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب و هاب

۳- سڄو احوال سائين تو کي روشن
هجي تـوڙي لڪل توڙي مبرهن
رني ناهي رڳا منجھ تنهنجي رحمن
رکيم لاتقنطـوا آڌار منجھ ســن
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب و هاب

۴- رکيم غفلت ڪان در تنهنجي ڪان دوري
قبوليم پنهنجي پل سائين سموري
آ ڪٺ تنهنجا ڪرم پنـدار نوري
ڪٿم ڪر مهر سان حاصل حضوري
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب و هاب

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۵- ڏسي دنيا جا هي دورا نظارا
ڏکي ٿـو ڏيل اي پروردگارا
امن ۽ پنهنجي رک سائين ستارا
هجن ٿل دور سڀ دشمن هچارا
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب و هاب

۶- عنايت تنهنجي بس سون لاءِ طاقت
عطا ڪر صبر جي سائين لياقت
نظارا فضل جا منهنجي حمايت
سدا ڏي شڪر جي سائين تلاوت
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب و هاب

۷- رضا تنهنجي جو رستو سون عطا ڪر
عطا دل جي همت علم ۽ حيا ڪر
ڪرم سان معاف سڀ سائين خطا ڪر
عطا احسان سان سائين سخا ڪر
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب وهاب

۸- نراسن کي ڏنيون آسون تو لاکون
عجب ٿيون زڪريا سارا ٿيون ساکون
ڪرم تنهنجي سان لاهيان آس چاکون
لڙيو ادبار نڪتيون بخت باکون
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رهائج لڄ پرم سان رب وهاب

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

٩. ڏ اي سائين سنڌ کي آھ ٿالي
ڏسون جيڪي ناتنھن سڀ جو تون ٻالي
ڪھڙان سولڙي سنڌ ھي؟ مھرباني
ڇڏيان ھن جڳ ۾ ڪا لائق نشاني
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رھائج لڄ پرم سان رب وھاب

١٠. ڏئي جڳ ۾ تون عزت سان جيارين
ڪرم سان شاد ـ اعمال ٿارين
"مسافر" باڪرم برزخ آڪارين
آئي حربي؟ جي آست سان آثارين
محابي مصطفيٰ ۽ آل و اصحاب
رھائج لڄ پرم سان رب وھاب

(آمين)

(ب) رباعيات (رباعيون)

نيڪيءَ بابت

ڄو قلب ڪرم، لطف، عطا جو ٿيو گهر
ٿي جاءِ تسليم جي رضا جو ٿيو گهر
نيڪيءَ جي بڻي جاءِ "مسافر" جا دل
سا دل ته قسم رب جو خدا جو ٿيو گهر

(۲)

نيڪيءَ سان سنده سوز ۽ نيڪيءَ سان ساز
نيڪيءَ سان سنده نياز، نيڪيءَ سان ناز
ڪوني به ڏمي يا نه، ڏمي ڇا ٿي پيو
رک نيڪ نيت ۽ رک نيڪي انداز

(۳)

پنهنجو نه ڪڏهن ڀاڱي پئي ٿو درياءَ
وڻ ڪين ڪڏهن کائي ٿو ميوا پنهنجا
بادل نه "مسافر" ٿا وسن پنهنجي لئي
ڪن نيڪ به نيڪيءَ نه پنهنجي تمنا

(۴)

هن جڳ ۾ نه بد حال به ڏسجن جيڏرا
بد دل به ته ظاهر منجهه ظلمن جيڏرا
پر ڪئي جن زندگيءَ جي ڪنهجي نيڪي
ڏاڍا سي "مسافر" واهه! وهسن جيڏرا

(۵)

ڪر سڀ ڪج نيڪيءَ جي نه نيت سان عزيز
نيڪي ڪر جي خدا ڏنهه ڪوبه تميز
هوڏه جڳ ۾ "مسافر" ٿيون اڪيچار شيون
پر آهه عجب جڳ منجهه نيڪي هڪ چيز

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(٦)

جو نيڪ نہ ٿيو جڳ ۾ نہ خود ڪام سوئي
هـــر حال ٿيو خــوار ۽ بــد نام سوئي
رهہ نيڪ "مسافر" جي مڃين ڳالهہ سدائم
جـــو نيڪ ٿيو ٿيو خوش انجام سوئـــي

(٥)

شـــل دل ۾ هجن نيڪ خيالات مـــدام
هوءِ وات ۾ دائم شل نيڪيءَ جو ڪلام
نيڪيءَ جا ڪَمَن ڪاج ھٿئون شل يــا رب
پــڻ هـــوءِ "مسافر" شـــل نيڪي انجام

(٨)

نيڪي منهنجي زنـــدگي جـــو انجام رهي
نيڪن جـــي ٿـــي زمرہ ۾ سدائم گام رهي
يـــا رب! ڪريان نيڪ ۽ بد سان نيڪي
نيڪيءَ ۾ "مسافر" دل آرام رهـــي

(٩)

نيڪيءَ ۾ ســـدا رب پياري ســـون ڪـــي
نيڪن جـــي نظر نيڪ نهاري سـون ڪـــي
درگاہ سندءِ ۾ هي سوال آهہ ڏلـــي
نيڪن جـــي رکين شال پناري ســون ڪـــي

(١٠)

جئن آهہ ســدا نفع تـــي طامع جـــي نظر
جئن لالچ وارن کـــي وڻي ٿـــو ٿي زر
تئن ســـون کـــي لڳي شـــال پياري نيڪي
دل منهنجي سدا هوءِ بہ نيڪيءَ جو گهر

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(١١)

نيڪيءَ کي عجب چيز نه سمجهو چالي
نيڪيءَ جو ٻيسي قدر به آ سو چالي
سچ پچ نه ڪنهين سان به برائي نه ڪري
نيڪيءَ کي ڪري نعمت جو ٿو چالي

(١٢)

نيڪيءَ جي عيوض جي ٿو ڪري ڪو نيڪي
تان ان ۾ نه انصاف ٻيو ڪهڙو ٿي؟
ان سان به "مسافر" ڪر نيڪي دل سان
جنهن چالي ٻجهي توسان هجي ڪئي به بدي

(١٣)

نيڪي ڪر دل سان ۽ دريا ۾ اڇل
پڪ ڄاڻ ته ٿيندي نه ڪڏهن ساري ڦل
نيڪيءَ جو اثر ڪڏهن به ضايع نه ٿئي
صد بار "مسافر" تون ڪجانءِ تجربو پل

(١٤)

مون سان جي ڪئي ڪو به برائي ٿو ڪري
دل منهنجي برائيءَ سان نه تہ به ان ڏي وري
آءٌ ان سان به دل سان ڪندس ٻيو نيڪي
توفيق جو هت شال خداوند ڏري

(١٥)

دل رحم سندي نور سان جنجي روشن
رب روح رکيا نيڪ تنهين جا منجهه تن
تن دور ۾ انسان ۾ ڪيو فرق ٻـڌر
پل ان جي ته هوءِ واه "مسافر" نه وطن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(۱۶)

انسان ڪـــي حيوان ڪـــو ليکي انسان
ڇا عقل نـــہ شخص جـــي ٿورو ارمان؟
دولت جي نشي منجهہ ڇڏي رحم جي وات
وڌ ان کان "مسافر" ٿي الڏائي ٿي ڪان

نياز ۽ نئڙت

(۱۷)

جي نـــوڪي "مسافر" ارجمند ڪهرجي
جي نوڪي دنيا ۾ حق پسندي ڪهرجي
وٺ جان ۽ دل سان خاڪساري جي وات
نئڙي هل، جي نوڪي بلندي ڪهرجي

(۱۸)

ڦاري ڦر سان هجي پرڀل جا وڻ هي
دائم سان رهي نياز، نئڙت سان جهڪي
ٻاڦيءَ سان پرڀل ڪڪر نمي ٿو هرگز
ٿڻ نيڪ غني مرد جي نئڙت نيڪي

(۱۹)

طوفان لڳن سخت ڪـــرن وڻ مضبوط
بـــڙ ٻير، ٻير ٽـــوڙي وڏا شـــاهه بلوط
ٻر ڪانهه، سر ۽ بانس نمن واهه اڳيان
ٿئي وار نہ تن جو ڪو ونگو سان شروط

(۲۰)

جي ٻيو ٿيو زبردست تہ تون زير رهج
تون ڍال رهج ٻر نہ تون شمشير رهج
وڃجانءِ نہ "مسافر" تون تڪبر وڃهو
ڪو ڇانئي سوا سير تہ تـــون سير رهج

(٢١)

جو خاڪ نهن ڪان اڳي خاڪ ٿيو
بي خوف ٿيو سو سچ بي باڪ ٿيو
جنهن هٿ نرڪي نياز نئوڙت ورتي
سو جڳ معرض هو پر چاڪ ٿيو

(٢٢)

ٿي باغ سندي باد بهاري زينت
وڻ جي به ته بردار ٿي ڏاري زينت
خالق ڪيو انسان کي خاڪؤن پيدا
تنهن ڪاڻ "مسافر" خاڪساري زينت

(٢٣)

سچ صاحب دولت جي سخا ڪسو چنڊڻ
پر اهل قلم جي ٿـي سخا علم ونڊڻ
راحت جو "مسافر" تو گهري تنهن کي ڪيي
منجهه راهه روي فيض سندو خيمو منڊڻ

(٢٤) سنڌو ڳالهائڻ

هرڪنهن سان ڪيي نو ڪي مٺوئي ٻولڻ
تعظيم جي لفظن سان سدا چپ کولڻ
نو ۾ جي هجي نياز نئوڙت جو هر
پوءِ نو ڪي نه سرڪشي ڪاڪندي چولڻ

(ج) قطعات (قطعا)

(۱) تاريخ وفات زوجهٔ محترم نمبر ۲

حسرتا همدم رفيقم رفت
رحمت و مغفرت برش باد
روز هشتم ربيع اول بود
بر رخ جانفزا نقاب نهاد
قلب محسوس کرد اين سالش
عاقبت زوجه "مسافر" شاد

سنه ۱۳۴۹ هه

(۲)

پيا تقدير موجب ٻير ٻيڙا ناهه وس ڪوئي
گهڙي نه ته روح جي تن کان جدائي ڪيراي جالي
هميشه هجر، وصل ۽ درد، سک يا ڪر سيون مرديون
پيون هڪ ٻئي ٻنهيان سنسار ۾ ڪن ڦير اي چالي

(۳)

غم ته دنيا جو ڄاڻ برف جو ڍير
صبر جو سج ڪريس نـــو ڳـالــي
سک ٻنهيان ڏک، ڏکن ٻنهان سکوا
آهه عالـــم سڄي جـــي آڪالـــي

(٤)

ناهي دنيا ۾ دائما رهڻو
توڙي حيلا ڪٿي هزار ڪجن
هيءَ ڪهڙو هتي خوشي ڪهڙي؟
آهي اڪين جو ڏؤ سڀ ورو جشن

(٥)

پنهنجي خالق سان دل اڙاءِ سدا
ڪاٿ ليڪي پڇڻي نہ ڪر ڪو جتن
آهي، دنيا سراءِ ”مسافر“ تون
ڏيان ۾ رک حقيقي پنهنجو وطن

[د] مفردات

۱- ڏي پري ساقيا محبت جام
تان چري ٿان عاشقن جو ڪلام

۲- يار سو ٻيلپ ڪري جو يار جي
منجهه پريشاني ۽ ڏک ۾ درماندگي

۳- مرادون مڙيون جوڻ پڄن ٿئي سدام
اسان کي به ٿئي رب رکي شاد ڪام

۴- ڏيپ نه يار ۾ دل نه لوڙهج، ڪيم تنهنجو ڏيلو ادا!
آه! هادي ۽ هٿ وٺو تون ڪٿان هيلو ادا!

۵- مقصد ڪڏهن ماڻيان منهن اي ۽ مستمان ٿيندس
يا ٻڌ رسي سڄڻ کي ٻا وات ساه ڏيندس

۶- ڏسڻ سان ٿئي نه رکڻو عشق پيدا
سڻي تعريف ٻڌن سو ٿئي هو ڀلا

۷- عجيبن جي عجب آهي نشاني
پچائي عاشقن جي زندگاني

۸- دل ٿي ٻهار جو تو اچي هٿ سلام ڪيو
تنهنجي سلام ڪان گهر دارالسلام ٿيو

۹- ڪجي انسان کي ٿي روڪ جنهن تان
زياده حرص رکندو ٻال تنهن سان

۱۰- ادا! ڪيئن تجويز سان ڇا وري؟
ٿئي هاج تيئن، جيئن خدا تو ڪري.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

١١- جيڪو ڪري مدائي ڪنهن شخص سان سراسر
سو ٿيو برو برائي هيت هُت ڏمي برابر

١٢- سچ دردمند دل سندو درمان آهه، دوست
دشمن جي چشم واسطي پڻ ڪان آهه دوست

١٣- چانئٺ تي تنهنجي يار جبين - نياز آهه
اِيءُ جاءِ نماز آهي، اهائي نماز آهه

١٤- فرقت جي باهه ۾ ٿي تتي ڏيکا دل ڪباب
فرقت جي رسم جڳ ۾ آلا آئي ڪهڙي باب

١٥- ٻي جياري جان منهنجي تنهنجي اُلفت جي ڇڪي
ٿو ڪيو سعيو سفر جو ساهه ٿو منهنجو سڪي

١٦- ٿو وڃين منهنجا مٺا موڙ ڪي روئاڙين يار ٿون
ڪا ته ساعت ويهه ساٿ ڇڏ تڪڙ مڏار ٿون

١٧- ساهه واري تي موت ايندو آوس
ناهه ڇٽڻ بچڻ نڪر جو وس

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

[ر] مثنويات (مثنوڀون)

(١) ثناء حق تعاليٰ

بِسْمِ اللهِ الرَّحمانِ الرَّحِيمِ
خالق، رزّاق، مُهَيْمِن، ڪريم

حمد هزارين تنهن حنّان کي
ربّ رچيو جنهن جسم ۽ جان کي

قدرت ڪامل سان رچيائين جهان
حڪمت شامل جو عجب آهه شان

قدرت ۽ حڪمت ساري عجيب
عفو ڪرم بنده نوازي عجيب

دل هر دانا جي کي لوري لڳي
ڪنهن نه سندس ڳجهه جي ڳجهارت پڳي

ذات سندس پاڪ ته، قدرت به پاڪ
پاڪ ارادا سڀ حڪمت به پاڪ

عقل کي آدم جي پلا ڇا مجال؟
قدرت اُن جيء، جي ڪري سر مقال

اُن جي اڳيان عجز ۽ عاڙي ڀڳي
اُن کان مدد هردم ٻهتر سڳي

رحم ڪرم خالق تي ڀاري ڪيئين
آدم تي ذات نياري ڪيئين

ان کي سکن لاءِ ڏنئين هرڪا چيز
عقل ڪيائينس عطا ۽ تميز

خاص سندس ظاهر نيڻرو پيار
جو ڪه مُڪئين مُرسل نرمل لباز

جي نہ لبين تي ها پلئي ڪلام
هوند ها حيوان هجن خاص عام
شڪر لکين تنهنجا خدا ء عظيم
اسان جو ٿيو مهندار محمد ص ڪريم

خاتم نبين سندو عاصين اجهو
شافع عصيان محمد (صلعم) سچو
آن تي ڪيو نازل قرآن تو
فيض پيدو فائق فرقان تون

مهسين مٿي جام صلواتون سلام
آل ء اصحاب سندس تي مدام
ها سي هدايت جا ڏيا سربسر
لخت نبي جام جا جاني جگر

فيض ملين صحبت سرور سندو
تن جي ڪلا ڪوئي ندورو ڪندو
ڪن ته ها جي صدق سان سعيو تمام
ڪيئن ٿئي ضايع ڀا مبارڪ ڪلام

ڪيئن ها پڌون دين جي گفتار ڪا
ڪيئن پوي اسلام جي عمر چار ها
برگ ابوبڪر رضہ هو صادق سچار
عادل فاروق عمر رضہ جام ديار

حضرت عثمان رضہ جو حلم و حيا
حيدر رضہ ڪرار جو علم و سخا
نور نبي حضرت حسنين رضہ ها
لخت جگر حضرت خيرالنسا رضہ

جڳ ڪي اصحابن هو ڪيو با خبر
قرب "مسافر" دل سيني جو ڏر
مهسين صلواتون ۽ هزارين سلام
آل ۽ اصحاب تي پڙهہ صبح شام

(۲) مثنوي: مناجات

خالق ستار سميع ۽ بصير
مالڪ غفار غني ۽ قدير

وحدت پنهنجي جي محابي خدا
حق ۾ مکي مدني مصطفيٰ صلعم

حرمت ـ صديق رضه جي صدق و صفا
حرمت ـ فاروق رضه جي فيض ۽ نيا

حرمت ـ عثمان رضه غني ٻنا حيا
حرمت ـ حيدر جو علي رضه مرتضيٰ

حرمت ـ حسنين شهيدن جي
بضعت ـ رضه حضرت جي ۽ حرمين جي

حرمت ـ اولاد نبي نيڪ نام
حرمت ۾ ڪل صحابه ڪرام

عابد ٻانهن جي عبادت ڀلي
صالح شخص جي سعادت ڀلي

بخش سون بدتر جا خدايا گناهه
رحم سان ڏيکار هدايت جي راهه

بار گناهن کان آهيان شرمسار
شرم رکجمن رب ڀروز ـ شمار

بخش ڪرين سهو، خطا يا عزيز!
عزت هيت هت عطا يا معزيز!

آهين آچائن جو ڏئي چاڻ تون
آهين نمائن جو ڏئي مان تون

پنهنجن عملن تي رکان ڪانه آس
خاص سنده لطف جي، آهيم ٻاس

ڪر تون ڪرم ساڻ مهر سون عطا
نفس ۽ شيطان ڪنان تون ٿي بچا

آيت "لاتقنطوا" آڌار عجيب
رحم پيو نادر ڏکتو "اُجيب"

پيو لــم، رم، ڪيم "مسافر" ملول
آهــ هتي عجز ۽ آزي قــبـــول

(٣) مثنوي : خطبه جمعه نماز

سڻو اي مؤمنو! دل جي ڪنن سان
نصيحت هوش سان، حب ساڻ من سان

اول گهرجي رکــڻ دل صاف پوري
دنيا ۽ دين جي ڪم ۾ سموري

ڪپٽ ۽ کوٽ دل ۾ ڪين گهرجي
رکڻ پنهنجو هنيون مسڪين گهرجي

عوامن سان عزيزن دوستن سان
ڪجي جيڪي ڪجي سو صاف من سان

ڪيو قرآن ۾ رب حڪم ارسال
رکو سڀ قلب پنهنجو صاف هرحال

صفائيءَ دل جي ري سڀ ڪوڙ آهي
عبادت عاجزي مقبول ناهي

ڪرڻ گهرجي نه آدم کي وڏائي
وڏائي رب کي سونهي ٿي جائي

ادا ٿيو خاڪ مان آهين تون پيدا
وري پڻ خاڪ ٿيڻون آهين برجا

ڪني فطري مان ٿيو اچ هيڏو آهين
نڏهن چو هٿ ڪريو سينو ٿو ساهين

محمد مصطفيٰ عربي همه‌شان
ڪندا ها سوال ٿهوڙيءَ پر خدا کان

اگهائج يا خدا هڪ ٻيءَ سون دعا تون
سڙن جيئن غريبي ڪر عطا مون"

ڪريو اي مؤمنو پنهنجو ڏٺي ياد
رکو دل پنهنجي رب جي ياد سان شاد

ادا آدم ۽ جيسين ساهه آهي
دنيا جو ڪو ڏنڊو ڪتلوئي لاهي

ملايو ڪا ڪهڙي دل پنهنجي رب سان
ڪڙا ٿيو آن اگهان ڪو دم ادب سان

سچو رب سان اوريو حال پنهنجو
ڪريو روئي ولس احوال پنهنجو

ادا آهن ڪليل توبهه سدا در
ڪريو توبهه سچيءَ دل سان هيڪر

ڪريو توبهه گناهن کان سچا ٿي
پنو رحم ۽ ڪرم دل سان سچا ٿي

خداوند آهه راحم ٻاجهه وارو
ڪندو بخشش، هدايت، چوٽڪارو

دنيا ٻارو گذر جو ڪم آهي
سدا ڪنهن کي نه هت آرام آهي

ڏٺيءَ جي يادگيري ڪم نه ٿي ايندي
عبادت ٿي اگهان آڌار ٿيندي

هتي هر ڪو "مسافر" ڏينهن لئي چار
همت ڪر، ڪر ڏليءَ کي ياد اي يار

(٤) مثنوي: بيان عشق

قدرت قادر جا رکي منجهه جهان
فطرت خاطر جا هتي سڀ شان

تنهن ۾ آهي سان آلو با ڪمال
جاچي ڏٺي ڪجهه نه اسان جا مجال

ارض، سما، بحر، بر ۽ آبشار
باغ، شجر، گل سڳنڌون ۽ هزار

جيسين جناور لک رنگارنگي
طرح طرح مرغ گهوڙا سنگي

نن تي نظر غائر جيڪي تا ڪن
صُنع ثان صانع کي ڏسن سي تا من

فطرت، تبديل، ثبوت ۽ ڪمال
محب حقيقي جو سڀڪو جمال

محب ڪسهو من نه صبوري ڪئي؟
محب ري پاندي ٿئي پوري ڪئي؟

آس سنديس وصل سندي تقويت
جڳ ۾ عشاقن جي رهائي ٿي پت

باقي مجاز آهه بهانو رکيو
طرز حقيقيءَ جو ترانو رکيو

پوش بنان پاڪ لڳي شيءِ خراب
مشڪ ڍڪيءَ ڏارڻ ڪو رکيو جناب؟

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

روح حقيقت ۽ حقيقت طلب
ناهه سمدس ڪال ڪثافت طرب
ڪهڙو لطافت سان ڪثافت جو ڪم
ڪنهن ڪم جو ناهه هڏو ماس چم
آهه سندو جوهر جوهر ڏي مهل
پڪڙ گري آهه ڪشش ربل چهل
عقل ۽ ادراڪ جي درڪار آهه
جاهل جي طعنه زني ڪار آهه
عقل سدا امر تي من جي تلي
من رهي محبوب حقيقي ملي
پوءِ تو درجن تي رکي عشق آر
من جي صفائي تي "مسافر" مدار

(٥) مثنوي:- حياتيءَ جو شغل

چو پڇون ڪئن ڦلاڻو ويو تي گذر؟
پر پڇون ڪئن ڪيائين عمر بسر؟
ڪين پڇنداسون ان جي حيثيت
بلڪ ڏسنداسون دل جي ڪيفيت
ڪو نه ڏو ساهه هس غريبن تي؟
درد دل ۽ ڪو هس يتيمن تي؟
ڪي سڃاڻائين پنهنجن فرضن کي
جي خدا ها رکيا ذمي ان جي
لوڪ آڪهيائين ڪي غريبن جا؟
ڪم ڪيائين ستم رسيدن جا؟
ان جي ڳالهه ۽ ڪو هو ميناج؟
مرڪ ۽ مشڪ سان رکيئين خوش راج؟
خوش ڪلي ڪنهن کي ڪو ڪلايائين
ڪنهن جي دل جو ڪو گل ڪلايائين

جي انهن جو جواب نيو ”هاٺو“
وڌ ”مسافر“ سو ماڻڪان ڪاٺو

(٦) مثنوي:- زماني جي گردش

پساڻي زمانو عجب رنگ ٿو
ڪڏهن محل ماڙيون ڪڏهن جهنگ ٿو
سچا سو بنائي ٿو ڪوڙا ڪڏهن
ته ڄاڻن ڪي ماڻائي جهوڙا ڪڏهن
وڃن لاڙها ڇاڙها ڏريو نيٺ ٿا
ڀون ڪوڙا شعلا ٿريو ليٺ ٿا
ڪڪر ڪوڙ جي ڪي وڃهيو نيٺ چير
ڪري سچ جو سچ پنهنجي ثابت ٿو سير
ڪڏهن سون ڪپ چڪ ۾ نيو ڪو ٻتل
رهي سچ ٻه ٽن ڪين هرگز لڪل
ٿئي سچ جو هر حال ۾ امتحان
”مسافر“ صداقت جو رک من نشان

(٧) مثنوي ثناء حق تعاليٰ

شڪر رب جو چمار ٿون ساري
پنهنجي چپ تي رکج سدا جاري
آهه الله ڪي سدائين بقا
جيڪي هيو آهه ٿيندو سڀ سو فنا
ساري جڳ لاءِ سو ئي ڪافي آهه
ان سوا ڪنهن ۾ ٻئي جي پروا ناهه
سو ئي ساري جهان جو خالق
جڳ سڄي جو اهوئي رب رازق
آهه حاڪم سو بحر ۽ بر جو
سڀ جي مالڪ هجڻ جو نيس درجو

عرش کان تر زمين جي نائين
بادشاهي سنڌس سدا پائين
هن دنيا هن دنيا جو شاهنشاهه
ساري خلقت جو سو ئي پشت پناهه

هر ڪنهن جاءِ آهه ان جو ظهور
هر ڪنهن شيءِ ۾ آهه ان جو نور
پڌرو آهي ٻئي هر ڪنهن شيءِ ۾
پر لڪل آهي جنهن تنهن شيءِ ۾

ويجهڙو سو اسان کي هر دم آهه
سو ئي ڏسندڙ اسان جو هر ڪم آهه
جيڪي چئون ٿا مٺي سيني سو
دل اسان جي جو ڳجهه پروڙي سو

ان کي ڳائڻ سڀن جو ڪم ضرور
ڪم ان کي ڄمڻ ڄلڻ جو ضرور
ان جي پوري ڪريون اسين ساراهه
اهڙي هرگز اسان ۾ طاقت ناهه

ان کي هر حال ۾ سڏڻ گهرجي
ان کان هردم مدد پنڻ گهرجي
جيئي جري ذڪر ان جي ۾ هردم
من "مسافر" کي فڪران جي جو ڪم

نوٽ: سنڌي نون درسي ڪتابن ٺاهڻ لاءِ عيسوي ويهين صديءَ جي شروع ۾ جيڪا ٽيڪسٽ بڪ ڪميٽي 'پونا' ۾ مقرر ٿي هئي، تنهن جي فرمائش موجب ٻاراڻي ڪتب کان ٿئين تائين جيڪي نظم مون تيار ڪري ڏنا هئا ۽ ڪميٽي منظور ڪري ڪتابن ۾ شايع ڪيا هئا سي ٻه هن هيٺ درج ڪريان ٿو.

(٨) مثنوي ڏڻي تعاليٰ جي صفت (ٻارڙن ڪتاب)

ڏڻي سڳورو ياد ڪجي
تنهن کي پنهنجي دل ڏجي

لهي سين جي سو تو سار
پالي جڳ کو پنهنجا پار

مرون ۽ ماڻهو سونئي سنڀالي
ساري جڳ کي اهوئي پالي

سڀني جو سو سائين آهي
ڏک سڀني جا سو تو لاهي

ساري خلقت الهيءَ اپائي
سڀني سان تو ڪري ڀلائي

اهڙو آهي سهاجهو سائين
ڪجي تنهن کي ياد سدائين

سڀئي وڏائي ان جي ڳايون
دلوي پنهنجي ان سان لايون

(٩) مثنوي رنگن بابت (ٻارڙن ڪتاب)

چوکر توکي رنگ ڏيکاريان
رنگ سڃاڻ توکي سيکاريان

ڏس هن رنگ جو نالو ڇا آهي؟
رنگ اهو تان ڳاڙهو آهي

گاڙهي رنگ جي صورت اهڙي
ڇهنب ڇتونءَ جي آهي جهڙي

پيو جو هيءُ ٻون رنگ ڏسين ٿو
زرد و جهـڙو هـميشه پسين ٿـو

تنهن جـو نالـو آهـي پيلو
لـمـون هـي آسماني يـا نيلو

نير ۽ آب جو رنگ اهـو ٿيو
نالو تنهن تـي تڏهن اهـو پيو

اصلي رنگ اهي ٽيا ليکي
جڙن انهن مان ٻيا سڀئي

(١٠)مثنوي- ٻارن لاءِ نصيحت (ٻاراڻو ڪتاب)

ماءُ ۽ پيءُ جو چيو مڃجي
سـدا ادب ۾ تن جي رهـجي

نت استـاد کـي سـان ڏجي
جيئن هـو چـوي تيئن ڪجي

ڀاءُ ۽ ڀيڻ سان رکجي پيار
تن سان ڪونـه ڪجي تڪرار

سوير سمهجي سوير اٿجي
اول ڌڻيءَ جو نالو ڳنهجي

ڪوڙ نه چئجي ڏجي نه گار
شيءِ نه چورائجي ٿجي نه خوار

هن نصيحت تي جو ٿي هلندو
مائٽ مٽ کي سو ٿي وڻندو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(١١) مثنوي- وڏو ڏينهن (ٻهريون ڪتاب)

ٿي نو وڏو ڏينهن ڪوئي جڏهن
ٿين بند اسڪول ٿا سڀ تڏهن

اهي جي ڏهاري ٿي عيد ڪا
نه ڏاڍا اسان لئي، ٿين ٿا مزا

رهون راند ۽ دل کي خوش ٿا ڪريون
نوان وهنجي ٿا ٻوه ڪپڙا ڪريون

خوشيءَ ۾ سڄو ڏينهن رهون ٿا لڳا
ملهايون وڏو ڏينهن اِن ريت ٿا

(١٢) مثنوي:- ڌڻي سڳوري جي صفت (ٻهريون ڪتاب)

ڌڻيءَ جا اسين ڪيت ڳايون سدا
اکيان ان جي ٻڌي سر نمايون سدا

اُپايو جنهن آهه سارو جهان
ڪيو آهه پيدا زمين آسمان

پکي، جيت ماڻهو سڀ بي شمار
سج ۽ چنڊ تارا هزارين هزار

هوا، باهه، پاڻي ضروري شيون
اُپايون انس جي ملڻ بي ملهيون

وڏائي سندس جا وڏا ٿيا بيان
نه طاقت رکي ٿي اسان جي زبان

اسان کي ڌڻي شال سکهه سو ڏئي
ڪريون ياد ڪيري سندس تان گهڻي

(١٣) مثنوي:- ٻلي ۽ ڪُڪڙي (پهريون ڪتاب)

اچو آسوءَ جو مهينو آهو
لاباري جو آهي سمو
اهو ٻڌي ۽ ڏسون ٻلي
واهه، ٻڌي ته آهه ڀلي
سنگ سڀئي ڪئن نه لڏن ٿا
پکي انهن تي لهن ڪڏن ٿا
ڏسو ته ڪُڪڙي ڪئن اچي ٿو
خوشيءَ منجهان سو ڪئن لڇي ٿو

هٿ سندس ۾ ڏاٽو آهي
سنگ تنهن سان ڪئن ٿو لاهي!
ڏسو نه، ڏاٽو ڪئن نه هڻي ٿو
سنگ لڻي پوءِ ڪئن نه ڪڍي ٿو

جهول جڏهن هو پنهنجي ڀري ٿو
گڏ تڏهن سڀ سنگ ڪري ٿو
هڪڙو هڪڙو سنگ وڍي ٿو
هاڻي تن مان اَن ڪڍي ٿو
اَن ڏسي خوش ڏاڍو ٿئي ٿو
لک لک ٿورا رب جا مڃي ٿو
ساراهي ٿو سندس وڏائي
چوي ٿو ڏني ٿو ڪئي ڀلائي

(١٤) مثنوي:- برسات (پهريون ڪتاب)

واهه لڳي ٿو جهڙ ٿئي ٿو
مينهن به ٽڪڙو هاڻ پوي ٿو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ٻڪي ڀڄو گهر پنهنجي وڃن ٿا
آڪيرن ۾ ڪٿن نــه لڪن ٿا!
ته پــريا سينهن ڏٺي وسائي
ڪيئــن ۾ ٻائــي تــو رسائــي
ان ســالڪو هالــي ٿيـنــدو
ٽورا ڏٺيءَ جــا سيڪو مچيندو
گاهه نــڪرنـــدا گل ڦل ٿيندا
ٻڪي به خوش ٿي ٽپڪيون ڏيندا
ڳائيون مينهون ٿينديون متاريون
کير گهڻيــرو ڏينديون پياريون
ڏڏ مڪــڻ ۽ کيهــ گهڻو ٿي
پــاڃــي ٻــور آن ميــوئي
گڏ جــي ڏٺيءَ جا ٽورا کاهو
مينهن پاســو جنهن آهــ وسايو

(١٥) مثنوي:- وڻ جا ڳڻ (پهريون ڪتاب)

ڏسو ته وڻ ڪئين ڪري ڀلائي
ان مان سڀ ڪي رسي ڇڱائي
ســوي آهن ۽ ٻــال صدائين
چانءِ ڏين ڪان ڪري نه ڪائين

ٿاريون ان جون سدا نمن ٿيون
هٿ وڌائي ڪين رکــن ٿيون
ڏڪ هلو تــان ٻور ڏئــي ٿو
ميوو پٽ تــي ڇڻي پوي ٿو
ڪرڻ نه گهرجي ڪنهن کي وڏائي
ڪجي ٻــرن مان ڀال ڀلائي–

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

(١٢) مثنوي رنگن جي ملاوت (پهريون ڪتاب)

رنگ اصل ڇهون ڪاڙهو پيلو
رنگ ٽئين جو نالو نيلو
ڪاڙهي ۾ جي پيلو پوندو
رنگ نارنگي تنهن مان ٿيندو

ڪاڙهي ۾ جي نيرو گڏبو
رنگ واڱڻائي سو سڏبو
نيري ۾ جي پيلو وجهبو
سائو رنگ انهيءَ کي چئبو

ڪئين نه ملائي رنگ ڪڍياسين
تن رنگن مان پيا ٿي ڪياسين

(١٧) مثنوي چار مندون (ٻيو ڪتاب)

ٻارو اچي سڻو هڪ ساڳ
ڳايون چئن مندن جو راڳ
هڪڙي تن مان آهي بهار
هيءَ مند آهي واه جا ٻارا

وڻ ٽڻ ڏسجن ٿا سڀ سهڻا
باغ لڳن ٿا من کي مٺا
گل ڦل باغن منجهه ٽڙن
پکي ٻه مٺڙيون ٻوليون ڪن

وڃي بهار ته اچي اونهارو
ڏول انهيءَ جو آهي نيارو
گرميون ان ۾ ٿين مدام
ٻائي ٻن جهڙهن ٿا جام

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

هن ۾ ڀوي ٿي ڀڻ برسات
ٻوڪ جي وائي سڀ کي وات

ڀوءِ مرءِ ٿي اڀي وري
هوا-لڳي ٿي ڪهڙي

هن رت ۾ ٿا ٿائي ڇڇڻ
ڀڻ وڻن جا ڇڻيو ڀون

دل کي وڻندڙ ٿاهه هوا
ٿئي تپت ٿي جباهه بجاهه

ٿيو مرءِ جو ڀورو وارو
آيو تنهن تان وري سارو

هوا اتر جي ڪري سوسات
ميءَ ۾ ٿريو ڀون گهر گهات

ميءَ ڀوڻ سان ڪري ڀڄائي
وڃي ٿو کهتجيو هر هنڌ ٿائي

چڻن منڊن ۾ ڀورو سال
ورهيو ٿئي ٿو ساڳيو حال

(١٨) مثنوي اورچائي (ٻيو ڪتاب)

ڪن عجب آهي اورچائي سند و
آدمي جيڪو اورچائي ڪند و

من گهرياءِ مطلب انهيءَ ٿيندا نصيب
هن اورچائيءَ جو قل آهي عجيب

نوري نوري ڪم سنجهان ٿيندو گهڻو
جنن تو ٻنجي ٿو ڏکي هڪ هڪ ڪڻو

جيترن ۾ ڀڻ اورچائي ڏسو
تا ذري مان ڪيو وجهن ڪهڙو قصو

ڏس اورچائيءَ ۾ ماکوڙين جو حال
هڪڙي ماکوڙيءَ سندو ٻڌ جو مثال

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڏکڙو واريءَ جو ڏڙو ڪٽ هو ٻيو
تنهن کي نيڏڙيءَ ڪڻلي ٻي ني ٻوهيو

تنهن ني ڪنهن ماڻهوءَ ڇيس ڪڻلي غريب
ڇو ٿئي تون هيءَ ڪرين ٻورهيو عجيب

ڇيائين مون کي دل ڪهڙي سنگنيءَ ڇهو
تنهن ڇون ني هيءَ اٿم ٻورهيو ڪيو

تنهن ني ماڻهوءَ کي لکيو ڏاڍو عجب
ڇيائين اي ڪڻلي مڃ ڏون هي سبب

وات ۾ تون ني ڪئين ٽورڙو ڏرو
ڪيئن ڪٽائيندينءَ ڀلا هيڏو ڏڙو

تنهن ني ان ڪڻلي ڇيس هيءَ ڳالهه سچ
مون ۾ تان آهي اورهائيءَ جو ڳڻ

ڪم ڪري ڪان ٿيندس ڪڪ سور ڪين
جي ميس ته ٻه مون کي چوندا آفرين!

(۱۹) مثنوي صبح (ٻيو ڪتاب)

صبح جي چڱي مهل آهي گهڻي
رکي خاصيت ان ۾ خاصي ڏڻي

اول تارو نڪري وهائو جڏهن
ٻرهه ٻاسي اوڀر ڦٽي تي تڏهن

ٽيو تارا هڪڙي پٺيان ڪم وڃن
اشانيون صبح جون ٿيون ظاهر ٿين

ٻکي تا انئي ڪن مٺيون ٻوليون
وڻن تن جون دل کي ٻيون لوليون

لڳي هير ان وقت تي دل پسند
ٿئي ڪين تي سا صبح تائين بند

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

اهڙيءَ دنر چڱو ٿيو ولي آسمان
لڳن دل کي خوش باغ وڻ ٽڻ مڪان

سڄي رات آرام سان ٿا سمهون
صبح جو چڱا چاق ٿي ٿا اٿون

اٿي ٿورا مڃجن ڌڻيءَ جا هزار
اسان جي سڄي رات جنهن ڪئي سنڀال

وڃي ٿوءِ پنهنجي ڪجي ڪم ڪار
صبح ۾ اها ڳالهه رکه دل تي بار

(٨١) مثنوي - هرڻي ۽ سردار

(ٻيو ڪتاب)

ٻڌو هيءَ ڳالهه هڪ هرڻيءَ جي ٻارو
ڪريان هت رحم جو ٿو ذڪر سارو

نه غزني شهر جو هو هڪڙو سردار
ويو جهنگل ڏي ٿي گهوڙي تي هسوار

گهڻو ان جهنگ ۾ گهوڙو هلايو
مگر هٿ ڪو شڪار ان کي نه آيو

ڏٺو آن نيٺ هڪ هرڻيءَ جو ٻچڙو
پٺيان ان جي ڇڏيائين گهوڙو تڪڙو

ٻچو ڊوڙي ٿڪي آخر ٿڪجي پيو
ڪٺي سردار سو گهوڙي مٿي ڪيو

جڏهن ٻچڙو ڪٺي موٽيو ٿي سردار
تڏهن هرڻي ٻه ڊوڙي آئي هيڪار

ٿلي هرڻي سرڻ کان ڪين ساٿي
ڪندي دانهون پٺيان گهوڙي جي آئي

ڏسي هرڻي تنهن کي ڀڪل ڀئي
ڪڍي لاهي ڇڏيائين ڀڄڻ اٿئي
وٺي ڀڄڻي کي هرڻي ڇهنگ ويئي
پڏو سردار گهوڙو گهر ۾ ليئي

جڏهن ٿي رات آئي ننڊ سردار
تڏهن سپني ۾ ٻڌيس آواز هن ٻار
”تو توکي ٻاجهه هن هرڻيءَ تي آئي
انهيءَ عيوض ۾ ملندهه بادشاهي“
ڏٺيءَ ان تي وري اهڙو ڪرم ڪيو
جو اهو سردار جلدئي بادشاهه ٿيو

(١٩) مثنوي سچ ڳالهاءِ
(نيون ڪتاب)

جڏهن ڳالهه ڪهڙي ۽ ڪنهن سان ڪجي
خدا جو رکي خوف سچ چئي ڏجي
سدائين اوهين وات سچ جي هلو
اٿوَ سچ چوڻ ۾ بلاشڪ ڀلو

عقل ۽ اڪابر جي آهيو اوهين
نه ڏيو ڪوڙ کي جاهه جيءَ ۾ توهين
نه هرگز ڪڏهن ڪوڙ کي سان سچ
جڳائي ملائڻ نه ماڻڪ سان ڪچ

اٿوَ ڪوڙ ڪاغذ جي ٻيڙيءَ مثل
نه جا بار کڻندي نه سهندي اڇل
نيو ڪوڙ ڪنهن جو جي ٻڏرو ادا
نه ڪوڙو ڀلو ليکيو او سدا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سچيون پوءِ ٻه ڪهڙيون ڳالهيون ڪري
نه ٻي ڪو چوندس ٻڌي ٻي
ملو ٿو لڳي تـوڙي ظاهر ۾ ڪوڙ
حقيقت ڪري ڏوڙ جـي آهـ ڏوڙ
لڳي سچ چوڻ ٿـو ڏکيو ٻـڻ اول
مگر ان جـو آخـر عجب آهـ ڦل
سدائين ٿـو سرهـو گـذاري سچـار
سدا آهـ ڪوڙو خراب ۽ خـوار
ڪري ٻاجهه پنهنجي سچي تـي ڌڻـي
ملي آبرو ٻـڻ سچي کـي گهڻـي

(٢٠) مثنوي ٻين سان ڀلائي ڪر
(ٽيون ڪتاب)

ڪرڻ آهـ بهتر ٻين سـان ڀلائي
چڱي ڳالهه اهڙي نه ٻي آهه ڪائي
سڀئي مال دنيا جا هت تون ڇڏيندين
ادا! جڳ سان نيڪي رکي ساڻ نيندين
مٽي مانٽي توکي جت ڪم نه ايندي
ڀلائـي اتـي تنهنجو آڌار ٿيـنـدي
ٻچاڙي چڱي جي ٿيڻ پنهنجي چاهين
نه ڪر ٻيلائيءَ ۾ نيڪي سدائين
دل ۽ جان سان ڪر ادا تون ڀلائي
نه تحقيق ٿئي عمر تنهنجي سجائي
ڏئي جو ٻر سان جي ڏئي توکي سايا
نه ڪر تون غريبن يتيمن تي چايا

ٻکين جون ٻکون لاهه ڊُو ڏيار نون نن
ڊڪائج اگهاڙا نه توکي دعا ڪن

ڏسين تون ڪٽي وات تي جي اڪيلو
ادا تون وجهي ان کي ڏيکار رستو

جڏهن ڪو به توني پلائي ڪري تو
تڏهن توکي آرام ڪيڏو اچي تو
تڏهن ٻين کي ٻڻ خوشي ڇو نه ٿيندي
پلائي جي سائن ڪرڻ ۾ ڪا ايندي

گهرين جيئن تو توسان ڪري ڪو پلائي
ڪرڻ گهرجي تيئن توکي ٻئي سان ڀلائي

پلائي ڪندين تان ڀلو تنهنجو ٿيندو
پلائي جا ٻارا ڏئي توکي ڏيندو

(۲۱) مثنوي:- ڏيان سان ڪم ڪرڻ (نيون ڪتاب)

ڪم جي وقت ڏيان ڪم ۾ ڏريو
راند جي وقت راند روند ڪريو

ان طرح سان جو ڪندو پيو ڪم
خوش گذاريندو سو ادا هردم

ڪم ڪرڻو هجي سمورو ڪجي
مور اڌ ۾ ڇڏي نه تنهن کي ڏجي

جو اڌو ڪابرو ٿئي تو ڪم
فائدو ناهه ان ۾ ڪو هردم

وقت هڪڙي ۾ ڪم به هڪڙو ڪريو
خيال دل جو سمورو ان ۾ ڏريو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سالڪو ساهي جي نينڊ و ستورو ڪالهي
نه ٻه پلاڻي اٿيءَ ۽ نينڊي ڪهلي
ڪم ڪرڻ جي اهائي ريت عجيب
فتح سڀ ڪم ۾ اٿين ٿئي ٿي نصيب

وقت ضايع ڪيو اجايو جنهن
لڌ ڇيهو وڏو پرايو تنهن
خوش گذارڻ گهرين سدائين جي
ياد هي بيت تون رکج دل تي

”ڪم جي وقت ڌيان ڪم ۾ ڏ ريو
راند جي وقت راند روند ڪريو“

(٣٢) مثنوي — خود ياوري
(نئون ڪتاب)

جيڪو پنهنجي مدد ڪري ٿو پاڻ
ٿو ڌڻي پڻ مدد ڪري ان سان
ڪوبه جڏهن شروع ڪجي ڪم ڪار
ڪري همت منجهانس پنهنجي پار
سکيا ساري ڏني ڏني جيڪا
ڪم پنهنجي ۾ لائجي سڀ سا
شخص سچ پچ اهو ئي ڄاڻ سڄاڻ
هو ڪڏي ڪم ۾ ڪين ڪنهنجي ڪاڻ
جنهن جي همت سان آهه دل پرپور
ڪم ڪرڻ کان اهو نه رهندو مور
پيش جڏهن اچي ڪو مشڪل ڪم
مڙس ئي تنهن کي لڳ ادا هڪدم

جو نه پنهنجي مدد ڪري تنهن سان
ڪير ڪندو مدد اچي آن سان

پيو جوڙي جي ڳالهه ڪئي ڪن
نامور سورهيه ڌا جنهن ڪي چون

ڪاڏي ڪنهن شخص جي ڳتي ڪپ ۾
واڙو ڦسي پيو رهيو ڏپ ۾

پيو جوڙي ڪي ات ڪيائين پڪار
”ڪر مدد مون سان آءٌ اچي هڪ وار

پيو جوڙو اچي ڏٺو نروار
چيائين انکي ته ”ڪهڙي تنهنجي ڪار“؟

”چو نه پنهنجو ڪلهو آئين ڪر“؟
ڪاڏي تنهنجي ڇٽي پوي هڪدم“.

”ڪئن ڪبي ڪا مدد وري آن سان
جو نه پنهنجي مدد ڪري تنهن سان

پوءِ همت جڏهن ڪيئين پنهنجي
تيس ڪاڏي ڪيڻ تڏهن سنهنجي

ڏس پنهنجي همت سنده ڪم ڪار
ڏسي ادا مڙس پنهنجو پوڙهو پار

(٢٣) مثنوي: چڱن جي سنگت

(نيون ڪتاب)

چڱن جي سنگت ۾ گذارج سدا
جو صحبت جو ٿئي ٿو اثر اي ادا

چڱن جي سنگت ۾ وڏي مال شان
چڱن جي سنگت آهي پارس سمان

ڇڱن جي سنگت مان ملي ماٺپو
ڇڱين عادتن جو به رستو اهو
سنگت بد سندو آهه بڇڙوئي ڦل
رهج تون انهيءَ کان سدائين ڇٽل

سنگت آهه بڇڙيءَ کي هر هنڌ ڌڪار
رهي تو ڪنهنکي خراب ۽ خوار

(٢٤) مثنوي سهڻائي ۽ ڪوجهائي
(ڪتاب حياتي جو ڏوڙ)

رنگ ڪارو ڇوڪري هڪڙي جو هو
رنگ گورو هو مگر پاڙس سندو

هئي ڇڻا ها پاڻ ۾ رانديون ڪندا
هئي عداوت ڪاڻ نن ۾ ڪانهه ڪا

ڏينهن هڪڙي ڪا ڏناڏون آرسي
پنهنجي گهر مان ها ڪنيائون آرسي

پنهنجي پنهنجي ان ۾ صورت تن ڏٺي
پاڻ صورت پين جي ڪلندي ملي

پاڻ کي ڪلندو ڏٺو تي پين جڏهن
شرم ۽ ڏک تنهنکي دل ۾ ٿيو تي تڏهن

روئي آئي ماءُ پنهنجي وٽ اها
هئن لڳو ڏک مان ڇوڻ مائس کي سا

”تون ادا کي ڇو اسان جيجل! هينئر
تان ڏسي نا آرسي هو ڪنهن به ور“

ماهه ان جي جا هئي بلڪل هوشيار
لوڪڏيهه جا سڀ اکين ڪيائنس پيار

هٿ رکي ڳلن تي ماهه ان کي چيو
”ڪير تو جهڙي صورت کي پرو؟“

”آهه صورت سهڻي هيءَ اي سهڻي ماڻ!
ڪجهه نه ڪر دل پنهنجي ۾ ڏک جو نشان“

”جي نه ڪو توکي اهڙو ٿي خيال
جي اٿئي ڪو پهاڙيءَ جو دل ٿي ملال“

”تان سدائين پيئي ڪر ڏيهه نيڪ ڪم
ٻن جهان ۾ رهي تنهنجو شرم“

”جي نٿي صورت سٺي ڪهڙو شرم
رک لچڻ سهڻا نه گذري سهٺو دم“

۽ وري ڪوٺي چيو ڇوڪر کي ماهه
”ڪر نه بابا! پنهنجي صورت تي آناهه“

”پيءُ جي صورت تي ڪل تو ڇو ڪئي؟
ڪهڙي پڇائي نظر تنهنجي پئي؟“

”چند جهڙي تنهنجي صورت آهه جا
جهڙي عادت جي ڪري ڪم جي نه سا“

”شڪل ڪنهن جي هوءِ جي سچ پچ بري
ان جي چئو ڪهڙي آهي ۾ چوڪ ٿي؟“

”۽ ڏني جنهن کي سٺي صورت خدا
هٿ ڪرڻ جو ان کي حق ڪهڙو ابا؟“

”شڪل پنهنجي پنهنجي هٿ ساڻاهي ڪو
فخر صورت تي ڪري بيشڪ آهو“

”ڪر سدا ڪپڙا ڇڳا اي منھنجا چنڊ
ناڻ لڳن صورت سنڌ کي چار چنڊ“

سھڻي صورت سان لڄ سھڻا سنھن
ڪر ”مسافر“ جي ابا! اي‎ء ڳالھ ڪن

(٣٥) ڏڻيء در سوال
(ڪتاب حياتي جو ڏؤر)

اي سچا الله سڀ جڳ جا ڌڻي
تون عبادت جوڳ سگھ توکي گھڻي
ڏينھن گذرڻو رات پيئي خير سان
جوڙ جڳ سھڻو سنڌ قدرت ھٿان

ٿي سڀئي خلقت ھيٺ آرام سان
ٿيو سچو آرام تنھنجي نام سان
عاجزيء سان تو اڳيان آئي ھٿ ٻڌان
ڪو ھيٺ ڏسنڌڙ لاء مون کي تو ٻنان

ڪرم خلقت تنھنجي ني بي خبر
ٿي سنڌ دربار جا ڪليل ٿيا در
يا خدا داتاء ٿيڻا پاڪ ذات
سڀ جي سمجھين ۽ قبولين تون ٿي بات

حاڪمن سڀني جا حاڪم رب عظيم!
سڀ امان جا ڏوھ بخشين يا ڪريم!
دين دنيا جي عطا ڪر بھتري
بي لاء تنھنجي ٻاجھ ري ڪانئي ڪري

تو ٻنان تو ڪان آجھو اوٽ ۽ ٻچا
رب رازق مھر ور مالڪ سچا

ڏين اڳهين ڪي تون مڪهائي سان ڪرم
پهچ بي ٻهچن ڪر لڄ ڪهورن ڀرم

بخش ڏِن اولاد جـي ٿڪندڙ سدا
ڪر تون هر محتاج جـي حاجت روا

عرض احسانئون "مسافر" جو اڳهاه
راهه، پنهنجي قرب جـي قادرا ملاهه.

آمين! ثم آمين!!

تمت بالخير

مدينه پرنٽنگ پريس، رسالا روڊ، حيدرآباد (پاڪ) ۾ ڇپيو.
(فون نمبر - ۲۴۷۴)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book

سورهہ سنڌي ادب جي واٽس ايپ گروپ جي لنڪ:

https://chat.whatsapp.com/Ccc0pAnEJWk79h92OCt6Nu